

Lluc

NÚM. 818-819 / 2000 700 Ptes. (3,01 €) IVA INCLÒS

Les sales de cinema de Palma

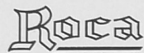
Aproximació a la ideologia política de Llorenç Villalonga

Folkmedicina de les causticacions oculars

FORTEZA TOBAJAS, S.A.

Distribuïdor de Cambres de Bany,
Calefacció i Aire Condicionat

Exposició i oficines:

31 de Desembre, 22
Tels. 971 29 60 01 - 971 29 47 95 • Fax 971 75 93 16
07004 Palma - Mallorca

Magatzem i venda:

Nicolau de Pacs, 15
Tels. 971 46 28 34 - 971 46 15 49 • Fax 971 46 29 69
07006 Palma - Mallorca

Dielectro Balear

Sociedad Anónima

► Gremi Fusters, 43
Polígon Son Castelló (ASIMA)
07009 PALMA DE MALLORCA
Telèfons: 971 20 44 64 (6 línies)

971 75 56 25 - 97175 56 81 - 97175 42 42

Fax: 971 75 82 29

ELECTRICITAT

► Carrer de la Pagesia, 68-B
Polígon Industrial
07500 MANACOR (Mallorca)

Telèfons: 971 55 53 51 - 971 55 55 55

Fax: 971 55 53 62

MAQUINÀRIA

► Extremadura, 21

07800 EIVISSA

Telèfons: 971 30 12 11 - 971 30 30 03

Fax: 971 30 02 57

IL·LUMINACIÓ

► Polígon Industrial, G 103

MAÓ (Menorca)

Telèfon: 971 36 17 09

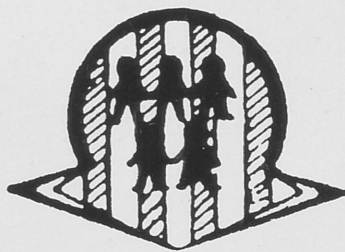
► Polígon Industrial, 41-bis

07760 CIUTADELLA (Menorca)

Telèfons: 971 38 06 93 - 971 38 26 19

Fax: 971 38 64 29

AÏLLANTS

FUNDACIÓ

«SERVEIS DE CULTURA PER AL POBLE»

Per a la promoció popular de la nostra cultura
estam al vostre servei

Demanau informació a:

Carrer del Mar, 6 - 3r - 07012 PALMA

LLUC

REVISTA BIMESTRAL
ANY LXXX
SETEMBRE-DESEMBRE 2000
Núm. 818-819

CONSELL DE DIRECCIÓ

CONSELLER DELEGAT
Gabriel Seguí i Trobat

DIRECTOR
Antoni Marimon i Riutort

CAP DE REDACCIÓ
Catalina Sureda Vallespir

ADJUNT DE REDACCIÓ
Nadal Bernat i Salas

CONSELL DE REDACCIÓ
Gaspar Alemany i Ramis
Josep Amengual i Batle
Francesc Bujosa i Homar
Pere Fullana i Puigserver
Gabriel Janer Manila
Maria de la Pau Janer Mulet
Joan Mas i Vives
Joan Mir i Obrador
Lleonard Muntaner i Mariano

ADMINISTRADORS

Joan Arbona i Colom
Josep Riera i Vila

INFORMACIÓ I CORRESPONDÈNCIA

Revista LLUC
Plaça dels Pelegrins, 1
07315 Lluc (Mallorca)
Tel. 971 87 15 25
Fax 971 51 70 96
Apartat de correus 619
07080 Palma (Mallorca)

Subscripcions: 2.500 ptes. anuals
Estranger: 3.100 ptes. anuals
Preu d'aquest exemplar: 700 ptes.

ELS ARTICLES PUBLICATS EN AQUESTA
REVISTA EXPRESSEN ÚNICAMENT L'OPINIÓ
DELS SEUS AUTORS

IL·LUSTRACIÓ DE LA PORTADA:

Façana dels cinemes Sala Augusta
i Sala Rívoli (Fotos: Tomeu Fiol)

EDICIÓ REALITZADA PER

Taller Gràfic Ramon
Gremi Forners, 18 • Polígon Son Castelló
Tel. 971 919 000
07009 Palma (Mallorca)
E-mail: tgramon@retemail.es

Dipòsit Legal: P.M. 276-1958
I.S.S.N. 0211-092 X

S U M A R I

Pàg.

2

EDITORIAL

Normalització lingüística: calen fets, no paraules

3

Bartomeu Martínez i Oliver:

La producció artística de Gaspar Oms a Inca.

9

Jeroni Mas Rigo:

Aproximació a la ideologia política del primer Llorenç Villalonga (1924-1936).

27

Francesc Mir i Fullana:

Folkmedicina de les causticacions oculars.

31

Verònica Fiol Obrador:

Les sales de cinema de Palma entre els anys 1897 i 2000.

42

Emili Garcia Amengual:

El ciclisme a Mallorca. Dels orígens fins a 1936.

46

Gabriel Seguí i Trobat:

El P. Rafel Juan, arxiver de Lluc, estudis de la toponímia.

51

PER UNA TERRA MÉS JUSTA

Josep Noguera Arrom:

Drets humans i memòria d'un poble.

53

ESGLÉSIA NOSTRA

Josep A. Grimalt:

La religió també és cultura.

55

A LA CIUTAT DELS LLIBRES

Gabriel Seguí i Trobat:

Presentació del llibre de Joan F. March *Estat de coma*.

Antoni Vidal Ferrando:

Gabriel Janer Manila en estat de gràcia.

59

MOSTRADOR

Petita mostra de les darreres produccions editorials.

RECTIFICACIÓ:

A l'entrevista amb el germà Macià, publicada al número anterior, el titular ha de dir: *El germà Macià, l'encarregat del jardí botànic de Lluc*.

Universitat de les Illes Balears
Servei de Biblioteca i Documentació
Edifici Guillem Cifre de Colonya

Normalització lingüística: calen fets, no paraules

El segle XX ha estat un segle de grans transformacions. La societat, l'economia, la política i la cultura han experimentat més canvis en aquests cents anys que en diversos segles anteriors i, en ocasions, que en tot el mil·lenni. La situació de la llengua catalana, en l'àmbit concret de Mallorca, no ha estat aliena en aquesta tònica. Començava el segle en una situació de disglòssia típica: tot el món oficial vinculat a l'Estat espanyol era terreny vetat per al català. A sota, la immensa majoria de la població de l'Illa, més que res per inèrcia, continuava parlant el català dialectal propi de Mallorca. Tanmateix, l'inici del segle no podia ésser més esperançador. Des del 1898, en el Seminari de Mallorca s'ensenyava la llengua i la història del país. El 1900, aquell gran «homenot» que fou mossèn Antoni Maria Alcover llegí la «Lletra de Convit» per realitzar un diccionari exhaustiu de la llengua catalana. En aquella mateixa època, el conreu literari de la nostra llengua adquiria prestigi gràcies a una innovadora generació d'escriptors regionalistes, regeneracionistes i modernistes. N'eren exponents, Miquel dels Sants Oliver, Gabriel Alomar i Joan Torrandell. D'altra banda, en el món de la política, la defensa de la llengua era assumida, no sense contradiccions, per part del republicanisme federal, aleshores una força en ascens i l'alternativa principal al bipartidisme borbònic i centralista.

L'any 2001, la llengua catalana ja du quasi dues dècades de cooficialitat, però des del govern central es propugna un neocastellanisme amenaçador. Part de l'ensenyament es fa en aquesta llengua i l'ensenyament del català és obligatori. Per primera vegada, mitjans de comunicació de masses, com la premsa diària o la televisió, també s'expressen en la llengua de Ramon Llull. De totes maneres, els guanys evidents en el món de les administracions públiques i en els àmbits cultural i educatiu s'han de ponderar amb l'existència d'amplis sectors de la població que no parlen mai la llengua catalana i la irritant persistència de la disglòssia en altres sectors.

I en el món de la política? El triomf dels partits que formarien l'anomenat Pacte de Progrés el 1999 feia esperar un esperançador fi de segle per a la nostra llengua. I així ha estat, però només en part. Malauradament, s'han posat de relleu dos fenòmens que eren ben de preveure. D'una banda, les contradiccions que afecten una part dels partits polítics i dels grups socials i associacions que els són propers; i de l'altra, la persistència de tota mena d'entrebancs i d'inèrcies contràries a la tasca normalitzadora.

Les contradiccions pel que fa a la qüestió lingüística han afectat sobretot, però no exclusivament, les formacions estata-

listes. En aquests mesos han proliferat les declaracions a favor de la nostra llengua. I volem creure que sectors importants d'aquests partits, començant pel president Francesc Antich, assumeixen sincerament el que diuen. Però és un fet que massa diputats i senadors s'expressen únicament en llengua castellana, de manera que en lloc de donar llum, donen fum. El Grup Parlamentari Socialista ha frustrat una iniciativa a favor de la llengua que es volia presentar en el Parlament Balear. El sindicat CCOO ha errat completament oposant-se a un modern increment del nivell d'exigència del català en les oposicions a l'administració autonòmica balear. Sortosament, al final, ha signat amb l'STEI la proposta de l'Executiu Balear, defensada sobretot per Damià Pons i Joan Melià. Aleshores, la nota negativa l'ha donada UGT, que s'ha abstès.

D'altra banda, alguns consellers massa sovint, en paraules del periodista Llorenç Capellà, tenen rampells cervantins i giren la llengua amb una facilitat del tot innecessària. Tampoc no afavoreix gens la normalització lingüística el trencament del conveni entre TVE i el Govern Balear.

El manteniment de fortes inèrcies castellanistes ha perjudicat la nostra llengua pràcticament en tots els àmbits de la nova administració progressista. Hem pogut veure documentació oficial enviada des de diferents conselleries, com les de Benestar Social o la d'Economia, Comerç i Indústria, que només duien en català la capçalera, guàrdies de seguretat contractats per la Conselleria d'Innovació Tecnològica que pretenien que parlàs-sim «en español» en el polèmic Parc Bit; anuncis de la Conselleria de Treball i Formació a revistes provincianes, on l'únic que hi havia en català era l'esmentat anunci; personal de múltiples conselleries atenent al públic únicament en castellà i anuncis de l'IBATUR exclusivament en espanyol, entre d'altres decebedors exemples.

Amb tot, per sobre de les misèries abans esmentades, volem destacar la tasca quasi heroica realitzada per la Direcció General de Normalització Lingüística que dirigeix Joan Melià. Ha aconseguit, a més de l'esmentat increment del català en les oposicions a la nostra comunitat autònoma, un extraordinari augment de la presència del català en la ràdio, el cinema i en el còmic, tres àmbits on la nostra llengua gairebé no existia. També són de destacar els esforços del vicepresident del govern, Pere Sampol, per introduir el català en un àmbit tan difícil com és el món del comerç. Són fets com aquests el que necessitam i no declaracions, paraules buides, que, en ocasions, amaguen una soterrada oposició a la normalització lingüística. ■

■ BARTOMEU MARTÍNEZ I OLIVER

La producció artística de Gaspar Oms a Inca

“Mallorca amb gran esperit
l'honra amb processons i Festes,
esglésies grans i no Festes
arreu li paren son llit.
Sou Mare i Verge...”

(Miquel Duran i Saurina,
Poesies, Inca, 1982, p. 179)

1. INTRODUCCIÓ

El gran coneixedor de la tradició mallorquina que fou fra Ginard Bauzà, quan li mostraven una glosa i li demanaven la seva procedència, solia tenir una resposta tòpica: «A Mallorca tot és per tot.»¹

Aquest treball té l'objectiu fonamental d'acostar a la comunitat illenca dues formes de devoció de forta llegenda bíblica:

- La devoció del rosari, que entrà a Mallorca en el segle XVI.
- La devoció al viacrucis, que ho va fer al segle XVII.

La plasmació artística d'aquesta devoció, que de cada vegada arrelà més i incrementà el seu nombre de fidels, va generar la creació de dues joies de la història de l'art renaixentista i manierista a Mallorca. Per una banda, el retaule del Nom de Jesús, ubicat a l'església de Santa Maria la Major, ja documentada al 1248, i el retaule del Roser, que roman a l'antic convent dels dominics d'Inca. L'autor d'ambdues obres religioses és el pintor Gaspar Oms, qualificat pels especialistes com un dels grans representants del corrent manierista a Mallorca i el primer d'una gran nissaga d'artistes que produeix fins a finals del segle XVIII.

Vull agrair la col·laboració del rector de Sant Domingo, Mn. Antoni Estelrich; del rector de Santa Maria la Major, P. Jaume Puigserver, i de Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell, que han fet possible l'elaboració del present treball.

2. EL CONTEXT CULTURAL DE GASPAR OMS

La famosa tesi de Jacob Christoph Burckhardt sobre el descobriment de l'individu al Renaixement troba el seu millor exemple en l'aparició de la personalitat individual de l'artista. L'època que va viure Gaspar Oms contemplava la idea de l'artista que, des d'una formació acurada als obradors cor-

Gaspar Oms. Retaule de la Verge del Roser a Sant Domingo (Inca). (1592-1593)

responents, posava en pràctica facultats que posseïa des del seu naixement.

Gaspar Oms Major era fill d'un mariner de la parròquia de Santa Creu de Palma, que es va casar l'any 1565 amb Margalida Capó, natural d'Inca, i poc després del seu matrimoni va néixer el qui seria un dels grans pintors manieristes de Mallorca.

L'esperit universalista que va caracteritzar l'Europa del segle XIII posarà les bases de la teoria de l'art del segle XVI, que s'identifica per apreciar els refinaments de la cultura i de l'art dirigits al públic en general.²

La introducció del nou llenguatge renaixentista a l'illa de Mallorca va fer sorgir dos problemes:

a) La impossibilitat de traçar una frontera entre l'Edat Mitjana i el Renaixement.

b) Les peculiaritats i els trets definitoris de cada enclavament de la Mediterrània per assimilar els postulats artístics d'Europa.

Així i tot, la presència constant d'artistes italians a terres hispanes i la importació d'obres d'art del seu país varen ser decisives per dur a terme una expansió directa del nou gust estètic, sobretot en el llenguatge de l'escultura i la retaulística.³

Per tant, la pintura del Renaixement a la Itàlia del segle XVI, encapçalada per Miquel Àngel Buonarroti, Leonardo da Vinci i Rafael di Sanzio, té un gran ressò en l'obra de la dinastia iniciada per Vicenç Masip i acabada per Gaspar Oms.

3. LA RECEPCIÓ DEL MODEL ITALIÀ SOBRE LA PRODUCCIÓ LOCAL DE GASPAR OMS

Una data molt significativa per a la nostra història és la del dia 13 d'octubre de l'any 1541, quan Carles V visità l'illa de Mallorca i la plasmació de l'estil renaixentista a l'art illenc va introduir nous repertoris i noves formes d'obrar.⁴

Prova d'aquest fet és el fullet publicat l'any 1542, *El llibre de la benaventurada vinguda de l'emperador i Rey Don Carles a la sua ciutat de Mallorques*, en el qual el notari Joan Gomis posa de relleu la formació humanista de tots els estaments socials que varen impulsar la construcció d'arcs triomfals per commemorar el fet polític.

No obstant això, la pintura espanyola del segle XVI mai no va deixar de banda el seu caràcter religiós; així, per exemple, el pintor Gaspar Oms desitja que els seus retaules excitin el desig de resar-hi davant mitjançant la contemplació i devoció.

Els pintors que mantenen obrador durant aquest segle s'inclinen per una intensa espiritualitat, que és el reflex d'actituds i d'un gust extremat per les fisonomies expressives.⁵

La pintura de Gaspar Oms recull tota l'herència italiana filtrada per la influència de l'escola valenciana de Vicenç Masip i del seu fill Joan de Joanes, que varen dur a terme una manera de concebre la pintura vinculada a Rafael i, sobretot, a la popularització dels temes religiosos. Els colors prenen un caire lumínic que atreuen el fidel davant de les obres i el transporten al món celestial, on es faran realitat els somnis del creient.

Per tant, podem afirmar que Gaspar Oms està immers en un clar procés d'absorció de l'estil forà valencià, tenint en compte que València havia intensificat les seves relacions amb Itàlia a partir de l'adveniment d'Alfons el Magnànim com a rei de Nàpols. És ara quan el pintor illenc rep altres tres assimilacions italianes:

1. El llenguatge de la narrativitat i el poder de la descripció de Domenico Ghirlandaio.
2. La sensibilitat paisatgística i colorista de Giorgio da Castelfranco Giorgione.
3. Les regles clàssiques i les normes simètriques de Donato Bramante.

Una de les conclusions que podem extreure d'aquest entramat d'influències europees i catalanes és que, per causa de la gran difusió de la pintura italiana durant el segle XVI, es va inaugurar a Mallorca, i amb Gaspar Oms,⁶ una nova estètica avantguardista que ja havia assimilat els trets del gòtic internacional de pintors com Mateu Cabanyes.

Així, doncs, el renaixement mallorquí es va gestar gràcies a la interrelació de tres factors clau per a una nova orientació dels ideals illencs:

1. La creació de les condicions ideològiques òptimes mitjançant l'assentament humanista a la societat mallorquina.
2. La referència classicista a través dels artífexs valencians.
3. L'actitud avantguardista i innovadora de determinats clients i promotors procedents d'estaments religiosos, que varen optar per desviar els ideals del gòtic mallorquí.

Podem acabar dient que la situació social del pintor Gaspar Oms fou òptima gràcies a l'organització professional d'un taller, que rebia els encàrrecs dels ideals moderns d'una nobleza o burgesia mercantil del segle XVI. A continuació, començarem la relació contractual i d'aprenentatge que havia de regir el bon funcionament de les obres d'art com els dos retaules inquers realitzats per Gaspar Oms.

4. LA FORMACIÓ ARTÍSTICA I ELS CONTRACTES D'APRENENTATGE DE GASPAR OMS

L'ús del sistema clàssic de regulació en el treball artístic a Espanya va suposar un gran canvi en la consciència de l'artista de tradició medieval, a més de la vindicació d'un nou estatus social que li va generar un sentiment d'autocomplaença i de superació.

A més, la clientela s'interessava cada cop més per les obres italianes, de manera que incitava els artistes illencs a aprendre les bones regles dels mestres forans.⁷

Durant el segle XVI, els diferents treballs artístics eren considerats artesanals i estaven organitzats a través de corporacions, que varen començar el seu funcionament ja en el segle XIV.⁸ Els gremis es coordinaven internament segons una estricta disposició jeràrquica, que havia de garantir el compliment de les finalitats religioses, mutualistes i socials pròpies dels col·lectius.

Els primers que varen tenir la iniciativa de formar una agrupació específica varen ser els manobres, tot i que els varen seguir els pintors, entre els quals hem de ressaltar la feina realitzada per part de Gaspar Oms a una vila de gran demanda artística, com és Inca.

Aquests artistes, al voltant de l'any 1486, varen constituir una confraria sota l'advocació de sant Lluc. Posteriorment, certs esdeveniments varen portar aquesta confraria a una sèrie de canvis, entre els quals cal esmentar l'ingrés dels escultors el 1578.

Aquesta situació va provocar l'afebliment dels dos gremis resultants de la unió, fins que el 1651 es fa una sol·licitud perquè s'autoritzi els estatuts d'una confraria que aplegui els oficis de pintor, d'escultor i de brodat. Gaspar Oms va rebre el ressò d'aquesta tríada de menestrals, ja que la seva pintura porta la petjada de la reglamentació sorgida al segle XVII, en el sentit que proposa una formació professional rigorosa i, sobretot, un espai per a la imaginació i la creativitat a l'hora de realitzar els seus retaules.⁹

Els contractes corresponents als retaules d'Inca redactats al segle XVI varen ser formalitzats, com molts altres de l'època, a instàncies d'institucions públiques de caràcter civil i religiós. Artistes i clients varen recórrer a l'expedició d'actes notariais que contemplaven una sèrie de punts per tenir en compte:

tipus d'obra, dimensions, qualitat, quantitat de materials, preu i forma de pagament.

Per tant, això va ser el sistema que es va utilitzar per a la formalització del contracte de compra dels dos retaules de Gaspar Oms. Finalment, podem afirmar que l'acord oficial és el mitjà d'expressió dialèctica del mercat artístic per dues raons: la primera és la formalització jurídica de les exigències del comitent i la segona és el control rigorós del treball del mestre al seu obrador.

5. L'ANÀLISI ESTILÍSTICA I FORMAL DELS DOS RETAULES D'INCA

El retaule és una de les contribucions màximes de la història de l'art a Espanya i una de les creacions estètiques més belles i útils de l'Església catòlica per ensenyar i per persuadir els fidels.

Els precedents més immediats dels retaules del segle XVI es remunten als díptics paleocristians, l'*antependium* romànic, l'iconostasi bizantí i el monument funerari medieval.

Els dos retaules de Gaspar Oms varen ser realitzats probablement a la casa situada al carrer de l'Om, que conserva un escut de pedra de la nissaga familiar dels Oms visible damunt una finestra. Les obres estan obrades amb un material abundant a l'illa de Mallorca, com és la fusta, i sobretot amb l'objectiu de crear una gran estructura arquitectònica que decora un gran teló de fons escènic.

Fou, així, un gran instrument de pedagogia per a la litúrgia cristiana, ja que tenia la missió de narrar, a través d'imatges plàstiques i visuals, esdeveniments i misteris del cristianisme.

La necessitat d'adoctrinar, en les veritats de la fe i en els misteris de la Salvació, la població il·letrada d'Inca va fer que els motius dels retaules fossin el mitjà més idoni per comunicar la doctrina cristiana. A més de servir d'ensenyança de la fe, el retaule té unes funcions litúrgiques definides, associades al ritual del sacrifici eucarístic.

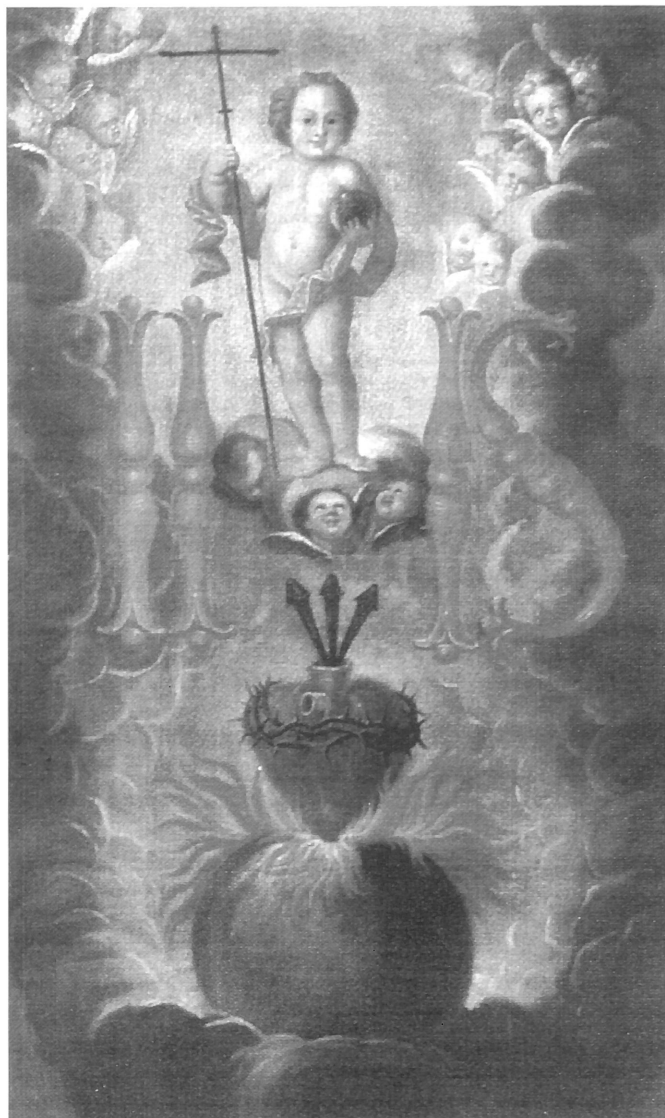
Els exemples d'Inca tenen el seu antecedent més directe en la manera d'obrar del gòtic més tardà (1500-1533), període en què podem destacar la figura de Damià Forment (1509-1540), que es caracteritza per utilitzar els models de retaule a l'estil flamenc i el tríptic com a altar major.

L'equilibri de composició que porta a terme Gaspar Oms a la seva pintura és molt ordenat, en la mesura que l'articulació del nombre d'escenes suposa un canvi transcendental respecte dels retaules del gòtic ple. Els elements més destacats que conformen l'estructura del retaule renaixentista són els entaulaments, les pilastres, les columnes, els espais per a les escenes, etc.

Durant el segle XVI, els retaules es feien seguint el sistema de caselles, on els cossos i els carrers es fragmentaven formant diversos compartiments. Se segueix l'esquema medieval dels elements horitzontals, com les predelles, el cos, l'àtic, així com també dels elements verticals, com el carrer, l'entrecarrer i el guardapols.

Un dels aspectes més importants és l'impacte visual i atmosfèric que transmeten les dues obres d'art: podem parlar del poder persuasiu de les imatges per provocar un sentiment religiós.

La tipologia retaulística dels dos exemples inquers correspon al retaule-rosari que col·loca els quinze misteris en escenes independents i pel mateix orde del rosari cristià.¹⁰

Anònim. Nom de Jesús (s. XVIII). Església parroquial de Sant Domingo (Inca)

5.1.- El retaule del Nom de Jesús de la parròquia de Santa Maria la Major

El dia 28 de setembre de l'any 1586 és una data clau per a la retaulística illenca, perquè el segon bisbe tridentí de Mallorca, Joan Vich i Manrique, visità la parròquia de Santa Maria i va afavorir la creació artística del retaule del Nom de Jesús per tal d'elevat el nivell espiritual de la vila d'Inca.¹¹

El P. Gabriel Llopart i Moragues, que ha fet uns estudis acurats sobre la retaulística mallorquina, arriba a la conclusió que va ser Inca la primera de les viles mallorquines que tingué altar i retaule del Nom de Jesús. En el centre del quadre principal podem observar la seva data d'acabament: «Fet a XI de mars de 1587».

En el fris que separa l'àtic del cos central, s'hi pot veure el trigramma de Jesús IHS, flanquejat a cada banda per dos escuts que porten el calze i l'hòstia sagrada, emblemes de la confraria del Santíssim Corpus Christi.

Pel que fa a la seva distribució temàtica, presenta un conjunt de tretze escenes de la vida de Jesucrist, que envolten el

misteri de la Circumcisió.¹² D'altra banda, la distribució tradicional de les escenes no respon a l'anàlisi estrictament cronològica, que denota una lectura més comprensiva per al fidel.¹³ La disposició espacial és la següent: cena del Senyor, oració a l'hort, Jesús davant Caifàs, empresonament de Jesús, la flagel·lació de Crist, coronació d'espines, *Ecce Homo*, escarniment pels soldats, enclavament i crucifixió.

Finalment, s'ha de deixar constància que el retaule va ser restaurat en el rectorat de Mn. Bernadí Font, entre els anys 1887 i 1914. No porta la signatura de Gaspar Oms, però li ha estat atribuït, tenint en compte l'estil pictòric. Joaquim Bover l'any 1842 ja expressa aquesta opinió: «*Aunque no expresa el nombre de su autor, es cierto que este fue Gaspar Oms pues su estilo lo tengo muy conocido.*»¹⁴

5.2.- El retaule del Roser i de l'Assumpció de la parròquia de Sant Domingo

En primer lloc, voldria recordar que Mn. Pere-Joan Llabrés ens informa que, els primers mesos de l'any 1993, es va dur a terme una restauració general a l'antiga església de Sant Domingo, que és parròquia des de 1962. Els treballs científics i professionals de neteja i restauració de les obres varen proporcionar una firma i unes dates que, sens dubte, poden ser una de les màximes contribucions a l'art del segle XVI d'Inca.

Dit això, entrem en l'anàlisi de les obres dedicades a dues advocacions marianes molt arrelades a l'antiga parròquia de Santa Maria d'Inca.¹⁵

La devoció del rosari és un dels nombrosos exercicis de pietat practicats a Inca en el segle XVI; justament, aquest esperit religiós és el motiu principal dels encàrrecs per a la fabricació de capelles i de sumptuosos retaules.¹⁶

Els retaules eren la bíblia del poble, les llegendes narrades a partir d'imatges que formaven part de l'inconscient col·lectiu. Aquesta pietat s'introduïa en els obradors dels pintors a través d'imatges i estampes xilogràfiques, que servien de punt de partida per realitzar els retaules.¹⁷

L'altre factor de gran importància és l'existència d'una confraria del Roser, documentada el 1578, que va adreçar una instància al bisbe Vich i Manrique l'any 1586, recollint la voluntat popular d'alçar una capella i de fer un retaule en nom de la Verge del Roser.¹⁸ Però no fou l'única confraria que va finançar el retaule: l'agrupació o el gremi dels molts honorables paraires de la vila d'Inca, que s'aplegaven al voltant de la confraria de l'Assumpció, varen decidir unànimement col·laborar amb els confreres del Roser per dedicar l'obra a la seva titular.

Aquesta magnífica joia de la retaulística mallorquina del segle XVI conté quinze quadres, que representen els misteris del rosari, a més del quadre central i de l'àtic. La predel·la és formada de tres quadres de misteris i s'obre per tal de mostrar el sepulcre de la Mare de Déu Morta.

La composició parteix dels misteris de Goig, situats al carrer esquerre: l'assumpció, l'anunciació, la visitació, el naixement de Jesús, la presentació al Temple i el nin Jesús entre els doctors de la Llei. Els misteris de Dolor formen la part inferior del retaule i de la predel·la: l'oració a l'hort, Jesús assotat, coronació d'espines, Jesús carregat amb la creu, mort al calvari.¹⁹

El quadre central representa la Mare de Déu del Roser segons la moda del segle XVI, que té el seu punt de partida en els gravats de Nicolau Beatrixet. L'exemple representa la Verge

entronitzada davall un baldaquí, amb àngels que l'envolten repartint rosaris, situats davall la representació d'un gran rosari ornamental que inclou tots els misteris del Roser.

L'estil pictòric que va dur a terme Gaspar Oms es caracteritza pel sentit de la claredat, la lluminositat i la transparència, prescindint de tots els motius secundaris o anecdòtics del tema i emfatitzant les figures essencials.

Una eina molt recurrent del pintor mallorquí és la perspectiva, que el portarà a la realització de diferents plans, on les figures es mouen en profunditat, com per exemple la imatge de la Verge en primer terme, amb el braç dirigit cap a l'espectador, que se sent un participant de la devoció mariana. La seva predilecció per la utilització del procediment geomètric fa que dibuixi arquitectures de molta presència com a solució cúbica de l'espai.

Finalment, caldria fer èmfasi en la depuració de la línia, en la manera de concebre les figures i sobretot en la seva preocupació creativa més important: l'aplicació de la geometria als espais, fet que respon al sistema modern aplicat arreu d'Europa, que tendeix a reduir el paisatge en favor de volums constructius d'estil clàssic.

6. EL RESSÒ DE LA PRODUCCIÓ DE GASPAR OMS A LA RESTA DE L'ILLA: ELS RETAULES MUNICIPALS DEL SEGLE XVI

Gaspar Oms es va formar al taller de Mateu López, Sènior, que va néixer a Còrdova l'any 1520 i va morir a Palma l'any 1591.

La seva obra fou molt coneguda a la resta de l'illa, ja que la *devotio moderna* va afavorir la implantació dels cànons posttridentins a Mallorca i tots els pobles varen encarregar pintures i retaules a mestres com Gaspar Oms. El retaule del Roser de Binissalem n'és un dels exemples més importants del segle XVI (1582), ja que els investigadors apunten una possible col·laboració del mestre inquer.

Altres obres atribuïdes a Gaspar Oms, que esdevenen orgull local i joies municipals com a símbols de les arrels d'un poble, són el retaule del Nom de Jesús d'Algaida (1596), la Mare de Déu de Loreto de Puigpunyent (1597), una Pentecosta del convent de la Concepció de Palma (1598) i el retaule de Sant Jeroni (1593-1600), entre d'altres.

7. CONCLUSIÓ

Voldria cloure aquest estudi amb una pregunta: quins tresors guarden les nostres esglésies?

La majestuositat de les dues parròquies d'Inca com a marc dels retaules de Gaspar Oms són el reflex de la devoció popular a la Mare de Déu del Rosari i a Jesucrist com a fill de Déu. No obstant això, l'estudi acurat de les dues obres ha fet plantejar una sèrie de qüestions que analitzarem.

En primer lloc, la pintura local va seguir, durant tot el segle XVI, les directrius bàsiques provinents dels ambients artístics valencians, que presentaren un model d'adopció de l'estil renaixentista italià.²⁰

En segon lloc, cal encetar la investigació sobre l'obra d'obra d'obra Gaspar Oms va realitzar els dos retaules d'Inca. Durant aquest article s'ha al·ludit a una hipòtesi sobre la ubicació del taller: la casa del carrer de l'Om, situada a la vora de Santa

Maria la Major. Així, a l'hora de traslladar les obres ja acabades a les capelles, el recorregut seria curt.

En tercer lloc, a tall d'anècdota, cal esmentar una proposta, justificada per Mn. Pere-Joan Llabrés, sobre el greu problema que va patir el retaule de la Mare de Déu del Roser. Consta a les fonts escrites, entre d'altres la de Mn. Coli sobre el convent de Sant Domingo d'Inca, que el retaule pertany al patrimoni artístic de la parròquia de Santa Maria i que tan sols està en depòsit a l'antiga església del convent dels dominics. En aquest sentit, Mn. Pere-Joan Llabrés sosté que el retaule hauria tornar a la seva primitiva ubicació, la capella de les Ànimes, al costat de la del Sant Crist.

En quart lloc, pel que fa a les confraries del Corpus Christi i del Nom de Jesús, s'ha de comentar que varen tenir una gran difusió i propagació a tota l'illa. No tan sols s'han conservat els esmentats retaules, sinó també el trigrama de Crist, propagat per sant Bernadí de Sena i posteriorment adoptat pels jesuïtes, que el col·locaven en els portals com a emblema de les missions que predicaven pels pobles.

Finalment, gràcies a l'ajuda i a la col·laboració de Mn. Llabrés s'ha pogut constatar l'existència d'un portal barroc, ubicat actualment al pati exterior del taller de restauració de l'arquitecte Gabriel Alomar i Esteve a Palma, on hi ha un escut que exemplifica la devoció del Nom de Jesús. Aquest portal procedeix de l'antiga casa de Can Mairata de la plaça del Mercat d'Inca.²¹ ■

*Bartomeu Martínez i Oliver
historiador de l'art*

Fotografies: Miquel Pol i Llabrés

BIBLIOGRAFIA

- AINAUD, J., "La pintura dels segles XVI-XVII", a D. A., *L'Art Català*, Barcelona, 1958.
- BARBERI, J., *Apèndice Histórico de la villa de Inca*, Palma de Mallorca, 1957.
- BERARD, J. de, *Viajes a las villas de Mallorca (1789)*, Palma, 1963.
- CARBONELL, M., "Els Oms. Segles XVI-XIX", a D. A., *Enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears*. Vol. VI. Palma 1996.
- D. A., *Jesuïta a l'art inquer. Exposició del patrimoni artístic d'Inca sobre Jesús en la seva vida, passió i resurrecció i en l'Eucaristia*. Inca, 1996.
- ESCANELLAS, M., *Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants*. Inca, 1991.
- FERRAGUT, A. M., "Sobre els retaules dels segles XVI-XVII". Palma, *Jornades de la Mancomunitat*, 1985.
- FIOL, P., *Història del convent de Sant Domingo d'Inca*. Inca, 1982.
- GAMBÚS, M., *Itineraris arquitectònics de las Islas Baleares*. Palma, 1987.
- JUAN, J., "La pintura mallorquina en los siglos XVI-XVII", a J. Mascarró Pasarius (Coord.), *Història de Mallorca*. Palma, 1972.
- LLABRÉS, P.-J., "Un retaule dels Oms, signat i datat (1592-1593)" a *Jornades d'Estudis Locals*. Inca, 6 i 7 de maig de 1994, pp. 61-79.
- LLABRÉS, P.-J., PALOU, J. M., *Santa Maria a Inca. L'art marí inquer. XXV Aniversari de la Coronació Pontifícia de Santa Maria la Major*. Inca, 1992.
- QUETGLAS, B., *Confraries gremials a Inca del segle XV al XVII*. Palma, 1962.

NOTES

(1) No cal dubtar que Inca ha sabut de cor viure la seva fe cristiana, que és extensible a tot l'àmbit illenc. Rafel Ginard Bauzá, eclesiàstic i folklorista mallorquí (1899-1976), fou un gran investigador de les nostres arrels, ja que estudià la tradició popular que es conserva en el seny del patrimoni local de les viles i fruit d'aquest exemplar esforç és el *Cançonero popular de Mallorca*.

(2) Les noves conquestes i els diferents hàbits en la vida social i cultural d'Europa han quedat reflectits a l'estudi d'André Chastel *El Renacimiento Meridional: Italia 1460-1500*. Madrid, 1965.

Mateu López, fill. Retaule de la Verge del Roser, (c. 1575-1577).
Església de Santa Anna (Moscarì)

(3) Fernando Checa Cremades, a *Pintura y escultura del Renacimiento en España: 1450-1600*, manté la tesi que la influència italiana es va difondre pels regnes hispànics i es va barrejar amb fortes influències gòtiques que varen determinar un art d'eclecticisme.

(4) El pas del món medieval al món modern va quedar caracteritzat per una de les crisis més profundes viscudes per la civilització occidental. Els canvis varen afectar les estructures polítiques, els esdeveniments geogràfics, les creences religioses, el saber científic i, sens dubte, l'art.

(5) Es pot afirmar que la gran novetat arribarà devers el 1560, època en la qual entra la moda de Miquel Àngel, amb un clar interès pel cos humà i l'anatomia, reflectit en dues obres espectaculars: *El Judici Final* (1535) i la *Capella Sixtina* (1545).

(6) De la seva producció, hem de destacar, endemés dels dos retaules d'Inca, el de Sant Jeroni, pintat i esculpit, de fusta policromada de 4X2 m, ubicat a la capella de Sant Jeroni de la Seu de Mallorca.

(7) Entre aquests artistes, podem destacar els pintors Manel Ferrando i Fernando de Coca, així com també l'escultor aragonès Joan de Salas, tots representants del canvi de gust a la producció plàstica mallorquina i introductors de l'ideal de l'Alt Renaixement italià.

(8) Els oficis de Mallorca varen rebre el privilegi del rei Joan I, atorgat a Portopí el dia 18 de novembre de l'any 1395, pel qual se'ls concedia la facultat de constituir-se en col·legis professionals.

(9) Quant a les facultats professionals de pintors i escultors, el reglament de l'any 1651 destaca com a funció de pintors i escultors pintar i daurar. Aquesta norma, contemplada a un dels articles, és palesa als retaules d'Inca en el treball de relleu, decoració de taules...

(10) Les seves arrels són profundament medievals i germàniques ja que, per exemple, fou Jaques Sprenguer, superior dels dominics de Colònia, qui va instituir la primera confraria del Roser.

(11) Respecte del pagament de l'obra, Mn. Pere-Joan Llabrés afirma que fou finançat pels jurats de la vila, encara que hi col·laboraren el poble i les confraries.

(12) Aquesta escena recull l'himne de Sant Pau a Fil. 2, 10, que diu el següent: "Que tothom al cel, a la Terra i davall de la Terra doblegui el genoll a Nom de Jesús". Efectivament el cel és representat pel trigrama de Crist IHS amb aurèola i envoltat d'àngels, mentre a la part inferior del capítol

Mateu López, Júnior. Mare de Déu del Roser, c. 1579

podem observar un monstre que representa l'infern, derrotat pel poder del Nom de Jesús.

(13) Aquesta hipòtesi respon a una idea sorgida durant el treball d'investigació de Mn. Pere-Joan Llabrés, "Un retaule dels Oms, signat i datat (1592-1593)", presentat a les Jornades d'Estudis Locals d'Inca dels dies 6 i 7 de maig de 1994.

(14) Aquesta tesi ha estat seguida per Jeroni Juan, perquè aquesta obra d'Inca donarà la pauta per a una sèrie de retaules del mateix tema a les diferents esglésies de la nostra illa. Podem trobar aquestes referències a l'estudi de Jeroni Juan Tous, "La pintura mallorquina en los siglos XVI-XVII", a la separata de la *Historia de Mallorca* coordinada per J. Mascaró Pasarius, Palma de Mallorca, Editor Vicente Colom, 1972.

(15) Segons L. Pérez i Martínez, a la visita pastoral del dia 1 d'octubre de l'any 1568, sota el pontificat del bisbe Diego de Arnedo, ja s'esmenta a la parròquia de Santa Maria d'Inca l'altar de Santa Maria de la Rosa.

(16) El rosari és la forma devocional catòlica que consisteix en la recitació de cent cinquanta avemaries en grups de deu, cadascun dels quals comença amb un parenostre i acaba amb un gloriapatri.

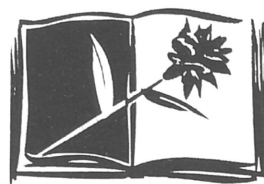
(17) La xilografia, els gravats i la impremta foren els mitjans de difusió i de divulgació més importants de les distintes devocions.

(18) Convé aclarir que aquests projectes es varen dur a terme els anys 1591 —la capella— i l'any 1592 —el retaule—, ja que en el quadre situat damunt la predel·la, que representa l'escena de la presentació de l'infant Jesús al Temple, porta la data ja indicada.

(19) Gaspar Oms va decidir representar a la predel·la la Passió de Jesús perquè segueix la pauta medieval de col·locar-hi el Baró de Dolors. El sacerdot celebrant tenia al seu davant el misteri que celebrava perquè l'Eucaristia, per a la teologia medieval, era per excel·lència el memorial de la mort del Senyor.

(20) En aquest sentit, Sebastiana Sabater i Marià Carbonell apunten dues dades molt significatives de la penetració d'aquest nou llenguatge figuratiu: la primera és l'assumpció de l'estil de Rafael di Sanzio a la tercera dècada del segle XVI i la segona és la clara adhesió al moviment manierista internacional durant els darrers anys del segle XVI.

(21) Conta Mn. Llabrés que Mn. Gabriel Ramis i Alomar d'Inca va viure en aquest paratge l'any 1809 i va haver d'abandonar-lo per causa d'una orde d'esbucament. En conseqüència, l'arquitecte Gabriel Alomar va decidir traslladar-lo al seu taller del carrer de Sant Alonso Rodríguez de Palma.

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS

CORT

Pça. Cort, 1
Cp 07001

EL TERRENO

Nigul, 1
Cp 07015

BLANQUERNA

Sant Joaquim, 9
Cp 07003

COLL D'EN RABASSA

Albuera, 1
Cp 07007

S'ARENAL

Gaspar Rul·lan, 5
Cp 07006

POLÍGON DE LLEVANT

Ciutat de Querétaro, 3
Cp 07007

MOLINAR

Xadó, 7
Cp 07008

CASAL SOLLERIC

Passeig del Born, 27
Cp 07012

RAFAL VELL

Pere Ripoll i Palou, 9
Cp 07008

L'OLIVAR

Mercat de l'Olivar, 104
Cp 07002

SANTA CATALINA

Fàbrica, 34
Cp 07013

SON XIMELIS

Cap Enderrocat, s/n
Cp 07011

ESTABLIMENTS

Pça. Immaculada, 3
Cp 07010

GABRIEL LLABRÉS

Antoni Planas i Franch, 4
Cp 07001

SON RAPINYA

Catalina March, 4 A
Cp 07013

SON CLADERA

Cala Serena, 3
Cp 07009

SON FORTEZA

St. Isidre Llaurador, 25
Cp 07005

SA INDIOTERIA

Gremi de Tintorers, 2
Cp 07009

SON GOTLEU

Regal, 105
Cp 07008

GÈNOVA

Barranc, 22
Cp 07015

SIOPJ

Pere d'Alcàntara Penya, 11
Cp 07006

Ajuntament de Palma

COORDINACIÓ DE BIBLIOTEQUES DE BARRIADA DE L'AJUNTAMENT DE PALMA:
C/ DE L'ALMUDAINA, 7 A - CP 07001 - TEL. 971 71 87 95

■ JERONI MAS RIGO

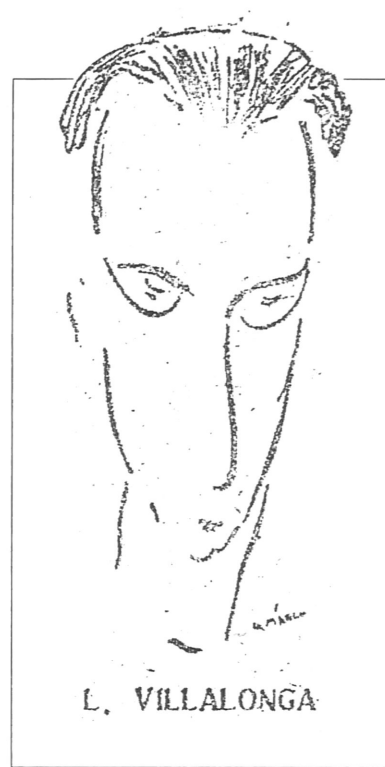

Aproximació a la ideologia política del primer Llorenç Villalonga (1924-1936)

Des de fa uns quants anys s'especula sobre la ideologia política de Llorenç Villalonga (1897-1980). Dissortadament, i a diferència del seu germà Miquel —que ha estat estudiat en l'aspecte literari i polític—,¹ la major part dels investigadors que han tocat el tema del pensament polític de l'autor de *Bearn* ho han fet d'una manera superficial² i s'han cenyit gairebé a l'època de la Guerra Civil, que és quan ell ingressà en el partit Falange Espanyola.

Parlar de la ideologia política de Llorenç Villalonga no resulta gaire fàcil, tenint en compte que era un autor literari i no un ideòleg. Com ell mateix va dir: «Les idees i teories polítiques no han gaudit massa de les meves preferències».³ En una carta (17-X-1966), dirigida al seu editor Joan Sales, escrivia: «Mentre uns em diran 'carca', altres em creuran potser 'futurista'. No obstant, és obvi que jo no som un sociòleg ni un polític».⁴ Convé tenir en compte aquesta condició literària i no militant —sols rompuda durant la Guerra Civil— a l'hora de jutjar el seu pensament polític. A més a més, es tracta d'una ideologia contradictòria, eclèctica, difícilment encasellable, que uns cops sembla conservadora, d'altres liberal i torna després a esser conservadora o, fins i tot, feixistitzant. D'altra banda, després de la caiguda dels règims feixistes, Villalonga intentà amagar o disfressar el seu passat falangista i no contribuï en absolut a clarificar la seva ideologia dels anys vint i trenta. A tot això hem d'afegir que els seus escrits de contingut polític no són assaigs (hi ha algunes excepcions, com el comentari a Maeztu), sinó articles de periòdic, per la qual cosa moltes opinions, o fins i tot idees, de vegades són merament circumstancials, fruit del moment polític, i no expressen exactament un pensament consolidat.

Quant a la metodologia seguida, m'he limitat a transcriure els paràgrafs dels articles que m'ha semblat que tenen un vessant d'ideari polític. He intentat esser objectiu i imparcial —que ho hagi aconseguit, ja és una altra cosa— i no amagar res, afavorís o no el nostre personatge. La meua aportació es limita, doncs, a sistematitzar el seu pensament per conceptes i situar-lo dins un context temporal. El lector especialitzat no hi trobarà cap novetat (la majoria, per no dir gairebé tots, dels articles que esmentarem han estat publicats en llibres o en revistes de caràcter literari o científic), tret de l'apartat dedicat a la revis-

Caricatura de Dhey, obra de Germà March, utilitzada per l'autor a les col·laboracions de premsa després de la Segona Guerra Mundial

ta *Acción Española* i d'alguns breus comentaris que, com a tals, són subjectius i perfectament prescindibles i per això mateix van gairebé sempre com a notes al final de l'article. Precisament per evitar aquest subjectivisme, he procurat que sigui Villalonga qui opini i que sigui el lector qui jutgi. Fui, com del dimoni, de pontificar o anatemitzar; no tenc cap autoritat per fer-ho ni tampoc és el meu estil de conducta (tal com deia Villalonga, crec que les idees es poden combatre, però la persona que les sustenta és digna de respecte). D'altra banda, som conscient que Llorenç Villalonga tenia molts de defectes. Però també crec que si tothom fos objecte d'una investigació tan a fons com ho és i ho continua essent la seva figura, hi hauria poquíssimes persones que no tinguessin res per amagar o de què penedir-se.

Per facilitar-ne la comprensió i veure millor la seva evolució —o involució, tant se val!—, hem dividit l'exposició en dues parts: la Dictadura i la Segona República. Alhora, aquesta segona part la subdividirem en tres apartats: el bienni socialista-república, el bienni radicalcedista i el Front Popular.

LA DICTADURA⁵

El mes de setembre de 1924 —o sigui, quan es compleix un any del cop d'Estat de Primo de Rivera— Villalonga comença a escriure en el diari liberal *El Día*, propietat del financer Joan March, i ho fa de la mà del seu amic Joan Alomar Cifre —fill de Gabriel Alomar—, que aleshores n'era un dels redactors. En aquests primers articles, si bé els temes polítics són més aviat escadussers, hi ha —com ell digué anys després— «l'embrió de la meva actitud davant de la literatura, la política i el localisme».⁶

Democràcia/liberalisme

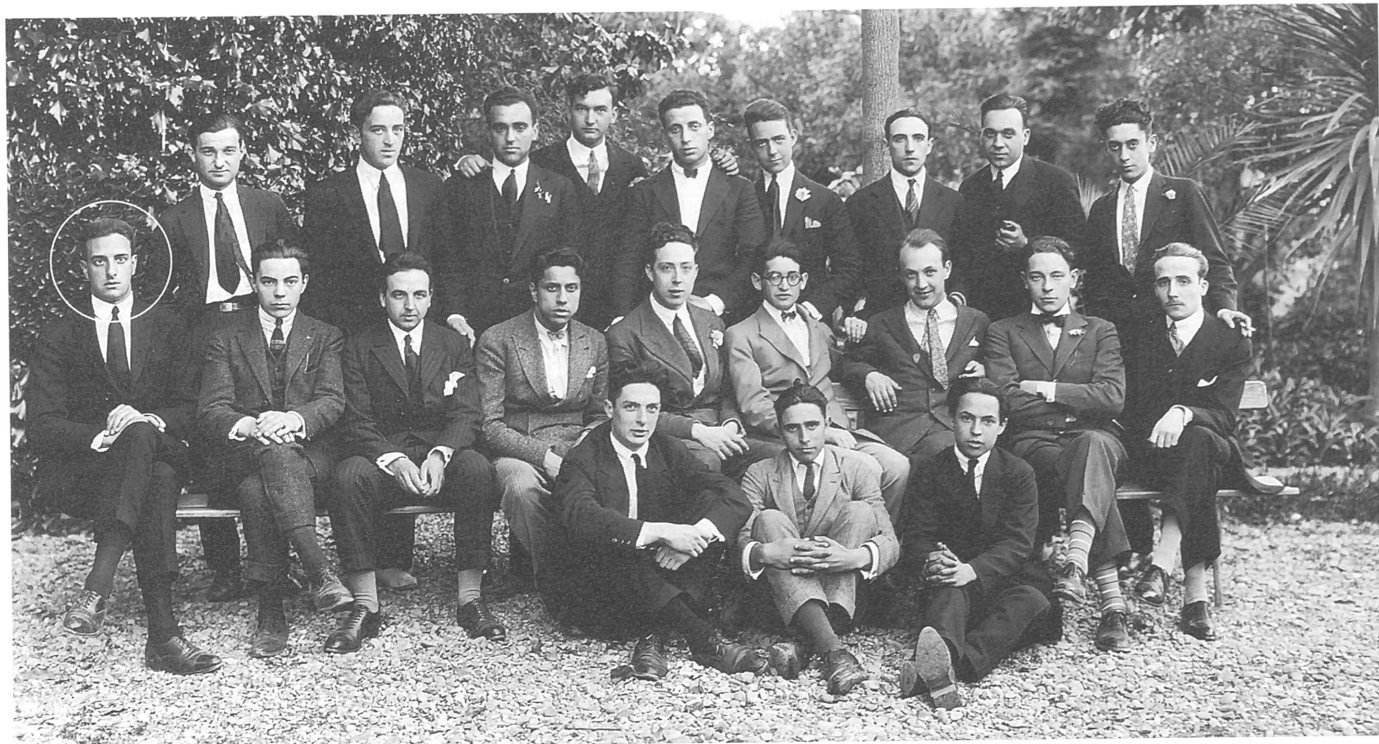
El 1924 fa la que podríem denominar primera declaració política: «*Nosotros, tan enamorados de Anatole France, en política —si fuéramos algo— seríamos absolutistas. Nos referimos, naturalmente, a la política española. Seríamos absolutistas en España y por un tiempo limitado, que oscilaría entre quince años y uno o dos siglos: el tiempo suficiente para que el país se educara y supiera ser libre. Porque entonces nadie sería más liberal que nosotros. Creemos sinceramente que España no está capacitada para gobernarse de un modo democrático.*»⁷ Villalonga, seguint Josep Pla, pensava que els cacics «no aparecían por generación espontánea, sino que era el pueblo, que no sabe vivir sin favoritismos y excepciones, quien los creaba.» Per tant, la dictadura, segons el seu parer, era necessària per combatre el caciquisme. Alexandre Jaume utilitzava arguments similars —si bé ell defensava la democràcia, no la dictadura, a l'hora de lluitar contra el caciquisme— per oposar-se a l'autonomia política de Mallorca: «*No, mientras Mallorca no salga de su minoría de edad no intentemos aventuras que seguramente resultarían dañosas y peligrosas. Emancipemos a los pueblos de la tiranía a que están sometidos. Eduquémosles, capacitémosles para que puedan ejercitar esa facultad de libertad. Creemos antes el ambiente necesario para ello. Y cuando se haya formado una conciencia ciudadana (...). Habrá llegado, entonces, el momento de inculcarle nuestros ideales autonomistas.*»⁸

Quatre anys després, ja amb més maduresa, sembla que aquest absolutisme de primera hora s'havia, si més no en part, esmorteït. Així, escriu: «*La actitud de nuestro amigo [és a dir, el mateix Villalonga], como la de tantos jóvenes, era apolítica, o mejor, apartidista. Así, con un criterio independiente —diríamos honrado, si la palabra no estuviera en descrédito— lograba atraerse la desconfianza de todos. Las derechas nunca le perdonarían su dinamismo, su convicción de que el espíritu es mudable y la moral contingente. Las izquierdas no veían con buenos ojos su afición al orden y a la disciplina, su amor a las categorías —en oposición al principio de egalité— como única fuente de progreso posible.*»⁹ Vet aquí dues de les característiques de la ideologia política del nostre protagonista. La primera, l'ambivalència o manca d'encasellament: és «liberal» i «conservador» al mateix temps («*Urge ser más liberal que los liberales al uso, y más conservador que todos los conservadores*») [El subratllat, en aquest cas, és de Villalonga]]. En l'esmentada carta a Joan Sales escriu: «Jo no he aconseguit

encasellar-me i quan, fa poc, la senyoreta Elvira Silvestre, que acaba d'escriure una tesi de llicenciatura sobre la meua obra, m'ha invitat gentilmente a definir-me, li he hagut de dir que no m'hi veia amb forces.»¹⁰ La segona característica és una concepció aristocràtica de la societat, deguda a la influència d'Ortega y Gasset: «No hi ha dubte que les idees d'Ortega m'influïren molt. *La deshumanización del arte, La rebelión de las masas, España invertebrada* i moltes altres de les seves obres són la clau de les meves idees sobre l'art, la societat, la política i els problemes de la nostra època.»¹¹ Això no obstant, és necessari precisar que quan Ortega parla d'"homes selectes" es refereix —com diu Julián Marías— no a classes socials, sinó a classes d'homes. En canvi Villalonga, malgrat s'empari en Ortega, quan parla de desigualtat social sembla referir-se més aviat a un elitisme social. Un altre tret que el separa d'Ortega és que aquest era demòcrata («*La forma que en política ha representado la más alta voluntad de convivencia es la democracia liberab*»).¹² Una tercera característica villalonguiana, que ja tindrem ocasió de veure amb deteniment, és l'anticatalanisme.

Un mes després de l'article abans esmentat, insisteix en el rebuig de la igualtat social. El motiu era la creació d'un Ateneu, que Eyaralar (republicà liberal) pretenia que fos de caire popular. Villalonga (Dhey) s'oposa a aquesta proposta: «*El señor Eyaralar habló varias veces de democracia, y esa palabra nos inquietó respecto al destino de la futura institución. Por democracia suele entenderse igualdad social, y sabemos que los hombres son desiguales, Europa ha rectificado rápidamente el famoso principio de egalité (...). La desigualdad es la única fuente de progreso posible. Esto, después de todo, no lo ha inventado Ortega y Gasset.*»¹³ Aquest comentari, tan cínicament antidemocràtic, va ésser objecte de rèplica per part d'*El Obrero Balear*, òrgan del PSOE, que en un article sense firma i de forma suau contestà a Dhey el següent: «*El hecho de constituirse en el Círculo Mallorquín ya indica que no se trata de un Ateneo de cultura popular de la que pudiera aprovecharse la clase trabajadora, la más necesitada de ella, 'Dhey' ha ganado la partida a Eyaralar, ha triunfado su idea de convertir el Ateneo en una especie de Academia de pasatiempos literarios para recreo y solaz espiritual de los intelectuales solamente. Esto será su fracaso. Eyaralar, autor del proyecto de Ateneo, según tenemos entendido iba guiado de muy nobles y democráticos propósitos ya que quería dar una gran amplitud a su obra, pero eso olía plebeyo y esta palabra suena muy mal en los recintos aristocráticos del Círculo Mallorquín. De ahí los escrúpulos de Dhey.*»¹⁴

Sembla que Villalonga volgué excusar-se davant Gabriel Alomar per l'article publicat sobre l'Ateneu. Així, li escriví una carta dient-li: «*Pero repare Ud. que hablo de democracia en un sentido terre a terre; no en la acepción estricta, sino en la corriente (...)* "Europa ha rectificado el principio de egalité..." *No el principio legal, sino el social (...)* *El principio legal es una conquista tan firme que creo ya huelga hablar de ello.*»¹⁵ Tècnicament parlant, Villalonga era més antidemòcrata que antiliberal. Avui dia, democràcia i liberalisme ens semblen indisolubles, però en el segle XIX eren més aviat enemics: sufragi universal enfront de sufragi censitari.¹⁶ I és precisament al llarg d'aquests anys que sembla que es va radicalitzant el seu «liberalisme».¹⁷ Així, l'any 1929 féu una crítica als sectors «conservadors» mallorquins: «*En una revista literaria y científica [La Nostra Terra] rehusaron hace un año publicarnos una exposición de la teoría de [la] ambivalencia, del Profesor Bleu-*

Grup d'estudiants a la residència de Saragossa. Villalonga és el primer de l'esquerra

ler. *Tampoco pudimos, en momentos en que Lenormand era una novedad, publicar un ensayo sobre "L'Homme et ses Fantômes". Los periódicos que rehusaron nuestros escritos demostraban un perfecto conocimiento de la psicología de los suscriptores.*¹⁸

Com a conseqüència d'aquests condicionaments conservadors, romprà la col·laboració que havia iniciat en *La Nostra Terra* uns mesos abans i on havia publicat un article titulat «Petita metafísica de la boxa» (4-IV-1928).

Aquesta radicalització cap a postulats liberals arriba a un punt àlgid a final de 1930. Quatre mesos abans de proclamar-se la República, publicà un únic article en el setmanari *Ciudadania*, òrgan d'expressió del Partit Republicà Federal de Mallorca, que aleshores dirigia el seu amic Joan Alomar —ja hem dit que era fill de l'escriptor i polític Gabriel Alomar—. El periòdic el presentava d'aquesta guitza: «*Con este artículo se presenta por primera vez en CIUTADANIA Lorenzo Villalonga (Dhey), uno de nuestros publicistas más destacados. Este discutido escritor, cuya fina formación literaria es bien conocida, ha vivido siempre apartado de la política. Su espíritu, sin embargo, es liberab.* En aquesta col·laboració, Villalonga confessava que: «*Coincido en lo esencial con los ideales de CIUTADANIA, aún cuando no me parezca posible la implantación de tales ideales. Porque implantar la República no tiene que ser muy difícil, pero claro es que CIUTADANIA no está enamorada del nombre de República, sino de la supremacía de la voluntad nacional, para lo cual es indispensable que dicha voluntad nacional exista previamente. Podemos, y debemos, intentar despertarla.*»¹⁹

La guerra del Marroc

És interessant comprovar com Villalonga, davant el problema de la guerra en el Marroc, va prendre part per la políti-

ca "abandonista", que era la que seguia Primo de Rivera i a la qual s'oposaven els militars "africanistes", encapçalats aleshores pel tinent coronel Franco. Villalonga justificava la seva postura en la pobresa d'Espanya: «*Las energías que se consumen en África nos hacen mucha falta en España, huelga repetirlo. Carecemos de todo: instrucción, caminos, riegos, higiene... todo está por hacer.*»²⁰

Antilocalisme/anticatalanisme

En una data tan primerenca com l'any 1924, ja es destapa l'anticatalanisme (que serà una constant del pensament villalonguà al llarg de molts d'anys, igual que l'elitisme social, del qual ja hem parlat). Així escriu: «*Debemos confesar que sentimos prevención contra la literatura regional. Creemos que ciertos autores, ante la imposibilidad de triunfar en Castilla, se refugian en una literatura menor que los eleva a la categoría de genios locales. Además, el mallorquín resulta impropio para expresar cosas sutiles o sencillamente inmateriales (...). Inténtese traducir a nuestra lengua un tomo cualquiera de filosofía y se verá que resulta casi imposible, salvo que, naturalmente, adoptemos como Riber un lenguaje arbitrario, mixto de francés y latín.*»²¹ Dos mesos després torna a insistir en contra de la llengua catalana: «*Actualmente florece en Mallorca un regionalismo diminuto, cuyos autores se expresan en lenguas arbitrarias, nunca en mallorquín. Ese regionalismo, que en el terreno sentimental ha producido hermosos poemas, ideológicamente, intelectualmente, no ha producido casi nada. Y es que si el sentimiento —sentimiento menor, aunque exquisito— puede ser local, la inteligencia, por su misma naturaleza, será siempre universal. Precisamente en la primera inteligencia de Mallorca, y una de las primeras de España —Gabriel Alomar— notamos, muy señalada, esta universal-*

dad, hasta en los poemas, que ni son mallorquines por el lenguaje ni mucho menos por el espíritu. No son locales típicos, pero son admirables.»²² Villalonga durant molts d'anys sentí una viva admiració per l'escriptor Gabriel Alomar, que era esquerrà i catalanista.

No obstant això, per al nostre protagonista no es tractava d'anticatalanisme, sinó d'antilocanisme. Així ho explicava el 1928: «*Mil veces hemos explicado que no somos anticatalanistas, sino antilocanistas; pero lo típico, fuera del lugar que le corresponde (las sardanas pastoriles bailadas en una plaza urbana por tenderos tripudos y por condesas pseudo literatas), nos asquea; que Cataluña, hoy, tiene dos caras: una, tradicionalista y sensiblera que se pasa la vida mirándose el ombligo, pensando en los lugares comunes de Guimerá y en no sé qué remotas reminiscencias históricas, de un romanticismo trasnochado; y otra que podría sintetizar el grupo que dirige Salvador Dalí, de juventudes fuertes i finas, abiertas a todas las curiosidades, que no pretenden ser geniales, resucitar ningún monarca feudal ni salvar ningún traje típico, sino, simplemente, vivir la vida europea de hoy. De manera que, empleando una denominación anticuada, podríamos hablar de tradicionalistas y progresistas. A esa Cataluña tradicionalista, local, (única que tiene hoy representación en Mallorca) es la que hemos fustigado.*»²³

Aquest anticatalanisme té un origen, com molt bé ha dit Ferrà-Ponç, complex: «Ja hem dit que els anys en què Villalonga estudià Medicina a Barcelona (1920-1923), li feren conèixer les manifestacions polítiques i culturals del catalanisme, i que l'actitud de Villalonga fou el rebuig. Per què? La qüestió és, certament, complexa. Però el punt decisiu d'aquesta prevenció anticatalanista de la joventut de Villalonga és, precisament, aquella hostilitat anorreadora del provincianisme enfront de l'intel·lectual que ell aspira a ésser (...) davant la creixent hostilitat del medi illenc, es clou en si mateix i esdevé un marginat culte irònic. El seu allunyament dels regionalistes locals es consuma amb l'aparició de *Mort de Dama* (1931).»²⁴

Comunisme

Entre octubre i desembre de 1929 publicà tres articles titulats «Comunismo en Medicina».²⁵ En el primer escriu: «*Las tendencias socialistas han asustado mucha gente, pero se van imponiendo paulatinamente hasta en los mismos que las combaten (...). Es principalmente una exigencia técnica de nuestra época, cada vez más articulada y más íntegra. En todas las profesiones deja sentirse esa necesidad. Desde luego, en el ejercicio de la medicina. No nos referimos, naturalmente, a los enfermos opulentos, que son los menos. Pensamos en la gran mayoría de los que no pueden gastar sino cantidades módicas, muchas veces a costa de sacrificios.*» En una nota a peu de pàgina ens indica què vol dir quan parla de comunisme: «*Nos importaría no ser encasillados en las izquierdas, como tampoco en las derechas, dos conceptos hoy insuficientes. Dese a la palabra comunismo su único significado de articulación, de comunidad en el esfuerzo, tal esfuerzo es evidente que puede desarrollarse en los sentidos más diversos. Compárense las tendencias de comunidades como la bolchevique y la Compañía de Jesús.*»

Un any més tard, en l'article que escrigué a *Ciudadania* («El comunismo, imposición técnica»), torna a insistir sobre el comunisme: «*La sociedad marcha inexorablemente hacia el comunismo. Cualquier ensayo social que no apunte hacia este fin*

será estéril y representará un peso muerto en la evolución de las cosas. Porque no se trata de materia lírica y opinable, como ser proustiano o ser danunziano, sino de una imposición de la vida moderna, de la técnica actual y futura, tan ineludible que ceden a ella, hasta sin darse cuenta, desde las más atontadas burguesías hasta las más graciosas majestades de derecho divino.» Després de dir que emprà la paraula «comunisme» en el sentit més ampli, en el menys polític i més social, es refereix a la «*necesidad ineludible de comunizar la medicina. Cuando el médico no hacía más que tomar el pulso al enfermo y mirarle la lengua, la medicina podía ser individualista. Hoy contamos con medios de exploración maravillosos, pero sumamente caros.*» Acaba l'article dient: «*El porvenir de la medicina como el de tantos otros problemas sociales, está, pues, en las tendencias comunistas... El día que el Estado se decida a montar clínicas por su cuenta, como un servicio público, quitándoles ese cariz benéfico propio del siglo XVI, pero absurdo ahora, se habrán resuelto de una vez muchos problemas —incluso el curanderismo.*» És evident que Villalonga no es refereix a la socialització de tots els mitjans de producció, sinó només a la nacionalització de les activitats essencials (serveis públics). No hi ha dubte que aquest intervencionisme no és de caire liberal —molt menys encara conservador—, sinó que es tracta d'una visió progressista del paper de l'Estat en la configuració d'una societat del benestar.

LA SEGONA REPÚBLICA

1. BIENNI SOCIALISTAREPUBLICÀ (abril 1931-novembre 1933)

Aquest bienni, que comença amb la proclamació de la República —com a conseqüència de les eleccions municipals del 12 d'abril—, es caracteritza per les reformes polítiques i socials: constitució, estatut d'autonomia de Catalunya, lleis de divorci i de les congregacions religioses, legislació agrària, depuració de l'exèrcit... Aquestes reformes, que foren degudes a la coalició de republicans d'esquerra amb el partit socialista, provocaren fortes protestes per part dels sectors dretans, especialment per les qüestions relatives als estatuts d'autonomia i a la política laica, que cristal·litzaren en la temptativa de cop d'estat protagonitzada pel general Sanjurjo i els monàrquics.

Monarquia/república

Tot i que acabam de veure que Villalonga, al final de la monarquia, es declarava simpatitzant de la República, dos dies després de la proclamació escriu un article que, com que no gosà publicar-lo «*el director de cierta publicación ultramontana*»,²⁶ no va veure la llum fins que es va incloure en el llibre *Centro*.²⁷ En aquest article declarava que els monàrquics havien tret més vots que els republicans: «*Los votos rurales tienen la misma fuerza legal que los urbanos.*»²⁸ Això, que podria ésser veritat quant al nombre de regidors,²⁹ no ho era quant als vots, ja que cada regidor d'una gran ciutat (els republicans guanyaren en totes les capitals de província, menys a nou: Palma, entre d'altres) representava molts més vots que un regidor d'un municipi petit. A més, els «vots rurals» estaven falsejats pel caciquisme. No obstant això, Villalonga acabava l'article dient que la monarquia havia mort (la culpa la tenia el rei, per haver retirat el suport a Primo de Rivera, «*cediendo*

a una intriga burguesa palatina») i, en conseqüència, feia protestes de lleialtat: «no queda más solución práctica que apoyar a la república en vez de obstaculizarla». Sempre cregué que el poble no havia enderrocat la monarquia, «sinó que més aviat els aristòcrates, la clerecia i l'exèrcit l'entregaren alegrement sense saber a qui ni per què.»³⁰

Cal dir que, tot i que sentimentalment fos monàrquic, assumí sense reserves el canvi de règim i, contràriament als monàrquics (alfonsins i carlins), que no deixaren mai de conspirar durant tota la República, defensà que un canvi de règim ocasionaria més transtorns que avantatges.³¹

Democràcia

Durant el 1932 s'extrema la seva animadversió vers la democràcia com a forma de govern. Així, diu: «Entre el confusio-nismo fomentado en España últimamente por nuestros pensadores, citaré sólo el vocablo democracia. Esta palabra fue popular durante el siglo pasado como reacción natural contra el absolutismo decadente del siglo XVIII. No hay que decir que gustó mucho a las masas, a las mayorías. Pero la realidad es que las masas no sirven para gobernar.»³²

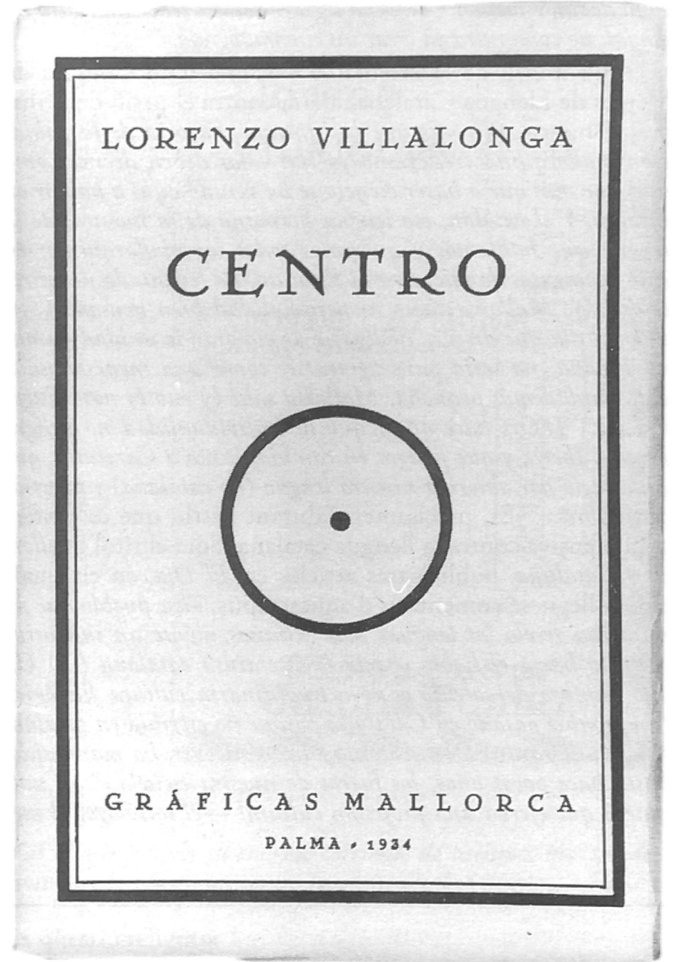
Anticatalanisme

L'adveniment de la República coincideix amb la publicació del primer llibre de Villalonga: *Mort de Dama*, sàtira contra l'alta burgesia i l'aristocràcia de l'illa i, al mateix temps, contra els escriptors de l'Escola Mallorquina, que es trobaven agrupats entorn de la revista *La Nostra Terra*. L'obra fou objecte d'un rebuig radical per part dels sectors conservadors i regionalistes, rebuig que li provocà una forta reacció anticatalanista manifestada en multitud d'articles, que el 1934 foren recollits en l'esmentat llibret *Centro*.

El mes de juny, contra els que havien titllat el seu llibre d'immoral, respon dient: «Como si Wilde no hubiera proclamado hace muchos años que los libros no se dividen en morales o inmorales (...). Hoy ser morales consiste en examinarlo todo y hasta creo en probarlo todo. El pecado en si no puede ya ser tan grave como ignorar su existencia.»³³

Amb relació a l'Estatut d'Autonomia aprovat plebiscitàriament el juny de 1931, per tant abans de l'aprovació de la Constitució de la República, el nostre protagonista escriu: «En San Sebastián [es refereix, òbviament, al Pacte que signaran en aquella ciutat, el mes d'agost de 1930, els partits republicans, socialista i nacionalistes, compromentent-se a instaurar la República] se pudo prometer a Cataluña una República Federal. Se le pudo dar seguridades respecto a sus aspiraciones autonómicas. Era lógico y natural. Pero lo que no se debió hacer jamás (y esto es lo único que hemos vislumbrado que se hizo) fue permitir a una región que elaborara un Estatuto con antelación a la Constitución Federal, lo sometiera a un plebiscito y lo presentara con esta enorme coacción a las Constituyentes.»³⁴

Segons les paraules abans transcrites, no es mostraria tan contrari a l'Estatut d'Autonomia com al procediment seguit per a la seva aprovació. Ara bé, el que és cert és que, com ell deia a Gabriel Alomar: «Yo no siento gran interés por la autonomía balear ni por la causa política de Cataluña (...). Desde mi mundo apolítico, vago deportista de la cultura, me desagrada un poco oír que deberíamos orientarnos hacia Madrid y mucho más hacia Barcelona. Yo quisiera que mis hijos, si los tuviera, llegaran

a pensar en francés (...). Porque, quiérase o no, dialecto es hoy el catalán: dialecto en el que, aparte de algunos atisbos líricos estimables, se nos sirven las más insustanciales floretes y las más reclamadas confituras (...). Por instinto sabe Mallorca que, de unirse a Cataluña, sería absorbida por esta.»³⁵

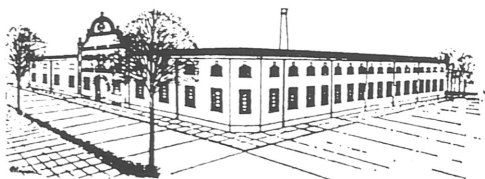
Durant l'any 1932 s'accentuà encara més la seva fòbia anticatalanista: «Que Cataluña es una de las regiones más ricas y laboriosas de la península no cabe olvidarlo. Pero tampoco cabe olvidar que sería la más pobre el día que, separada de España y rodeada de fronteras, los españoles dejáramos de comprar sus géneros (...). Esto por lo que atañe a la parte económica que es una de las más importantes a primera vista. Y digo a primera vista, porque antes que el problema económico existe uno psicológico, mucho más hondo, ya señalado por Ortega y Gasset. Me refiero al afán que sienten por dominar todos los que no dominan; al natural —y trágico— deseo de hacer que se extienda una lengua a la que la radio y el cinematógrafo sonoro están asesinando; de conservar unos bailes que la juventud, influida por esa radio y cinema, se empeña en no bailar; de seguir pensando en el compromiso de Caspe cuando en el resto del mundo se piensa en Briand y en Ginebra.»³⁶ A final d'any, tornarà a insistir en aquests mateixos arguments: «El mundo corre hacia la universalidad, empujado por esos tiranos que son las técnicas modernas, llámense radio, aviación o cinema. Dichas técnicas matan el regionalismo. A

costa de mil esfuerzos Cataluña logrará tal vez tener un teatro regional; no conseguirá ya crear un cinematógrafo.»³⁷

Amb motiu de la celebració a Palma d'un Congrés de Metges de Llengua Catalana, alerta contra el perill de l'«imperialisme català»: «Es que la inmensa mayoría de la población mallorquina cree, como yo (las cosas deben decirse como son) que más que a hacer ciencia se ha venido aquí a hablar en catalán. Y el catalán, esa lengua hermana de la nuestra, de la lengua que hablamos y queremos todos los mallorquines; en estos momentos de discutirse el Estatuto, ha levantado justos recelos (...). Mallorca tiene su personalidad bien acusada (...). Pero, el día que deseara desligarse de esa grande unidad llamada España, no sería para agregarse, como una menesterosa a otra unidad más pequeña. Mallorca sabe (y esto lo notó Eugenia [sic] D'Ors hace años) que su individualidad no pelagra junto a Iberia y que pelagra en cambio, junto a Cataluña, que empezaría por absorber nuestra lengua (no catalana) y nuestras costumbres.»³⁸ És, precisament, durant l'estiu que es desferma l'ofensiva contra la llengua catalana. Sota el títol *Mallorca y Cataluña*, publicà tres articles en *El Día*, en els quals poden llegir-se comentaris d'aquest tipus: «Ese pueblo que no mira con recelo las lenguas más extrañas, siente un instintivo disgusto hacia el habla, hacia la literatura catalana (...) Un solo hombre de talento y de extraordinaria cultura filológica (un hombre odiado en Cataluña porque no escribía en catalán, si no mallorquín) Don Antonio María Alcover, ha mantenido, hasta hace pocos años, los fueros de nuestra escuela.»³⁹ «Cualquiera que ejerza una profesión cultural —el sociólogo, el mé-

dico, el publicista— sabe que el castellano, con ser un idioma tan universal y trabajado, resulta insuficiente a la cultura de hoy: calcúlese lo insuficiente que resultaría el catalán.»⁴⁰

L'any 1933 representà un descans en la seva obsessió anticatalanista; fins i tot, sembla tenir algun remordiment. Així, podem llegir: «En Francia dicen que el nombre no hace la cosa, y nosotros consentiríamos en ser designados por catalanes de Mallorca siempre que con ello no se pretendiera unir la suerte de Mallorca a la de la Generalitat (...). He de repetir que aquí no siento la más leve antipatía hacia Cataluña, que me ha parecido siempre una región inteligente y laboriosa (...). Lo que siento, o mejor dicho, lo que sentía, era recelo. Porque aun cuando históricamente se nos pueda llamar catalanes de Mallorca, como árabes de España, el hecho es que hoy Mallorca es Mallorca, y no desea ni tolera proteccionismos ociosos (...). Felizmente, la República española ha tenido un acierto al no permitir la Constitución que las diversas regiones puedan mancomunarse entre sí. Con ello queda borrado el recelo a que antes me refería, Cataluña cesa de ser una amenaza para nosotros y deviene lo único que puede y debe ser: no una entidad superior, sino una hermana.»⁴¹ Per primera vegada admet la catalanitat de Mallorca. El que no accepta és la federació de Mallorca amb Catalunya. El seu germà Miquel (Kim) també defensava aquest criteri: «De todo corazón quisiera poder ver en Cataluña la hermana, pero no la señora de Mallorca. Y el amor fraternal no es absorbente; no es celoso como el amor de una amante... Por esto Mallorca puede ser la hermana de Cataluña,

FÀBRICA D'ARTICLES DE PELL

guants

bosses

peces de vestit

i marroquineria en general

Gran Via de Colon

Telèfon 971 50 19 00

INCA

Restaurant **SA FONDA**

ESPECIALITATS

CABRIT DE MUNTANYA - PORCELLA

ARRÒS BRUT - PAELLA

Tel. 971 51 70 22 • LLUC

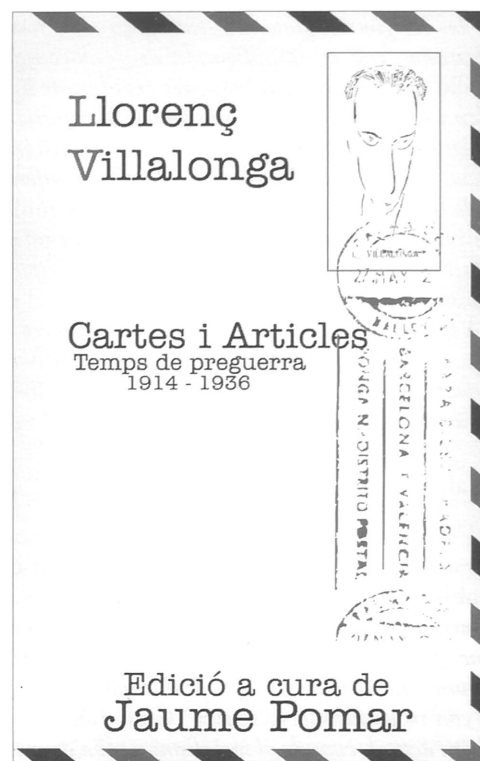
y sin renegar de sus tradiciones ni de su cultura, serlo también de las demás regiones españolas.»⁴²

Autonomia balear

A final de 1932 es declara a favor de l'autonomia balear, si bé no tant per convenciment com per neutralitzar allò que pugui suposar de privilegi per a Catalunya el seu Estatut. Així ho explica, el mes de novembre, en la *Revista Médica Balear*: «Desde el punto de vista político —es decir, circunstancial efímero—, yo abogaría por la autonomía balear, igual que por la vasca, la andaluza o la valenciana. La razón es sencilla: El Estatuto catalán, al crear ventajas para Cataluña, representa un perjuicio para las restantes regiones españolas. La única manera de neutralizar el trato de favor que Cataluña ha exigido para sí, consiste en que las demás regiones lo exijan igualmente. De esta manera se equilibraría una situación anómala, dándose la paradoja de que la autonomía integral, para toda España, representaría otra vez la unidad.»⁴³ Aquest mateix paràgraf fou reproduït el mes següent en *El Día*.⁴⁴ Com diu Jaume Pomar, no sense ironia, les paraules de Villalonga semblen un clar precedent del “café per a tots” de 1978.⁴⁵

Acomiada l'any parlant, un cop més, de l'autonomia balear i de les diferències que separen Mallorca de Catalunya: «Pero la admiración que pueda profesarse hacia una de las regiones más laboriosas de España no es motivo para que, olvidándonos del lugar donde nacimos y de lo que nos conviene, los mallorquines empecemos a llamarnos de pronto, en la hora de ajustar cuentas, catalanes de Mallorca (...). La sangre y la influencia catalana, no es sino un factor entre los que integran el alma mallorquina, menos simple de lo que, por política más que por psicología, pretenden algunos (...). Si cabe, pues, en España hablar de autonomía y de hecho diferencial, son las Baleares quienes, por su calidad de islas, deben levantar primero su voz. Geográficamente somos la más autónoma de las regiones españolas. Y a esa autonomía natural, que disfrutamos o padecemos por geografía, ha venido a sumarse recientemente la avalancha extranjera, que presta a nuestra isla un color característico (...). Aina Cohen llora al ver que desaparece el vestido de payesa; pero Aina Cohen es tonta y no comprende que el alma mallorquina, dúctil y maleable, se está enriqueciendo como nunca en estos momentos en que las payesas no cantan el coqueo y los chofers de taxi empiezan a aprender inglés.»⁴⁶

L'any següent continua, amb més èmfasi, defensant l'autonomia balear —és a dir, allò que ell entén per “autonomia”. Així, en l'article sobre l'«Autonomia balear» —que abans hem esmentat— escriu: «Porque nosotros, que creemos que la unidad española fue un pensamiento grande, al paso que muchos regionalismos no son más que un tópico, estamos plenamente convencidos de que, si una comarca de España merece ser autónoma, esta comarca es Baleares. Así lo enseña la geografía y así lo demanda el más elemental sentido común» (a nota a peu de pàgina afegeix aquest comentari: «Recuerdo a este propósito una conversación con uno de nuestros políticos más inteligentes, con quien nos halagó coincidir: Don Francisco Juliá».)⁴⁷ Aquest mateix any, i amb motiu de la discussió d'un estatut per als valencians, torna a referir-se a un estatut d'autonomia per a les Balears: «Mallorca —lo hemos consignado repetidas veces— es una de las regiones españolas donde la implantación de la autonomía parecería más lógica. Así lo indican su geografía, su espe-

cial idiosincrasia y su enorme corriente de turismo, que tiende a convertir la isla en un centro internacional.»⁴⁸

La qüestió religiosa

Abans de donar la paraula a Villalonga, convé esmentar que l'article 26 de la Constitució republicana estableix: a) Prohibició que l'Estat, les regions, les províncies i els municipis ajudassin econòmicament les esglésies o institucions religioses; b) Supressió del pressupost del clergat, i c) Dissolució dels jesuïtes i nacionalització dels seus béns. A més, prohibia als ordes religiosos: a) Adquirir i conservar més béns que els destinats al compliment directe dels seus fins privatius, i b) Exercir la indústria, el comerç o l'ensenyament.

Un cop guanyades pel centredreta les eleccions de novembre de 1933, Villalonga gosa referir-se al problema religiós o, com ell mateix especifica, clerical. Comença per dir en un article d'*El Día*⁴⁹ que: «No creo ser sospechoso de clericalismo.⁵⁰ Criado en el ambiente de Mort de Dama (...) conozco bien todas las deficiencias de un mundo caduco, receloso en exceso del aire y de la luz.» Una vegada establert que no és clerical, critica la política d'Azaña en aquesta matèria: «Así como, hace años, cierta agrupación reformista tenía casi por único programa la secularización de cementerios (...) parece que un cuarto de siglo más tarde, se ha creído que era hacer algo positivo quitar los crucifijos de las escuelas y sumir en la miseria a los clérigos.»⁵¹ Retreu que tota la política del bienni es caracteritza per la demagògia i el negativisme: «La persecución religiosa y, más concretamente, la expulsión de la Compañía de Jesús, son el ejemplo más claro de lo que decimos.» No obstant això, creu comprensible que «un estado laico desee acabar con la influencia más o menos partidista que los clérigos ejercen en un país. Si ese Estado teme

que los colegios religiosos no sean aptos para formar hombres republicanos, está en la obligación de crear colegios idóneos». Ara bé, allò que no pot fer l'Estat «es expulsar de un plumazo a una orden y cerrar sus colegios, no solo por la injusticia y la ilegalidad del caso, sino porque tal actitud es una confesión tácita de impotencia, de que la enseñanza oficial va a ser inferior a la religiosa, por lo que se rehuyen las comparaciones.» Seguidament, repeteix que no pretén fer cap apologia dels ordes religiosos «cuyas limitaciones conozco. Evidentemente el clero español no habrá estado siempre a la altura de su misión.» Però el clergat espanyol «con todos los defectos que se quiera, pero dentro de una tradición cultural, perfectamente articulado con el pueblo, en especial con las masas rurales, es un elemento de civilización tan valioso que únicamente el sectarismo puede intentar prescindir de él.»

Socialisme/capitalisme/comunisme

Villalonga es mostrà contrari al partit socialista que, en aquest bienni, formava part del Govern, en coalició amb els republicans d'esquerra. Vet aquí unes mostres: «En los actuales momentos, por ejemplo, yo aplaudiría los esfuerzos de las oposiciones para derribar un gobierno perjudicial, sin duda, para la economía de la nación, cuyos problemas sociales agrava de día en día con su arcaico socialismo.»⁵² Cinc dies després insistia: «En la hora actual, cuando el socialismo acaba de fracasar en dos continentes, nosotros tenemos, como novedad, el partido socialista en el Poder.»⁵³ Amb motiu de les eleccions del 4 de setembre a vocals del Tribunal de Garanties Constitucionals, que resultaren desfavorables al Govern, escriu: «Mentalmente, el gobierno actual posee una contextura primitiva. Ahí tenemos los jurados mixtos aniquilando multitud de industrias al exigir jornales imposibles y, como consecuencia, dejando sin trabajo a los mismos obreros a quienes intentaban mejorar. Ahí tenemos —¿para que buscar otro ejemplo?— la reforma agraria, que, apenas iniciada, empieza ya a arruinar por igual a propietarios y a jornaleros.»⁵⁴

Lògicament, un home que estava en contra del socialisme havia d'estar a favor del capitalisme: «La verdad es que vivimos hoy bajo un régimen capitalista. Para qué, pues, espantar al capital?»⁵⁵ Para qué ganarse la desconfianza de los capitalistas, si, tal como se halla montada la existencia, necesitamos de ellos? Inténtese, si se juzga oportuno, ensayar en España el caso de Rusia, variando radicalmente el modo de ser de la sociedad: es una idea

siempre más lógica que perseguir el capital y la propiedad dentro de un régimen capitalista?»⁵⁶

No deixa d'esser curiós que, si d'una banda rebutja el socialisme, de l'altra es mostra partidari de la nacionalització dels serveis essencials o bàsics. Així, repetint allò que ja havia dit el desembre de 1930,⁵⁷ escriu: «Si se nos habla del comunismo ruso, de lo que entienden muchos descontentos y muchos alborotadores por comunismo, claro que no tomaremos en serio dicha palabra. Pero otra cosa será si nos referimos a la necesidad (imposición de las técnicas modernas, imposición de la economía moderna) de realizar empresas en común. Y esa necesidad de comunizar muchas cosas (de hecho tenemos ya comunizadas tantas! Que significan los servicios públicos, los ferrocarriles, el correo, las bibliotecas provinciales, etc., etc.), no ha de ser realizada por las izquierdas y por el proletariado. Se me dirá que la gente de orden no suele sentir la necesidad de modificar nada. Si ello es cierto, es lamentable para la gente de orden. El mundo se está modificando y se tiene que modificar incesantemente. Si el comunismo es una necesidad de hoy por qué las clases cultas le vuelven la espalda y dejan que sean los más inferiores —como ha ocurrido en Rusia— los encargados de implantarlo a su manera?»⁵⁸ Ja hem dit que aquest intervencionisme de l'Estat el separa dels postulats de les dretes en matèria econòmica i l'acosta al reformisme dels socialdemòcrates —o, si ho preferiu, al semisocialisme dels partits feixistes.

El cas Joan March

Com a conseqüència del dictamen de la Comissió de Responsabilitats, que cregué veure irregularitats en la concessió —per la Dictadura— a Joan March del monopoli de tabacs a les “places de sobirania”, el Congrés de Diputats (March era diputat), en sessió secreta de dia 8 de juny de 1932, acordà el seu processament. March entrà a la presó i hi va romandre 17 mesos —fins que es va escapar—, sense que mai no es formulassin càrrecs ni fos sotmès a judici.

Villalonga, que com sabem era col·laborador d'*El Día* —del qual era propietari Joan March—, escriví un any després de la seva detenció: «El caso del Sr. March constituye algo muy insólito y muy grave, de lo que protestamos desde estas columnas. Y conste que al hacerlo, más que defender la persona de don Juan March, es todavía más grave a nuestro entender, el precedente que se sienta al encarcelar un año entero a un individuo sin nin-

“SA NOSTRA”
Obra Social i Cultural

guna prueba. Personalidades como Marañón y Azorín, más o menos ligados con el partido socialista, no han vacilado en exteriorizar su protesta.»⁵⁹

Judici del bienni

En les eleccions generals de 19 de novembre de 1933, les dretes (CEDA, agraris i monàrquics), juntament amb el centre (radicals de Lerroix i Lliga de Cambó), obtingueren un triomf espectacular. Això féu que Villalonga formulàs un judici molt crític sobre el govern de Manuel Azaña i els socialistes durant el bienni anterior. Vegem-ho: «*El resultado de las elecciones demuestran lo que todo el mundo sabe: que España está cansada de anarquía (...). Y es que si en España siempre se ha gobernado mal, ningún gobierno, desde que tenemos uso de razón, había cometido los atropellos, las persecuciones y los vejámenes que el pasado gabinete Azaña-socialista (...). Durante dos años, España ha vivido bajo un verdadero régimen de terror (...). Y esa política de rencor y de represalias, que puede tener disculpa en caso de llevar a una nación al éxito (Hitler y Mussolini) no merece perdón cuando sirve únicamente para arruinar a un país (...). Las derechas están de enhorabuena, los que acaso no lo estamos somos los que creemos que la política debe ser ecléctica, para todos, sin extremismos hacia un lado ni otro, impersonal, objetiva.*»⁶⁰ Pot ser interessant veure com Villalonga no s'inclou dins "les dretes" i que propugna una política de centre, lluny dels extremismes.

2. BIENNI RADICALCEDISTA (novembre 1933-febrer 1936)

Per entendre el canvi electoral que suposaren les eleccions de novembre de 1933, s'han donat moltes explicacions, la més plausible de les quals és considerar, amb el professor Seco Serrano, que: «*Decididas las elecciones por la inmensa masa neutra del país, ésta se limitó a exponer su disconformidad con la interpretación republicana del primer bienio, pero sin que esa disconformidad implicase, todavía, un repudio del mismo régimen (...). El cuerpo electoral solicitaba con su voto una revisión de la obra realizada durante el primer bienio del régimen, pero no un retroceso hacia la monarquía.*»⁶¹ Això no obstant, els partits i sindicats marxistes no acceptaren mai el resultat electoral. Un mes després de les eleccions, Indalecio Prieto, líder dels "centristes" del PSOE, anunciava: «*Decimos, señor Lerroux y señores diputados, desde aquí, al país entero, que públicamente contrae el Partido Socialista el compromiso de desencadenar la revolución.*»⁶²

Monarquia/república

Villalonga cregué que la victòria del centredreta permetria consolidar un "govern d'ordre".⁶³ Sembla que, àdhuc, donà el seu vot al Partit Republicà Federal de Mallorca, partit adherit —des del gener de 1932— al Partit Republicà Radical d'Alexandro Lerroux.⁶⁴ Durant els primers mesos de 1934 no es cansà de proclamar «*hoy por hoy, todo español deber ser gubernamental*». Els seus ímpetus monàrquics s'havien anat apaivagant, la monarquia ja no estava de moda a Europa, fins i tot l'Església defensava l'accidentalisme quant a les formes de govern. El febrer de 1934 escrigué un article en el qual apareix aquest accidentalisme: «*Una monarquía que se acaba así, sin lucha, por agotamiento, no puede volver (...). Un régimen no*

L'escriptor a final dels anys trenta

tiene en sí gran importancia. La tienen en cambio el orden el espíritu de continuidad. Volvamos la vista a los dos hombres más revolucionarios que existen en Europa: Mussolini y Hitler. Ambos dictadores disfrutaron de un poder ilimitado. El primero ha creado una nueva Italia. El segundo está transformando Alemania. Al arribar al poder, Mussolini se encontró con una monarquía, Hitler con una república. ¿Es que alguno de los dos soñó en un cambio de régimen? (...). El remedio a la presente situación española —lo he dicho otras veces— no está ya en obstaculizar a la república, sino al contrario, en servirla lealmente, modificándola (...). Los socialistas, que tantos años han clamado por unas elecciones sinceras, al perderlas, se rebelan contra sus principios de siempre y planean una revolución viejo estilo suramericano (...). Los hombres que la desmembraron con el famoso Estatut no vacilarán hoy con la guerra civil si no se satisfacen sus apetitos de partido.»⁶⁵ És de destacar que, si bé s'equivocà quant al retorn de la monarquia a Espanya, endevinà la revolució que preparaven els socialistes —i l'Esquerra de Companys— i que esclatà el mes d'octubre següent.

El seu desencís monàrquic el conduí, ja el novembre de 1935, a publicar dos articles amb aquest títol significatiu: «El ocaso de las monarquías». En el primer, escriu: «*Es un hecho que las viejas monarquías se hunden sin remedio. Todo el siglo pasado se hicieron esfuerzos para restaurarla. Y ninguna restauración ha perdurado.*»⁶⁶

Liberalisme

Arran del triomf de Lerroux-Gil Robles, el liberalisme⁶⁷ de Villalonga, que durant el bienni "socialazañista" havia desaparegut, tornà a aparèixer. El mes d'agost de 1934, sota el títol «Comentando a Maeztu», publicà un assaig —aparegut en forma de tres articles en *El Día*,⁶⁸ un de titulat significativament «El liberalismo creador»— en el qual criticava el llibre *Defensa de la Hispanidad*. Comença per dir que l'obra, «*al señalar la misión universal (católica) que España realizó oponiéndose a la invasión árabe y colonizando América*», és poc

original. Això, però, no és el pitjor: «Si la obra del señor Maeztu terminara ahí, tendríamos que aplaudir esa labor erudita, bien intencionada, de estilo algún tanto opaco, escrita sin elegancia y sin alegría, aunque con alguna preocupación por la verdad. Pero, después de disertar sobre la historia, que nos pertenece a todos, el señor Maeztu, miembro de Acción Española, trata de sacar, más que una consecuencia general, una consecuencia de partido, y ello rebaja enormemente el tono filosófico de la obra.» Enfront de l'afirmació de Maeztu: «*Pudimos economizar las energías y esperar a que se restauraran para seguir nuestra obra*», Villalonga considera que el «1700 —la hora de Versalles— era en realidad la hora de Europa. No se crea, sin embargo, que no intentamos resistir a dicha hora. Harto conocidos son algunos parajes de la historia de Fernando VII y de Isabel II para que yo los recuerde (...). Dicha resistencia apresuró el proceso de extranjerización. A los mejores de nosotros, a los que no les bastaba vivir de pan y toros, les fue forzoso afrancesarse para respirar. Afrancesados fueron Jovellanos y Moratín. Afrancesado fue, más tarde, Figaro. Quien ha tenido la culpa de la infección progresista? (...). Nuestro error histórico que aún purgamos ahora, fue no comprender antes que la resistencia era inútil, que el mundo era otro que en el siglo XVII (...). Debimos —si hubiéramos podido!— comprender la realidad y no retardar lo que se propugna en la “Defensa de la Hispanidad” (...). Ello se aclara, sin embargo, cuando comprendemos que Maeztu reniega de la realidad no solo de la historia contemporánea de España, sino de la de todo el mundo moderno (...). Se trata [per a Maeztu] de que 1700 —la hora de Versalles— fue un error europeo; que el liberalismo es nefando; que la vida no se concibe sino como penitencia o un apostolado (...). Desde Lenin a Mussolini, comunismo y fascio se esfuerzan en hallar la solución de superar —no de retroceder al viejo liberalismo. Pero estará ciego quien, conjunto a la inquietud moral que este ha producido (...) no vea los orígenes de un pensamiento moderno, flexible, curioso, romántico, evolutivo, creador» [el subratllat és meu].

El mes de novembre, critica obertament les tendències feixistitzants dels teòrics espanyols de l'extrema dreta: «*Algunos espíritus que han creído que Maeztu y Giménez Caballero defienden la causa de la verdad en vez de la de su partido.*»⁶⁹

Dues setmanes abans de les eleccions del 16 de febrer de 1936, arremet de bell nou contra Maeztu i aprofita per fer l'elogi de l'Enciclopèdia francesa: «*Le es muy fácil a un Maeztu o cualquier otro ensayista de partido político, arremeter contra las “candideces” de la Enciclopedia. Pero, a su intuición creadora, que abrió nuevas orientaciones, debemos todo el progreso actual de las ciencias físicas.*»⁷⁰

Tampoc no sentia cap simpatia per un dels filòsofs predilectes dels reaccionaris espanyols: Jaume Balmes.⁷¹ Així, l'obra que millor definia l'esperit de l'autor, *El Criterio*, va merèixer aquest comentari irònic: «*Hojeemos “El Criterio” de Balmes, por ejemplo, libro tan claro y tan sencillo que podía haber sido escrito por Pero Grullo.*»⁷²

És cert que la seva oposició al divorci pot donar un sentit poc liberal al seu pensament. Ara bé, a diferència dels conservadors, que s'oposaven al divorci perquè així ho manava l'Església, la seva disconformitat no era per “motius religiosos ni de creences”, sinó que considerava, des d'una òptica de psicologia experimental, que era dolent per a la institució familiar.⁷³

Anticatalanisme

El triomf de les esquerres a les eleccions municipals catalanes li donà ocasió per manifestar en *El Día*,⁷⁴ un cop més, el seu rebuig a la política radical de l'Esquerra de Companys i lloar, per contra, la Lliga de Cambó: «*En medio de la reacción antidemagógica experimentada en toda España, Cataluña parece constituir un caso aparte: no solo no rectifica la funesta política iniciada en 1931 —política que en mal [sic] hora han querido algunos identificar en el actual régimen— sino que persiste en ella, arrollando una vez más a la Lliga y al señor Cambó, que hubieran podido sacar a Barcelona de la situación angustiosa por que atraviesa, restaurando el crédito y su industria.*» Al mateix temps, aprofità per fer un advertiment al partit regionalista mallorquí, que «*hará bien en aleccionarse con el espejo de Cataluña y, si no quiere devenir impopular en Mallorca, procurará no unir su suerte a la de los hombres del Estatut (...). No lo olviden los regionalistas de Mallorca. Durante la época de Primo de Rivera, gentes de los más diferentes matices, unidos momentáneamente en una común enemistad hacia la dictadura, pudieron acaso convivir y simpatizar con el separatismo catalán, que entonces no pasaba de ser una teoría. Hemos visto en La Nostra Terra como la gente de orden armonizaba con los que ahora parecen empeñados en destruirlo todo. Pero el confusiónismo ha terminado (...). Hoy los campos aparecen delimitados, el panorama no puede ser más claro.*»

No obstant això, convé insistir que la dèria anticatalanista va contra un pretès imperialisme per part del Principat i no contra un regionalisme balear. Així, el mes de juny, comentant una nota dels regionalistes, escriu: «*Días pasados, con motivo de las actuales divergencias políticas, algunos izquierdistas catalanes hablaron de una posible fusión catalana-mallorquina. La idea, que no pasa de ser una inconsistente utopía, fue acogida en Palma con hilaridad. Y el partido regionalista mallorquín en una nota publicada el 20 del actual, fija claramente su actitud, que creemos corresponde al sentir general de la isla. En dicha nota se hace constar claramente la independencia del regionalismo mallorquín de cualquier otro partido más o menos afín de la península.*»⁷⁵

Arran de la revolta d'Astúries i de Catalunya, es torna a palesar la seva poca simpatia per la Generalitat: «*En la noche del 6 de octubre pocos creían que el gobierno del señor Lerroux se atreviera a reprimir el movimiento de Barcelona: tantas debilidades tuvo siempre el poder central, durante Alfonso XIII y durante la República, con Barcelona. Un amigo mallorquín, que lleva el apellido de un poeta catalanizante ilustre, nos decía en el Alhambra, a eso de las nueve de la noche:*

—*Bombardear la Generalitat sería envenenar (?) el problema.*

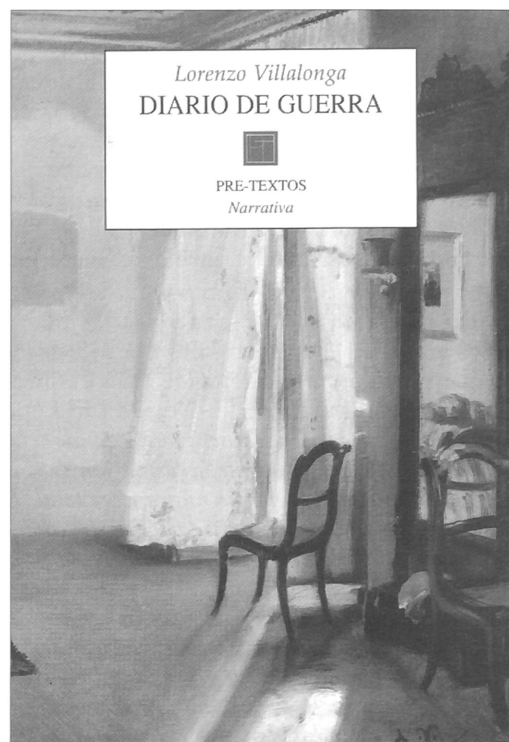
Nosotros opinábamos todo lo contrario. No pretendíamos, claro está, que el problema catalán, que es insoluble, se solucionara con cuatro cañonazos. Lo que sí creíamos, porque el corazón humano es así, era que los cañonazos habían de producir en Cataluña una reacción de españolismo, cosa que ocurrió realmente. El poder, según los antiguos, tiene algo de divino. Aquel desesperado “¡Viva España!” lanzado a eso de la una o las dos de la madrugada por los miembros del Estat Català, que horas antes habían roto la bandera española, parece que coincidió justamente con las primeras bombas del ejército español. Y al día siguiente, ¡cómo se aplaudió en Barcelona al ejército desdeñado veinticuatro horas antes!»⁷⁶

Feixisme

Les referències de Villalonga al feixisme són més aviat escasseres. El mes de febrer de 1934, amb motiu d'una polèmica amb el periòdic *El Obrero Balear*⁷⁷ —òrgan dels socialistes mallorquins—, publicà dos articles en els quals, malgrat declarar-se no feixista, afirmava que ell no podia odiar aquest sistema: «*tal vez porque hay en mí una levadura comunista [sic], disciplinada*». En el primer article proclama: «*El fracaso del partido socialista es universal. Casi no le quedan ya reductos en Europa. Qué aprisa marchan las cosas en nuestros días. No era ayer cuando un hombre de sensibilidad moderna —Marañón, por ejemplo— no podía ser otra cosa que socialista? Hoy la moda, el snobismo, si se quiere, mira hacia el fascio. Y el snob lleva siempre en sí un poco de levadura del porvenir. (...) Pero, en el fracaso socialista existe un gran equívoco. Ha fracasado el partido, y muy ruidosamente, pero la tendencia a socializar las cosas, a que el Estado intervenga, es y será mayor cada día. Las gentes frívolas que hablan de fascismo, como las elegantes damiselas y los petits maîtres de fines del XVIII, no saben la catástrofe que representaría para ellas, para sus costumbres individualistas, el triunfo que propugnan sin conocerlas.*»⁷⁸ Ja hem advertit abans que Villalonga, en determinades qüestions, s'inclinava cap a un intervencionisme estatal (que era comú al socialisme i al feixisme).

En el segon article, responent a l'atac d'*El Obrero Balear*, que l'acusava de confondre socialisme i feixisme, escriu: «*Naturalmente, ni yo soy fascista, como se me atribuye (...); ni he creído nunca que socialismo y fascismo sean una misma cosa. Si fueran lo mismo no lo designaría con dos vocablos, sino con uno solo. Yo he escrito únicamente que por encima de las divergencias de ambos partidos se aprecia una analogía de más peso, en la sociedad actual, que las divergencias dichas: la subordinación del individuo, del pensamiento mismo, al estado. Y al señalar esto he indicado a las derechas que "por moda" están jugando al fascismo, cómo serían las primeras perjudicadas bajo un régimen por esencia antiindividualista, antifeudal. Es decir, que he apoyado, en cierto modo, a El Obrero Balear al hacer una propaganda contra los sistemas de Hitler y Mussolini —sistema que, dicho sea de paso, yo no puedo odiar, tal vez porque hay en mí una levadura comunista, disciplinada.*»⁷⁹

Durant l'any 1935, el mes de novembre, publica l'article titulat «*El fascismo en España*».⁸⁰ Aquest article, segons Massot,⁸¹ «confirma que en aquell moment —molts mesos⁸² abans de l'esclat de la guerra civil— Llorenç Villalonga ja tenia clares les seves opinions i que els lamentables escrits dels anys de la guerra no són circumstancials ni representen cap trencament en l'evolució del seu autor.» Aquesta afirmació em sembla massa rotunda i crec —amb tots els respectes i modestament— que hauria de matisar-se. És cert que fa l'elogi de Mussolini i de Hitler: «*La historia señalará algún día a estos dos hombres como los que mejor han comprendido a su época y como los más dotados de visión de futuro.*» Però aquests elogis, en aquells moments, eren freqüents dins els ambients dretans (tant d'Espanya com de la resta de països europeus).⁸³ A més, uns dies abans havia fet aquesta crítica: «*Mussolini ha escrito libros ridículos. Ultimamente, su papel diplomático en el asunto de Abisinia no ha sido brillante.*»⁸⁴ D'altra banda, si elogia el feixisme és perquè considera que representa un pont entre la civilització actual i el comunisme, que ell creu inevitable:⁸⁵ «*Contra lo que desearían los retrógrados, Mussolini y Hitler han visto el problema en sus verdaderos*

términos. Ellos han querido evitar los desastres de Rusia, pero ellos saben que en Rusia, tras sus crímenes y sus crueldades, existe una levadura creadora. Hay que ver de salvar a la burguesía europea porque con su muerte súbita peligrarían la cultura y la vida misma de Europa. Pero esa burguesía está, como todo, destinada a perecer. De lo que se trata es de que perezca a su tiempo y no antes.» [Els subratllats, òbviament, són meus]. És per això que Villalonga acaba així el seu article: «*En España, donde todo llega muy tarde, el fascismo ha llegado en los momentos en que Mussolini, para salvar a la burguesía y a la cultura, empezaba a arrojarle tortas al cancerbero. Y naturalmente, no ha parecido que le arrojaba demasiadas. Cuando un hombre inteligente como Gil Robles ha querido conceder algo, muchos de sus partidarios se han alarmado. Ni el 'ABC', ni 'El Debate', ni 'La Vanguardia', ni ninguno de los grandes núcleos de opinión conservadora, han aceptado el fascismo. Les ha fallado para ello visión de futuro. Por su parte, las izquierdas tampoco han visto más allá de sus narices.*»⁸⁶

És curiós comprovar que, set dies abans de publicar-se aquest article, José Antonio Primo de Rivera, líder del partit feixista Falange Espanyola, pronuncià un discurs en el qual deia: «*Pues bien: en la revolución rusa, en la invasión de los bárbaros a que estamos asistiendo, van ya, ocultos y hasta ahora anegados, los gérmenes de un orden futuro y mejor. Tenemos que salvar esos gérmenes, y queremos salvarlos. Esa es la labor verdadera que corresponde a España y a nuestra generación: pasar de esta última orilla de un orden económico social que se derrumba a la orilla fresca y prometedor del orden que se adivina; pero saltar de una orilla a otra por un esfuerzo de nuestra voluntad, de nuestro empuje y de nuestra clarividencia; saltar de una orilla a otra sin que nos arrastre el torrente de la invasión de los bárbaros.*»⁸⁷ [Els subratllats són meus]. Tot i que aquest discurs fou silenciàt per la premsa de dretes —com diu Villalonga ni l'ABC ni *El Deba-*

te...—, resulta lícit pensar que Villalonga, quan escriví el seu article, el tingué davant, si més no un extracte.⁸⁸ Ara bé, això podria demostrar una certa simpatia de Villalonga vers el líder de la Falange; però crec que no és suficient per suggerir que, molts mesos abans de la Guerra Civil, Villalonga ja era feixista. Durant els vuit mesos que van d'aquest article a la revolta militar del 18 de juliol, no em consta que tornàs a fer cap referència, si més no important, al feixisme espanyol —ni europeu—; tampoc no em consta que fes cap elogi dels seus líders.

Això no obstant, tampoc no pot descartar-se que, arran de la revolta d'octubre de 1934, es sentís temptat per fórmules de tipus autoritari, per evitar la revolució proletària. La confusió que provocà entre els intel·lectuals l'esmentada revolució ha estat ben descrita per J. Bécarud i E. López Campillo: «La cristianització de las ideas se irá realizando lentamente en el transcurso del año 35 y durante la formación del Frente Popular, en 1936, sin que por ello llegue nunca a ser total. Entre los intelectuales que no se declaran partidarios ni del comunismo, ni del socialismo, ni del movimiento libertario reina una gran confusión. Los "prefascistas" o "parafascistas" siguen manifestando cierta nostalgia liberal y algunos católicos de izquierdas demuestran veleidades autoritarias; unos y otros sienten una gran desconfianza por un capitalismo en crisis y por una democracia parlamentaria que, a todas luces y por todas partes, revela su importancia [impotencia] y su caducidad.»⁸⁹

En qualsevol cas, podem constatar que Villalonga sempre va tenir una visió "liberal" del feixisme: «No crec que hi hagi una diferència substancial entre el feixisme i el socialisme. Si el nazisme hagués durat cent anys hauria pogut liquidar el capitalisme i implantar el socialisme. Les diferències entre feixisme i socialisme són accidentals.»⁹⁰ Aquesta era també l'opinió de Madariaga: «el fascismo ha demostrado fuerte tendencia al comunismo en economía y el comunismo fuerte tendencia al fascismo en política».⁹¹ Un altre liberal, Cambó, escriví en el seu dietari: «Marxisme? Feixisme? Com va resultant cada dia més difícil establir la línia divisòria.»⁹² D'altra banda, pot resultar comprensible que, en un moment determinat, Villalonga pogués sentir-se atret pel feixisme.⁹³ Al cap i a la fi, el seu amic i parent Gabriel Alomar, després de la dimissió-destitució del càrrec d'ambaixador a Itàlia (1934), tornà amb una certa admiració —si bé transitòria, com especifica Antoni Serra— pel règim feixista.⁹⁴ I un republicà liberal, Miguel Maura, pogué escriure pocs dies abans de la guerra: «Analizando fríamente el contenido y la actuación del fascismo en España, queda el ánimo tranquilo aunque dolorido. En su base es el cauce de las apetencias renovadoras de una espléndida juventud henchida de patriotismo.»⁹⁵

*Acción Española*⁹⁶

Des que M. del Carme Bosch i Jordi Larios publicaren, el 1993, la *Bibliografía de Llorenç Villalonga (1914-1980)*,⁹⁷ s'ha anat atribuint a l'autor de *Mort de dama* la paternitat de quatre recensions aparegudes en la revista *Acción Española*, òrgan teòric de la dreta radical monàrquica,⁹⁸ dirigida per Ramiro de Maeztu. Aquestes recensions són les següents: *Un extraordinario de "El Siglo Médico"* (núm. 37, 16 de setembre de 1933, pàgs. 93-94); *L'heure de la France (Réflexions sur la crise)*, por M.E. Bélime (París, 1933) (núm. 38, 1 d'octubre de 1933, pàgs. 189-190); *Réforme de l'Etat*, por M.E. Gascoïn (París,

1933) (núm. 38, 1 d'octubre de 1933, pàgs. 190-191), i *La République des Comités (Essai d'Histoire Contemporaine de 1895 a 1934)*, por Daniel Halévy (núms. 62-63, octubre 1934, pàg. 188). Les tres primeres recensions van signades per les inicials L. V. i la quarta per Lorenzo VILALLONGA (no Villalonga).

Margalida Socias va esser la primera a referir-se a la col·laboració de Villalonga en l'esmentada revista: «Lorenzo por entonces colaboraba ocasionalmente en la sección de recensión y crítica, "Lecturas", de la revista Acción Española y de un análisis, aunque rápido del contenido ideológico de sus artículos de esos años se deduce un proceso de gradual aceptación de las soluciones autoritarias.»⁹⁹ Pomar és el segon que esmenta aquesta col·laboració: «Els anys 1933 i 1934 escriví recensions a *Acción Española*, tot i que la seva presència a la revista de Ramiro de Maeztu és escadussera. En aquesta publicació coincideix amb un altre mallorquí, Llorenç Riber. Només conec, del pas curt de Llorenç Villalonga per *Acción Española*, la recensió de *La République des Comités*, de Daniel Halévy, un contradictori teòric de la dreta francesa.»¹⁰⁰ En una nota a peu de pàgina, Pomar diu: «Vegeu la relació de col·laboradors publicada durant la guerra, *Acción Española* —Antologia-89— En Burgos. Marzo 1937. Dec la informació a Gregori Mir.»¹⁰¹ Doncs bé, en l'esmentada relació figura un Lorenzo VILALLONGA (no Villalonga). No s'ha de dir que Massot —que és titllat per Pomar «de poc amable, com sempre, amb Llorenç Villalonga»— aprofita l'ocasió per arremetre contra «el suposat "liberalisme" de Llorenç Villalonga (...). Gràcies a Pomar he descobert que Villalonga va col·laborar també a la revista ultradretana *Acción Española*, dirigida per Ramiro de Maeztu, on he localitzat només una única ressenya, la mateixa que cita Pomar (...). Villalonga l'aprofita per fer un atac frontal a la Segona República Espanyola.»¹⁰² Seguidament Massot transcriu la meitat de la ressenya i acaba el paràgraf amb la seva rotunditat habitual: «No és poc ni molt estrany que el 1936 es lliurés en cos i ànima a la Falange i que fins al final de la seva vida en sentís la nostàlgia i defensés el règim de Franco, encara que lògicament era molt crític envers molts aspectes del sistema.»

Ara bé, aquesta argumentació es fonamenta en un error. Error que, en alguns casos, resulta sorprenent. Qualsevol investigador (jo no ho som), desproveït de prejudicis, s'hauria adonat que la ressenya que li és atribuïda no podia esser mai seva. Perquè precisament en aquesta època Villalonga tenia la que podríem denominar "fase liberal". Recordem els articles publicats, el mes d'agost, amb relació al llibre de Maeztu. Com podia declarar-se governamental, lloar el liberalisme i criticar Maeztu i, al mateix temps, escriure en la revista que dirigia Maeztu i malparlar contra la República i els seus dirigents? No és possible al·legar desconeixement quant als comentaris sobre Maeztu, perquè Damià Ferrà-Ponç ja els havia esmentat a «Cultura i política a Mallorca: Llorenç Villalonga», on escriví: «Arran de la publicació de la *Defensa de la Hispanidad*, fa una acurada defensa de l'esperit crític i de la necessitat d'adaptar la vida espanyola a l'hora del món, enfront de les tesis autoritàries i xovinistes de Maeztu.»¹⁰³ D'altra banda, com es pot ignorar allò que Villalonga declara a les seves «Notes autobiogràfiques»? «Fou el germà Miquel qui m'animà a llegir els llibres de Ramiro de Maeztu, sobretot la *Defensa de la Hispanidad*. Però Maeztu no m'interessà mai. La retòrica sobre la *Hispanidad* em sembla una beneïtura.»¹⁰⁴

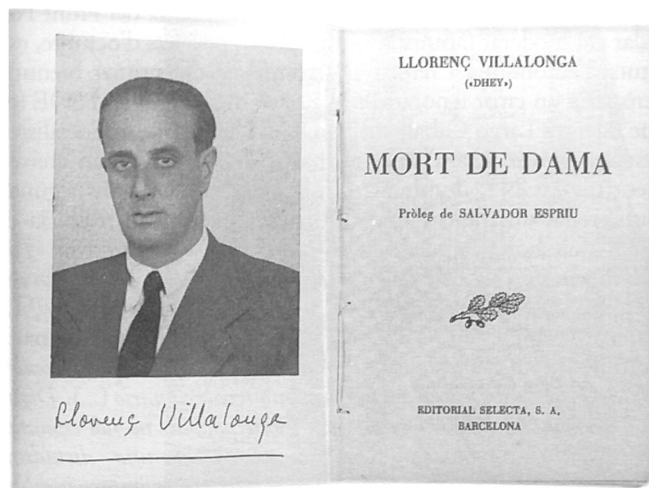
El Lorenzo Vilallonga que escriví l'esmentada ressenya no és el nostre Lorenzo Villalonga. Estic convençut que es tracta

de Lorenzo Vilallonga y Lacave (Bilbao 1901-Madrid 1989), advocat, fill del comte de Vilallonga i germà de Rosario Vilallonga (1911-1994), fundadora de l'Institut de Beneficencia del Sagrado Corazón (actualment en procés de beatificació), i nét de Rafaela Ybarra de Vilallonga (1843-1900), que va esser la primera beata basca (1983). Es va casar amb María Pilar Martínez Campos Rodríguez, duquesa de la Seu d'Urgell.¹⁰⁵ Lorenzo Vilallonga y Lacave, que era membre de la Juventud Monárquica de Bilbao, va llegir una ponència en el Círculo de Estudios de la Juventud Monárquica de Bilbao, titulada «Ojeada histórica. Técnicas diversas», que fou inclosa en l'opuscle *Aspectos del golpe de Estado* (Bilbao, abril de 1933, Publicaciones Jerarquía), juntament amb altres dues ponències, «La doctrina católica y el golpe de Estado» de Joaquín de Zayas i «Circunstancias, requisitos y condiciones para hacer viable el golpe de Estado» de María del Pilar de Careaga (futura batlessa de Bilbao, que salvà la vida en un atemptat d'ETA). Si bé les tres ponències es publicaren sols amb les inicials, conec els noms per la ressenya publicada a *Acción Española*, núm. 29 (16-IV-1933), pàgs. 558-560.

3. FRONT POPULAR (febrer 1936-juliol 1936)

Les eleccions generals del 16 de febrer de 1936 donaren com a guanyadora la coalició d'esquerres coneguda com Front Popular. Això no obstant, els resultats demostraren que Espanya estava xapada en dues meitats: 4.519.929 vots per a les esquerres, 4.511.931 per a les dretes i 592.962 per al centre.¹⁰⁶ Es poden establir, si més no, dos factors que foren determinants per al triomf esquerrà: el vot dels anarcosindicalistes (tot i que els seus líders demanaren, com sempre, l'abstenció, se suposa que molts votaren el Front Popular,¹⁰⁷ que havia promès l'amnistia pels fets d'Astúries) i el descrèdit dels radicals de Lerroux, per corrupció en la seva gestió política (corrupció que avui, atès el grau assolit aquests darrers anys, sembla ridícula). Si en les eleccions anteriors foren els partits i sindicats marxistes els que no acceptaren el resultat electoral, ara foren els militars i l'extrema dreta que tampoc no acataren el veredicte de les urnes.

Durant la primera meitat de 1936, Villalonga sols escriví un article que pugui considerar-se de finalitat política. Aquest article, escrit com a comentari a un altre de Marañón de dia 27 de febrer (titulat «Comprensión»), es refereix precisament a les eleccions del 16 de febrer. Com a darrer article polític, val la pena esser generosos en la seva transcripció: «A partir de la caída de Primo de Rivera el sufragio es cada vez más puro en España. El orden público no se ha alterado gravemente. Y los dos grandes frentes políticos han quedado con fuerzas casi equilibradas (...) por esto nosotros creemos exacta la apreciación de un hombre tan independiente y de criterio tan claro como el Dr. Marañón al afirmar que España ha entrado en un período fisiológico que podrá gustarnos o disgustarnos según el partido a que pertenecemos, pero que es perfectamente normal. La política del bienio [es refereix al primer bienni] fue nefasta por prescindir del enorme sector católico de la nación (por lo menos, un cincuenta por ciento de españoles) y provocó una reacción derechista en toda España (...). Pero, considerada objetivamente, una política de derechas tampoco hubiera hecho más que exacerbar los ánimos —y se corría el riesgo de desoír con ella a un sector espa-

ñol que necesita y debe tener su representación legal, si no quiere evitar que desborde en la anarquía (...). Lo repetimos: el resultado, que a decir verdad nos ha desconcertado un poco a todos, podrá gustarnos a [o] disgustarnos según nuestras tendencias. Pero, de cualquier modo, es una garantía de que la política de las actuales cámaras [sic] no podrá desarrollar sectarismos de ningún género y de que ambos frentes —a los que separa un escaso número de votos— se verán obligados a no ignorarse mutuamente y a convivir, si no quieren ver esterilizados sus esfuerzos.»¹⁰⁸

Per ventura no està fora de lloc recordar que José Antonio Primo de Rivera una setmana abans havia escrit unes paraules semblants: «Hay que reconocer que, pese a todos sus grandes defectos, el sufragio universal ha dado esta vez considerables señales de tino y justicia: por lo pronto, ha desautorizado de manera terminante la insufrible vacuidad del bienio estúpido [el segon bienni] (...); ha señalado la preferencia, en general, por los partidos y los hombres menos frenéticos, y, por ultimo, ha deparado el triunfo a uno de los bandos en tan prudente dosis, que ninguna mitad de España puede considerarse que ha aplastado a la otra mitad.»¹⁰⁹

Ara bé, eren sincers Villalonga i Primo de Rivera? O, al contrari, els seus escrits eren producte de la por provocada per la victòria del Front Popular? Aquesta darrera actitud, segons Alexandre Jaume, era la vertadera: «Al aplastamiento y desmoralización de las derechas ante el resonante triunfo del frente popular, ha sucedido una táctica jesuíticamente calculada. Azaña ya no es, para esas gentes, 'el Azaña'. Ahora resulta incluso un buen gobernante (...). No nos engañemos ni seamos ingenuos. Esa postura derechista es absolutamente hipócrita y aconsejada por el propósito de detener los golpes del adversario en espera del momento oportuno para lanzarse nuevamente contra la República y sus hombres más representativos. No pasarán muchos meses sin que se inicie el ataque a la República.»¹¹⁰ La Història sembla donar la raó a Jaume: quatre mesos més tard esclatà la insurrecció contra el Govern del Front Popular. No hi ha dubte que els sectors dretans tenien por: l'escrit de Villalonga és eloqüent («el resultado, que a decir verdad nos ha desconcertado un poco a todos»).¹¹¹ Però resta per contestar una altra pregunta: la por era o no era justificada? Segons Tuñón de Lara: «Ciertamente tenían la revolución, y tenían sus razones para temerla. Pero no se trataba de la revolución proletaria ni mucho menos de un golpe armado. Se trataba, ni más ni menos, de la revolución democrática re-

emprendida en 1931...»¹¹² És cert que el programa del Front Popular era moderat (amnistia per als presos pels fets d'octubre, estatuts d'autonomia i retorn al reformisme del primer bienni). Però seria un error ignorar que el sector majoritari del PSOE (el que liderava Largo Caballero), la UGT i les Joventuts Socialistes s'estaven "bolxevitzant" (per no parlar de l'extraordinari creixement de la CNT, dominada per la FAI, i que, segons algunes fonts, tenia un milió i mig d'afiliats). Santiago Carrillo, ja el 1935 —aleshores cap de les Joventuts Socialistes— escrivia: «*Por todo lo que antecede, yo niego que sea imposible la bolchevización del Partido Socialista; por el contrario, la creo probable y próxima.*»¹¹³ El mateix Alexandre Jaume (del sector "centrista" del PSOE) s'anava radicalitzant: «*Urge la constitución de un gobierno con plenos poderes que marche al compás del movimiento revolucionario (...). Digamos, de paso, que una dictadura del frente popular no nos espantaría. Maura, conservador, está abogando por una dictadura republicana. Nosotros, los socialistas la consideramos imprescindible, una vez adueñados del Poder, para destruir los privilegios de la burguesía e implantar nuestra doctrina.*»¹¹⁴ En resum, es produïa una bipolarització: una dreta cada cop més "feixistitzant" i una esquerra cada vegada més "bolxevitzant". Certament, els ciutadans moderats constituïen la majoria, però el carrer era dels extremitistes.¹¹⁵ Per sortir de la crisi, Miguel Maura propugnava una "dictadura republicana", amb un govern de concentració integrat per totes les tendències, des del socialisme moderat fins al republicanisme conservador, però afegia «*no albergo la menor esperanza de que mi razonamiento pueda convencer a los que actualmente tienen la responsabilidad de gobierno.*»¹¹⁶ Tanmateix, i contràriament a allò que afirma el títol d'un famós llibre, no es pot dir que la pau no fou possible. D'altra banda, el fet que els revoltats estiguessin, subjectivament, convençuts d'un aixecament comunista, no els eximeix de les responsabilitats de la Guerra Civil.

Conclusions¹¹⁷

Resulta difícil, si més no per a mi,¹¹⁸ definir el pensament polític de Villalonga anterior a la Guerra Civil, ja que no és reduïble a un sol concepte: monàrquic, republicà, conservador, liberal, reaccionari, progressista, feixista, anticatalanista... Villalonga era una mescla de tot això, la qual cosa fa que la seva ideologia sigui ambivalent i contradictòria¹¹⁹ i, per tant, mala d'entendre. Podríem dir que, per naixement i educació (burgèsia amb ínfulas aristocratitzants, fill de general i germà de dos militars), era monàrquic, conservador, reaccionari i anticatalanista. Però intel·lectualment i culturalment (Voltaire, Anatole France, Ortega y Gasset, Huxley, Freud...) era republicà, liberal, progressista i cosmopolita. Aquesta contradicció es resolvia segons les circumstàncies imperants. Quan hi ha ordre i tranquil·litat, aflora el seu vessant liberal i progressista. Quan hi ha desordre i radicalització, es fa present el pensament conservador i reaccionari. Fins i tot el seu anticatalanisme, que en gran part era degut a una reacció contra el buit que li feren els seus amics de l'Escola Mallorquina, desapareix quan les seves obres comencen a tenir èxit a Catalunya. A més a més, les contradiccions s'accentuaven en virtut del seu caràcter dèbil,¹²⁰ que el feia més sensible a les circumstàncies ambientals. Si la República s'hagués consolidat en un règim moderat i d'ordre, Villalonga hauria estat, probablement, un republicà liberal. Ara bé, per les raons que fossin, això no va ésser així. I un cop esclatada la guerra, va cercar en el feixisme la superació de les seves

contradiccions de classe¹²¹. Al cap i a la fi, aquesta ideologia es presentava com a antiliberal, anticonservadora, antimarxista, anticapitalista, tradicional i moderna.

Vull finalitzar aquest treball amb les mateixes paraules que Damià-Ferrà Ponç —probablement la persona que més s'ha esforçat per comprendre el pensament polític del nostre protagonista— acabà el seu article titulat «Llorenç Villalonga, polític?»: «Els qui voldrien que els grans escriptors fossin figures exemplars de la política del país no podran tenir per model Llorenç Villalonga. Però és bo que la realitat ens mostri que fins i tot les personalitats més rellevants de la nostra cultura no han estat, necessàriament, un bloc monolític de virtuts cíviques».¹²² ■

Jeroni Mas Rigo

NOTES

(1) Margalida SOCIAS COLOMAR, *Miguel Villalonga, entre la nostalgia y el olvido* (Palma, 1992). Vegeu, també, Sebastià TRIAS MERCANT, *Història del pensament a Mallorca*, II (Palma, 1995), pàgs. 217-225

(2) El millor estudi sobre la ideologia de Villalonga, durant el període de preguerra, continua essent, malgrat el temps transcorregut, el treball de Damià FERRÀ-PONÇ «Cultura i política a Mallorca: Llorenç Villalonga», *Randa*, 2 i 4 (1976), recollit en el seu llibre *Escrits sobre Llorenç Villalonga* (Barcelona, 1997), pàgs. 75-98.

(3) «Notes sobre el 'Mallorquinisme' i les lectures d'autors francesos», inclòs dins «Llorenç Villalonga entre tres cultures» de D. FERRÀ-PONÇ, que encapçala *Narracions (1924-1973)*, recollit a *Escrits sobre Llorenç Villalonga*, pàg. 216. Precisament, Ferrà-Ponç comença el seu treball «Cultura i política a Mallorca» (cf. nota anterior) dient: «Cal tenir esment que es tracta, per damunt de tot, d'un creador —narrador i autor teatral, sobretot (la seva poesia ofereix l'interès d'una simple curiositat)—, molt secundàriament d'un assagista i en absolut d'un polític militant.»

(4) Aquesta carta és reproduïda, com a pròleg, en el llibre autobiogràfic de Llorenç VILLALONGA *Falses memòries de Salvador Orlan* (Barcelona, 2ª edició, 1982), pàg. 9.

(5) Sota la denominació de Dictadura, incloem la del general Primo de Rivera (setembre 1923-gener 1930) i la denominada "Dictablanda" del general Berenguer (febrer 1930-febrer 1931) i de l'almirall Aznar (febrer 1931-abril 1931).

(6) «Notes autobiogràfiques de Llorenç Villalonga». Aquestes «notes» foren publicades, després de mort Villalonga, per D. FERRÀ-PONÇ en la revista *Randa*, 15 (1983). Posteriorment foren incloses en el llibre *Escrits sobre Llorenç Villalonga*, pàgs. 99-157, que és d'on faig la citació, pàg. 111. Es tracta d'unes "notes" que foren relatades, no escrites, per Villalonga a Ferrà-Ponç; cf. Lorenzo VILLALONGA *Diario de guerra*, pròleg i notes de José Carlos LLOP, València, 1997, pàg. 11, nota 1.

(7) «Por qué somos absolutistas» (*El Día*, 17-IX-1924); cf. *Llorenç Villalonga. Cartes i articles. Temps de preguerra (1914-1936)*, edició a cura de Jaume POMAR (Palma, 1998), pàg. 117.

(8) Alexandre JAUME, «Autonomía de las Baleares» dins *Impresiones de un Constituyente* (Palma, 1933) pàgs. 167-168. Citat per Miquel PAYERAS: «Alexandre Jaume. Una aproximació al seu pensament polític (1931-1936)», *Randa*, 22 (1987), pàg. 107.

(9) «Historia de un cronista, "liberal" y "conservador"» (*El Día*, 27-V-1928); cf. *Cartes i articles...*, op. cit., pàg. 178.

(10) Vegeu nota núm. 4. El fet de no voler ésser encasellat ens recorda Unamuno: «*De lo que buyo, repito, como de la peste, es de que me clasifiquen (...). Los liberales o progresistas tontos me tendrán por reaccionario (...), y los conservadores y reaccionarios tontos me tendrán por una especie de anarquista individual.*» (*Mi religión*, 1907).

(11) «Notes autobiogràfiques de Llorenç Villalonga»; cf. *Escrits sobre Llorenç Villalonga*, op. cit., pàg. 108. Segons Baltasar PORCEL, de Voltaire i d'Ortega neixen la majoria de les idees villalonguianes; cf. «Voltaire en Mallorca» (*Ultima Hora*, 29-XI-1994). També Carme BOSCH, en el «Pròleg» de *Llorenç Villalonga i les Belles Arts* de Manuela ALCOVER (Palma, 1996), escriu: «Lelitisme, per exemple, que amara l'obra de Villalonga es deu a la influència d'Ortega, però amb la particularitat que el mestre és vitalista i l'eix de Villalonga és la raó.»

(12) José ORTEGA y GASSET: *La rebelión de las masas* (Madrid, 1976, 1ª edició, 1929), pàg. 115.

Primer domicili del matrimoni Villalonga-Gelabert, en el carrer de Montenegro, de Palma

(13) «Un Ateneo mallorquí» (*El Día*, 15-VI-1928), inclòs a «Llorenç Villalonga i els socialistes mallorquins: dues polèmiques i un interludi», Antoni NADAL i Robert MOSQUERA, *Randa*, 22 (1987), d'on faig la citació. Aquest escepticisme davant la democràcia sembla que fou permanent. En les seves memòries —escrites el 1966—, sota l'epígraf *Democràcia*, diu: «Molts creuen que el poble està capacitat, si no per governar directament, almenys per elegir. Elegir pressuposa coneixement, crítica, estudi... o caprici. La premsa digué que Kennedy havia triomfat del seu contrincant perquè a la TV sortí més ben maquillat. Ho crec ben possible»; cf. *Falses memòries...*, *op. cit.*, pàg. 229.

(14) «La constitución de un Ateneo» (*El Obrero Balear*, 6-VII-1928), vegeu la nota anterior.

(15) Cf. Llorenç Villalonga. *Cartes i articles...*, *op. cit.*, pàgs. 69-70.

(16) Cf. M.ª Teresa MARTÍNEZ DE SAS: *Las Claves de la Restauración y el Liberalismo (1815-1848)*, (Barcelona, 1990), pàg. 22.

(17) Això sembla estar en contradicció amb el que escriví en la introducció del seu llibre *Centro* (1934): «*El autor, que acaso empezó teniendo alguna fama de revolucionario, (?) al cumplir los treinta años inició una vuelta en redondo hacia la tradición y el orden*», pàg. 10 [la interrogant és seva]. Ara bé, a Villalonga, quan parla d'ell mateix, no sempre se'l pot seguir d'una manera literal.

(18) «Reacciones psicológicas. En torno al "Corydón"» (*El Día*, 7-XI-1929); cf. *Cartes i articles...*, *op. cit.* pàg. 188.

(19) «El comunismo, imposición técnica» (*Ciudadania*, 13-XII-1930); cf. *Cartes i articles...*, *op. cit.*, pàgs. 202-203.

(20) «Frases» (*El Día*, 4-IX-1924); cf. *Cartes i articles...*, *op. cit.*, pàg. 111. Al tema de la guerra del Marroc, encara hi dedicà dos articles més (prova evident del seu interès pel tema): «Marruecos. El interesante artículo de Lloyd George» (*El Día*, 23-X-1924) i «Marruecos. Más sobre el artículo de Lloyd George» (*El Día*, 25-X-1924); cf. *Cartes i articles*, *op. cit.*, pàgs. 126-130.

(21) «Salvador Galmés» (*El Día*, 24-IX-1924); cf. *Cartes i articles...*, *op. cit.*, pàg. 120.

(22) «El ombligo del mundo» (*El Día*, 10-XII-1924); cf. *Cartes i articles...*, *op. cit.*, pàg. 135.

(23) «Unos comentarios y una adhesión» (*El Día*, 4-X-1928); cf. *Cartes i articles...*, *op. cit.*, pàg. 182.

(24) «Un "homme de lettres" entre tres culturas», inclòs dins «Llorenç Villalonga entre tres cultures» de D. FERRÀ-PONÇ; cf. *Escritos sobre Llorenç Villalonga*, *op. cit.*, pàgs. 201-208.

(25) «Comunismo en Medicina» (*El Día*, 15-X-1929, 27-XI-1929 i 5-XII-1929).

(26) Aquesta publicació, segons Jaume Pomar, era *La Almudaina* (ara bé, aquest diari era de tendència regionalista i de centredreta); cf. Jaume POMAR, *La raó i el meu dret. Biografia de Llorenç Villalonga* (Palma, 1995) pàg. 135.

(27) «El Rey Gris», *Centro* (Palma, 1934), pàgs 17-24. *Centro* és una recopilació d'articles escrits durant el bienni socialistarepública.

(28) Anys més tard, insisteix en aquesta mateixa anàlisi: «Es convengué, doncs —no molt democràticament—, que els vots de les ciutats grans fossin més valuoses que els "de l'obscurantisme"; cf. *Falses memòries...*, *op. cit.*, pàg. 131. Aquesta mateixa tesi és sostinguda, avui dia, per Ricardo de la Cierva en diverses obres.

(29) Els resultats donats per l'Institut Nacional d'Estadística, ja sota la República, no semblen gaire fiables.

(30) Cf. *Falses memòries...*, *op. cit.*, pàgs. 152-153.

(31) «Dos artículos sobre política. Centro? II» (*El Día*, 21-IV-1932); cf. *Centro*, *op. cit.*, pàg. 38.

(32) «Dos artículos sobre política. Centro? I» (*El Día*, 19-IV-1932); cf. *Centro*, *op. cit.*, pàg. 28.

(33) «Mallorca, el clan, la moral...» (*El Día*, 28-VI-1931). L'any anterior havia escrit: «*La moral, y la moda, y la filosofía, son cuestiones de tempo, sobre el que se adelanta recaen siempre —primeramente— los palos, pero después (Dios mío, cuando ya no lo merecen, cuando lo que han hecho o dicho ha devenido vulgar) se les glorifica*»; cf. «Breve ideario esotérico. Comentarios» (*El Día*, 11-IX-1930).

(34) «El Estatuto Catalán. Política simplista» (*El Día*, 29-VIII-31); cf. *Cartes i articles*, *op. cit.*, pàg. 208.

(35) «Mallorca y Cataluña. Carta abierta a Gabriel Alomar» (*El Día*, 14-X-1931).

(36) «Actualidad» (*El Día*, 29-V-1932).

(37) «En el reino del capricho. Autonomía Balear» (*El Día*, 24-XII-1932).

(38) «Después del Congreso de Metges de la Lengua Catalana» (*El Día*, 6-VII-1932); cf. *Centro*, *op. cit.*, pàgs. 55-58.

(39) «Absorción» (*El Día*, 30-VII-1932); cf. *Centro*, *op. cit.*, pàgs. 73-74.

(40) «El Aislamiento» (*El Día*, 9-VIII-1932); cf. *Centro*, *op. cit.*, pàg. 75.

(41) «Autonomía Balear» (*El Día*, 8-IV-1933); cf. *Centro*, *op. cit.*, pàgs. 81-83.

(42) «Ingenuidades de un espectador» (*El Día*, 6-X-1931).

(43) «Autonomía Balear» (*Revista Balear de Medicina*, núm. 80, novembre de 1932); cf. *Cartes i articles*, *op. cit.* pàgs. 215-216. Vegeu, Isidor MARÍ i MAYANS i Guillem SIMÓ i ROCA, *El debat autonòmic a les Illes durant la Segona República* (Eivissa, 1991), i Gregori MIR MAYOL, *El mallorquinisme polític (1840-1936)*, (la 1ª edició és de 1975).

(44) «En el reino del capricho. Autonomía Balear» (*El Día*, 24-XII-1932). Una setmana després, encara tornarà a insistir en la mateixa idea; vegeu l'article «Islas. Autonomía Balear» (*El Día*, 31-XII-1932).

(45) Jaume POMAR, *La raó i el meu dret*, *op. cit.*, pàg. 136. Aquesta teoria del «café per a tots» procedia d'Ortega y Gasset.

(46) «Islas. Autonomía Balear» (*El Día*, 31-XII-1932).

(47) «Autonomía balear» (*El Día*, 8-IV-1933); cf. *Centro*, *op. cit.*, pàgs. 81-83. Francesc Julià presidí el Partit Republicà Federal de Mallorca (1930-1931) i fou diputat a Corts (1931-1936) i president de la Diputació Provincial de les Balears (1931-1936).

(48) «Noticiero» (*El Día*, 9-VIII-1933); cf. *Cartes i articles...*, *op. cit.*, pàg. 229.

(49) «Errores de la demagogia. La persecución religiosa» (*El Día*, 29-XII-1933).

(50) A les «Notes autobiogràfiques» trobam aquest comentari: «L'any 1936 l'Església no escollí un bàndol per motivacions religioses, sinó per egoisme. Jugaren a favor de Franco perquè sabien que en podien obtenir molt més que dels republicans.» Això no obstant, aquest anticlericalisme és negat per Massot: «No crec tampoc gaire en un suposat agnosticisme de Llorenç Villalonga, que Pomar magnífica endut per les seves pròpies preocupacions. Ni crec en l'anticlericalisme villalonguà, que és un anticlericalisme "des de dintre" i de caire integrista. Ja he posat en relleu alguna vegada —encara que Jaume Pomar no hagi sabut adonar-se'n— que durant la República i durant la guerra civil Villalonga coincideix amb Georges Bernanos en una actitud anticlerical que consisteix a creure que l'Església afavoria massa el règim republicà i n'hauria hagut d'excomunicar els dirigents.»; cf. Josep MASSOT i MUNTANER, *Escriptors i erudits contemporanis* (Barcelona, 1996), pàg. 153. Pomar acusa Massot de no saber llegir i, en aquest cas, hem de reconèixer que té raó. Pomar diu textualment: «Tanmateix, Llorenç Villalonga no vol ésser adscrit a l'anticler-

calisme de tradició esquerrana»; cf. *La raó i el meu dret*, op. cit., pàg. 80. Suposam que Massot es refereix a unes paraules dites per la ràdio —el febrer de 1937 (vegeu nota 63), en un context polític molt determinat—: «*Nuestros obispos debieran haber excomulgado a los conservadores liberaloides que transigian en que se quemaran las iglesias mientras se respetaran los bancos.*» Uns dies abans, també per la ràdio, havia dit: «*Cuando Gil Robles intentó gravar ligeramente los bienes de esa sociedad [es refereix a les classes conservadores], fracasó de un modo rotundo. Esas gentes que transigian con la quema de los conventos y con tantos espectáculos bochornosos, no querian dar un poco de calderilla para remediar el paro obrero y las injusticias sociales.*» («Cinco minutos ante el micrófono. Los culpables de la guerra civil», *El Día*, 31-I-1937). Villalonga, com qualsevol persona raonable, no combregava amb el clericalisme ni amb la beateria dretana, que considerava hipòcrites; la qual cosa no vol dir que no repudiàs l'anticlericalisme anacrònic i ressentit (d'origen maçònic) de les esquerres burgeses o l'anticlericalisme vulgar i morbós de l'extrema esquerra. Era el mateix cas, per exemple, d'Unamuno o d'Ortega. Tanmateix, de dretes o d'esquerres, el que és cert és que en el *Diario de guerra* es poden trobar manifestacions d'anticlericalisme, com aquestes: «*Ayer se burlaba Queipo de Llano de los abusos clericales en Galicia: prohibición de que las mujeres se pinten, de que no lleven medias, etc. Las dictaduras militares nunca me han asustado. Un militar es un hombre y puede sintonizar con los demás hombres. Los clérigos no se hallan en este caso*» (pàg. 40, l'anotació és del mes d'agost de 1937). «*Marcha Real. Pero con una letra especial... "... demonio, mundo y carnel guerra, guerra, contra Lucifer."* Eso cantan ahora, inducidos por los clérigos, los chicos de la calle. Un esprit fort diría que es la guerra al talento, al prójimo y a la vida» (pàg. 60, l'anotació és del mes d'octubre de 1937); hi ha una nota de 1945 que diu: «*Exacto. Así ha sucedido.*»

Pel que fa al seu suposat agnosticisme, Josep A. GRIMALT escriu: «S'ha parlat de l'agnosticisme de Villalonga. Seria més exacte dir "increença" (...). És increent en tant que no té accés a Déu per la via de la fe. El podríem considerar agnòstic, sí, o potser millor incrèdul, respecte dels altres dogmes de qualsevol religió»; cf. «Religió i aristocràcia a l'obra de Llorenç Villalonga», inclòs en *Actes del col·loqui Llorenç Villalonga* (Barcelona, 1999), pàg. 208.

(51) Segons HIDALGO DE CISNEROS, que fou membre del PCE i cap de l'aviació republicana, «*Creo que la República, al suprimir el sueldo de los curas, se creó inútilmente un enemigo peligroso. Sigo convencido de que si en vez de quitarles su miserable sueldo, se lo conservan o se lo aumentan, aunque sólo fuese en una pequeñísima cantidad, una gran parte del clero pobre hubiese sido fiel, e incluso hubiese defendido la República*»; cf. *Cambio de rumbo* (Barcelona, 1964), pàg. 11.

(52) «Noticario» (*El Día*, 21-V-1933); cf. *Cartes i articles...*, op. cit., pàg. 224.

(53) «Escuela de espionaje» (*El Día*, 26-V-1933); cf. *Cartes i articles...*, op. cit., pàg. 224.

(54) «Una liquidación» (*El Día*, 9-IX-1933); cf. *Centro*, op. cit., pàg. 89. Pel que fa a la Reforma Agrària, en les «Notes autobiogràfiques» diu: «La Reforma Agrària encengué una gran polèmica, jo creia que no era necessària, que es faria per ella mateixa, per la mateixa dinàmica històrica, al marge de l'leis». Sense comentaris.

(55) És sabut que Villalonga, seguint la normativa francesa, no utilitzava el primer interrogant.

(56) «Dos artículos sobre política. Centro? II» (*El Día*, 21-IV-1932); cf. *Centro*, op. cit., pàg. 35.

(57) «El comunismo imposición técnica», vegeu nota 19.

(58) «Comentarios» (*El Día*, 21-I-1933).

(59) «Noticario» (*El Día*, 29-VI-1933). Cal esmentar que, deu anys abans, s'havia oposat a la presentació de Joan March com a diputat, representant els liberals, perquè considerava que: «*Este señor saldrá diputado por Mallorca, a pesar de su historia más que cochina, y saldrá sencillamente porque aquí —Mallorca— somos unos pingüinos que llevamos la desvergüenza con tanto candor como "Claudina" (...). Repara que en este caso March, ha tenido que ser un periódico de Madrid —o varios, por que hasta el Sol y el ABC han hablado— el que se ha atrevido a decir que un contrabandista y probablemente un asesino no debe representar a Mallorca.*» Carta de Llorenç Villalonga a Joaquim Verdaguer (23-II-1923), inclòs dins «Algunos inéditos de Llorenç Villalonga» de Jaume POMAR (*El extramundi y los papeles de Iria Flavia*, núm. XXIII, 2000).

(60) «Del momento político. Una lección» (*El Día*, 30-XI-1933). En aquest judici, Villalonga coincidí amb Unamuno, que afirmà el següent: «*Se dejó incendiar conventos e iglesias y hasta se excusaron los incendios, pues los conventos no valían la vida de un buen petrolero: se confiscó, con crimen de Estado y contrajusticia, los bienes de una Compañía disuelta; se aplicó, sin proceso regular, sin expediente justificativo, una Ley llamada de Defensa; se llamó revolución a lo que no era más que machaqueo; se insultó al adversario y se le calumnió... todo es, desgraciadamente, histórico...*» («Machaqueo», *Ahora*, 27-XII-1933). Citat

per D. GÓMEZ MOLLEDA, «Aproximación al último Unamuno. El proceso ideológico de Don Miguel», inclòs a *Cincuentenario de la Muerte de Unamuno* (Barcelona, 1988).

(61) Diversos autors, *Introducción a la Historia de España* (Barcelona, edició de 1972), pàg. 947.

(62) Intervenció en la sessió de 20-XII-1933; cf. Andrés de BLAS GUERRERO: *El Socialismo radical en la II República* (Madrid, 1978), pàg. 106. Un mes després, el "prietista" Alexandre Jaume advertia: «*Nos hallamos, pues, en momentos pre-revolucionarios. La revolución puede producirse, puede ser conjurada. Ello dependerá de que se acierte o no el encauzamiento de la tormentada popular.*» (*El Obrero Balear*, 2-II-1934); cf. M. PAYERAS, «Alexandre Jaume...», op. cit., pàg. 95.

(63) Durant la Guerra Civil recorda: «*Yo mismo llegué a opinar que con Gil Robles y Lerroux España acertaría a campar el temporal comunista*»; cf. «La guerra civil y la moral (diez minutos ante el micrófono)» (*La Última Hora*, 11-II-1937), reproduït en «Els articles de Llorenç Villalonga en temps de guerra», edició, introducció i notes d'Antoni NADAL, *Randa*, 33 (1993).

(64) «Si no record malament, durant la República vaig votar Lerroux [hem d'entendre que va votar els "radicals", ja que Lerroux no es presentà per les Illes Balears]. Creia que restauraria l'ordre, però fracassà»; cf. «Notes autobiogràfiques», op. cit., pàg. 127. Un any després de les eleccions encara féu l'elogi de Lerroux: «*Durante el bienio [socialistarepublicà] muchas personas republicanas habían sentido vacilar sus convicciones. Las gentes de derechas, las de centro, no cabían en la República. A Lerroux ha correspondido el mérito de incorporar esas fuerzas al régimen. Gracias a él hoy la República está consolidada. El peligro de una restauración (...) aparece conjurado*», «Balance de 1934. Lerroux y Gil Robles» (*El Día*, 2-I-1935). És a dir, any i mig abans de la Guerra Civil Villalonga s'identifica amb un partit republicà i de centre. És d'assenyalar que Unamuno, a les eleccions de 1933, també donà suport a Alejandro Lerroux.

(65) «Llegaron los perros. Monárquicos y socialistas» (*El Día*, 16-II-1934). A les «notes autobiogràfiques» corrobora tot això: «Enfront dels monàrquics nostàlgics —el meu germà Miquel ho era un poc— jo considerava que si el Rei havia fugit, el que havíem de fer era consolidar una República: un règim seriós i d'ordre que no permetés cremar esglésies ni altres desastres»; cf. op. cit., pàg. 127.

(66) «El ocazo de las monarquías» (*El Día*, 1-XI-1935). Aquest article anava dedicat al professor republicà J. M. Eyaralar.

(67) Aquest liberalisme és negat per Massot: «Més important em sembla el tema del suposat "liberalisme" de Llorenç Villalonga, que només sé veure en les seves declaracions i en alguns dels seus mediocres versos». Vegeu la ressenya que va fer del llibre de Jaume Pomar *La raó i el meu dret. Biografia de Llorenç Villalonga*, a *Serra d'Or*, febrer de 1996, posteriorment inclòs en el llibre: Josep MASSOT i MUNTANER, *Escriptors i erudits contemporanis*, op. cit., pàg. 152. L'any 1998 repeteix: «no era, durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera i de la Segona República, "el vell liberal" que ell mateix evocava més endavant»; cf. *Tres escriptors davant la guerra civil*, op. cit., pàg. 22. A la nota 23 d'aquest darrer llibre afegeix: «El miratge del liberalisme de Llorenç Villalonga ens ha enganyat a tots (...) LLOP, a *Prólogo a VILLALONGA, Diario de guerra*, 14-15 i 23, ironitza, amb raó, sobre la pretensió de Villalonga d'haver estat un vell liberal que guardava les formes». (Hem de dir que José Carlos Llop es refereix al Villalonga de la Guerra Civil).

(68) «Los procesos de extranjerización» (*El Día*, 4-VIII-1934), «1700: La hora de Versalles» (*El Día*, 7-VIII-1934) i «El liberalismo creador» (*El Día*, 18-VIII-1934). Després de llegir aquests articles, no entenc com Jaume Pomar pot escriure: «Durant el Bienni Negre (...) l'enlluernament que li provoquen els autoritarismes i els governs de força. Ara Maeztu és en part el seu guia»; cf. *Cartes i escrits...*, op. cit., pàg. 102. Sobretot si tenim en compte que en les «Notes autobiogràfiques» diu: «Fou el germà Miquel qui m'animà a llegir els llibres de Ramiro de Maeztu, sobretot la *Defensa de la Hispanidad*. Però Maeztu no m'interessà mai. La retòrica sobre la *Hispanidad* em sembla una benedictura»; cf. *Escrits sobre Llorenç Villalonga*, op. cit., pàg. 124. Segons Herbert R. SOUTHWORT: «*La "cruzada" de Maeztu era más hispanoamericana que europea y venía a ser la venganza católica por lo ocurrido en 1789*»; cf. *El lavado de cerebro de Francisco Franco* (Barcelona, 2000), pàg. 126.

(69) «Spengler y el alma germánica (II)» (*El Día*, 28-XI-1934).

(70) «Lo vivo y lo muerto del psicoanálisis» (*El Día*, 2-II-1936).

(71) En l'article «Miguel Valentí» (*El Día*, 26-VI-1935), arribarà a dir: «*Balmes me parecía un cretino*». En el llibre de Balmes *Filosofía elemental*, en el capítol corresponent a «Naturaleza y origen del mal», hi anotà al marge: «*Este capítulo, como el del libre albedrío, parece razonado por una portera*». Agraesc a Catalina Sureda i a Jaume Pomar, directora i bibliotecari de la Casa Museu Llorenç Villalonga, les facilitats que m'han donat per consultar la biblioteca particular del novel·lista.

(72) «Aniversarios. Sigmund Freud» (*El Día*, 6-V-1936).

(73) «Psicología del divorcio» (*El Día*, 3, 13 i 20- VIII-1935). *La Conferencia Católica Nacional de Padres de Familia* demanava, el 12 d'octubre de 1937, al "Generalísimo" que derogàs la llei del divorci, perquè: «Ni parece bien, que en una Nación Católica brinde el Estado a sus súbditos el medio de desacatar las leyes de la Iglesia, en materia nada menos que elevada a la categoría de sacramento.»

(74) «Para los regionalistas mallorquines. El panorama no puede ser más claro» (*El Día*, 20-I-1934).

(75) «Comentarios. Una nota de los regionalistas» (*El Día*, 23-VI-1934).

(76) «Obedecer» (*El Día*, 3-XI-1934); cf. *Cartes i escrits*, op. cit., pàg. 247. Vegeu també «Programa de la noche del 6. Cataluña libertada» (*El Día*, 10-X-1934).

(77) Cf. «Llorenç Villalonga i els socialistes mallorquins...», op. cit., pàgs. 115-118; en un apèndix es recullen els articles de la polèmica.

(78) «Muerte y renacimiento del socialismo» (*El Día*, 28-II-1934).

(79) «Rectificaciones» (*El Día*, 24-III-1934).

(80) «El fascismo en España» (*El Día*, 24-XI-1935), inclòs a *Cartes i articles...*, op. cit., pàgs. 251-253.

(81) Ressenya de *Llorenç Villalonga, Cartes i articles. Temps de preguerra (1914-1936)*. Edició a cura de Jaume POMAR (Palma, 1998), apareguda en la revista *Notas. Reseñas Iberoamericanas. Literatura, sociedad, historia*. Aquesta ressenya fou inclosa en el llibre de Josep MASSOT i MUNTANER *Semblances i comentaris* (Barcelona, 1999), pàgs. 183-189. Massot hi afirma que Villalonga fa grans elogis del «filòsof Spengler, maître à penser dels nazis». Doncs bé, Villalonga dedica nou articles d'*El Día* —«Spengler y el alma germánica»— a comentar la ideologia de l'autor alemany i, després de reconèixer que no ha entès la *Decadència d'Occident*, va fer-ne una dura crítica. En el llibre *Años decisivos* d'Spengler, en el capítol «La revolución blanca», hi anotà al marge: «¡Imbécil: y esto es un mal! No has hecho antes el panegirico de las guerras?». És cert que, posteriorment, féu l'elogi d'Spengler, però ja en els anys 60. Vegeu «El cas Spengler» en el llibre de M. ALCOVER, *Llorenç Villalonga...*, op. cit., pàgs. 76-85.

(82) Tres mesos abans de la Guerra Civil, en la secció «Notas de Mallorca» de la revista *Brisas* (núm. XXIV, abril 1936) trobam aquest comentari: «Té en casa de Bernanos (...). Toda la prensa francesa se ocupa en estos momentos de "Le journal d'un curé de campagne". Su autor conversa de política con Mme. Cornélius y con M. Villalonga (L. Villalonga ha sido declarado izquierda y, sintiéndose solo, se dedica a comer galletas de queso)». Això, que probablement va ésser escrit pel nostre personatge, demostra que no se sentia molt proper a la ideologia ultradretana de Bernanos i del seu germà Miquel.

(83) Fins i tot Cambó, un home de gran intel·ligència i d'ideologia moderada i catalanista, el 3 de maig de 1938 escrivia: «I si es té en compte que Hitler i Mussolini encarnen avui la mística nacional i patriòtica, enfront la mística internacional de la lluita de classes; els valors espirituals contra els interessos materials; l'heroisme contra l'egoisme...»; cf. Francesc CAMBÓ: *Meditacions. Dietari (1936-1940)* (Barcelona, 1982), pàg. 324. Àdhuc, en una data tan tardana com és ara el 27 d'octubre de 1945, escriu: «Hitler, malgrat els errors comesos (...) apareix com un home superior», *ibid.* (1941-1946), pàg. 1676.

(84) «El caso de las monarquías (II)» (*El Día*, 5-XI-1935).

(85) Recordem que ja l'any 1931 havia escrit: «La sociedad marcha inexorablemente hacia el comunismo. Cualquier ensayo social que no apunte hacia este fin será estéril y representará un peso muerto en la evolución de las cosas» (*Ciudadania*, 13-XII-1930).

(86) Amb anterioritat, referint-se a les dretes espanyoles, ja havia dit: «que empezaron sintiendo simpatía por el fascio, se apartan ya, asustadas ante la persecución religiosa y el 'servicio de trabajo' hitleriano. Lo propio ha ocurrido en la sociedad alemana: allí el fascio no tiene, hoy por hoy, enemigos más serios que la iglesia y la aristocracia»; cf. «Psicología del divorcio III» (*El Día*, 20-VIII-1935).

(87) «Discurso de clausura del Segundo Consejo Nacional de la Falange» (Madrid, 17-XI-1935); cf. *Obras de José Antonio PRIMO DE RIVERA* (Madrid, edició de 1970), pàg. 711.

(88) Potser és significatiu que Villalonga, en la xerrada feta per ràdio el 31 de juliol de 1937, digués: «y aunque José Antonio en su discurso del 17 de noviembre de 1935, sostenga atrevidamente que en la revolución rusa van envueltos los gérmenes de un orden futuro y mejor. Nótese que esta afirmación no es mía, sino de Primo de Rivera» (*El Día*, 3-VIII-1937), reproduït per Antoni NADAL en «Els articles de Llorenç Villalonga...», op. cit., pàg. 115. Fixau-vos en la por de Villalonga, manifestada en el fet d'insistir que l'asseveració no és seva.

(89) J. BÉCARUD i E. CAMPILLO: *Los intelectuales españoles durante la II República*, pàg. 87. En les esmentades «Notes autobiogràfiques» diu: «Davant el desordre de la República, vaig arribar a valorar positivamente els sistemes autoritaris que, amb reformes des de dalt, fan canviar els pobles en

Interior de la casa del carrer de l'Estudi General, de Palma

darrerrits. D'aquí que en diversos articles hagi defensat elements positius en els règims d'Stalin, Mussolini i Hitler»; cf. *Escrits sobre Llorenç Villalonga*, op. cit., pàg. 124.

(90) «Notes autobiogràfiques», *ibid.*, pàg. 127. Vegeu també l'article «Rectificaciones» esmentat en la nota 79.

(91) Salvador DE MADARIAGA, *España. Ensayo de historia contemporánea* (7ª edició, Buenos Aires, 1964), pàg. 427.

(92) Francesc CAMBÓ, op. cit., pàg. 367. Anotació corresponent al dia 12 d'agost de 1938. Sobre les semblances —no identitat— entre nacionalsocialisme i comunisme, vegeu Stanley G. PAYNE: *El fascismo*, diverses edicions, cit la d'Ediciones Altaya, 1996, pàgs. 110-111. Aquesta similitud entre feixisme i comunisme és negada, naturalment, pels teòrics marxistes, que consideren que les semblances són entre liberalisme i feixisme, perquè es nodreixen de la mateixa font (o sia, la ideologia política burgesa).

(93) Com ha dit Jaume Pomar: «No és mal de fer entendre que aquell enlluernament transitori obrí diverses fissures en les antigues conviccions del vell liberal»; cf. *Cartes i escrits...*, op. cit., pàg. 103. També Damià Ferrà-Ponç ha escrit, encertadament: «Villalonga reacciona com un home del liberalisme davant els representants espanyols dels totalitarismes del moment. Contradictori i vacil·lant, seria simplista adscriure'l plenament a l'ideari feixista»; *Escrits sobre...*, op. cit., pàgs. 80-81.

(94) Antoni SERRA, *Gabriel Alomar (l'honestat difícil)* (Palma, 1984), pàg. 85.

(95) Miguel MAURA, «La República en el presente y en el porvenir (III)», (*El Día*, 21-VI-1936).

(96) Qui estigui interessat en la història del pensament contrarevolucionari és imprescindible que consulti el llibre de Pedro Carlos GONZÁLEZ CUEVAS, *Acción Española. Teología política y nacionalismo autoritario en España (1913-1936)* (Madrid, 1998).

(97) Vegeu *Randa*, núm. 33, pàgs. 131-175; vegeu també M. Carme BOSCH, Jordi LARIOS, Jaume POMAR, Rafel RAMIS i Pere ROSSELLÓ, *Bibliografía de i sobre Llorenç Villalonga* (Mallorca, 1999).

(98) Per a la distinció entre dreta autoritària, dreta radical i feixisme, vegeu PAYNE, *El fascismo*, op. cit., pàgs. 21-28. No s'ha de dir que, per als autors marxistes, aquesta distinció és fictícia; clar que també durant anys el

comunisme oficial —o sia, l'estalinisme— considerà feixistes els trotskistes i els anarquistes.

(99) Margalida SOCIAS, *op. cit.*, pàg. 102.

(100) Jaume POMAR, *La raó i el meu dret, op. cit.*, pàgs. 160-161. L'any 2000, a la *Revista de Occidente* (núm. 229; juny, pàg. 150) Jaume Pomar escriu: «*Siempre ambiguo, ambivalente, contradictorio, el novelista alterna estas actitudes —incluso alguna colaboración en Acción Española, la revista fascizante de Ramiro de Maeztu— con la presencia en las fiestas y el mundo nocturno de la colonia extranjera.*»

(101) Gregori MIR escriu en el *Diari de Balears* (21-VI-1996): «la qüestió de l'anticatalanisme de Villalonga durant aquells anys és coherent en tant que ell s'adhereix al nacionalisme d'Acción Española.»

(102) Josep MASSOT, *Escritors i erudits...*, *op. cit.*, pàgs. 152-153. Dos anys després, en el llibre *Tres escriptors...*, *op. cit.*, insisteix un cop més: «Ja l'1 d'octubre de 1934 —en ple Bienni Negre, és a dir, quan els republicans de dreta [seria més exacte dir de centre, però compremem que això és subjectiu] ocupaven el poder a Madrid—, Llorenç Villalonga havia aprofitat una ressenya a la revista ultradretana "Acción Española" —dirigida per Ramiro de Maeztu— per atacar (...). No és estrany, doncs, ni és cap casualitat que a partir del 19 de juliol de 1936 s'adhereixi ben sincerament al *Movimiento Nacional*» (pàgs. 227-228).

(103) Cf. *Escrits sobre Llorenç Villalonga, op. cit.*, pàg. 80.

(104) Vegeu nota 68.

(105) Estic en deute de gratitud amb l'advocat Rodrigo Vilallonga, renebrot de Lorenzo Vilallonga, que amb molta amabilitat m'ha facilitat totes aquestes dades. Vegeu també Gabriel PLATA PARGA, *La derecha vasca y la crisis de la democracia española (1931/1936)* (Bilbao, 1991).

(106) Ramón SALAS LARRAZÁBAL, *Los datos exactos de la guerra civil* (Madrid, 1980), pàgs. 256-257. Aquestes xifres, tenint en compte que les llistes eren obertes, no poden ésser exactes. Tanmateix TUÑÓN DE LARA (vegeu la nota següent) accepta que la diferència entre els dos blocs no superà els 200.000 vots.

(107) Manuel TUÑÓN DE LARA, «Orígenes lejanos y próximos», inclòs dins l'obra col·lectiva *La guerra civil española, 50 años después* (Barcelona, 3ª edició, 1989), assegura (pàg. 32): «*Muchos anarquistas, pese a lo que se suele afirmar, no votaron*. Però el que és cert és que el 1936 votaren un milió de persones més que a les eleccions de 1933. Per tant, és lícit suposar que un gran nombre d'aquests nous votants provenien de l'abstencionisme anarquista.

(108) «Un artículo de Marañón» (*El Día*, 3-III-1936).

(109) «Aquí está Azaña» (*Arriba*, 23-II-1936). Citam per José Antonio PRIMO DE RIVERA, *Obras, op. cit.*, pàgs. 895-896. El cap del SEU i membre de la Junta Política de FE anota en el seu *Diario*: «Hemos tenido Junta Política el 20 [febrer 1936] (...). José Antonio está desconocido. Nos ha expuesto su fe ciega en Azaña. Cree que ha de conseguir realizar una labor de revolución nacional»; cf. Rafael IBÁÑEZ HERNÁNDEZ, *Estudio y acción. La Falange fundacional a la Luz del Diario de Alejandro Salazar* (1993), pàg. 40.

(110) «El fariseísmo de las derechas», *El Obrero Balear* (6-III-1936); citat per Miquel PAYERAS, *Alexandre Jaume...*, *op. cit.*, pàg. 109.

(111) Pel que fa a la Falange, és significativa la circular de 21 de febrer: «*Los jefes cuidarán de que por nadie se adopte actitud alguna de hostilidad hacia el nuevo Gobierno ni de solidaridad con las fuerzas derechistas derrotadas.*»

(112) M. TUÑÓN DE LARA, *La España del siglo XX* (Barcelona, edició de 1974), pàg. 524.

(113) Vegeu Ramón MOLINA, *Polémica Maurín Carrillo* (Palma, 1978), pàg. 37. José Díaz, secretari general del PCE, una setmana després de les eleccions, es queixava en un discurs de la passivitat del Govern en la concessió de l'amnistia: «*Pero el Gobierno actual tiene un empacho de legalismo que le impide marchar al ritmo que exigen los acontecimientos. ¿A qué vienen esos empachos de legalismo? (...). Necesitamos que las cárceles queden vacías para que puedan pasar a ocuparlas rápidamente los otros, los criminales que han maquinado y perpetrado la sangrienta represión de Octubre, los estraperlistas...*»; cf. José DÍAZ, *Tres años de lucha* (Barcelona, edició de 1978), pàg. 200-201. Òbviament, tot això no podia ajudar a tranquil·litzar les espantades dretes.

(114) Alexandre JAUME, «Plenos poderes», *El Obrero Balear* (12-VI-1936); citat per Miquel PAYERAS, *Alexandre Jaume...*, *op. cit.*, pàg. 99. Un mes abans, la *Juventud Socialista Palmesana*, en un article publicat a *La Última Hora*, havia titllat Jaume de «*burgués con ligeros ribetes de liberalote que, junto con un sentimentalismo ridículo y estúpido, hacen de él un perfecto antimarxista*»; citat per J. VAQUERO i J. MELLA, «Estudio introductorio» a *La insurrección de octubre*, d'Alexandre JAUME (Eivissa, 1997, 2ª edició), pàg. LXXXVI.

(115) Cal esmentar que, a més dels extremistes d'esquerra i de dreta que practicaven el terrorisme, les joventuts socialistes de Madrid també estaven armades; vegeu Fedor GANZ, *Ensayo marxista de la Historia de España* (Barcelo-

na, 1977). No és estrany, doncs, que la por durant la denominada "primavera trágica" estigués tan estesa que fins i tot els monjos de Montserrat —segons Massot— tenien «algunes armes amagades» i que «el pare Reinald, en previsió de possibles atacs d'incontrolats, ensenyà els monjos més joves a disparar»; vegeu *Escritors i erudits contemporanis, op. cit.*, pàg. 131, nota 22. Això no obstant, SOUTHWORTH opina que la por era deguda, si més no per als generals, a factors externs («*lavado de cerebro de que habían sido objeto durante años por la propaganda de la Entente Internationale Anticomunista*»); cf. *El lavado de cerebro...*, *op. cit.*, pàg. 261.

(116) Gabriel JACKSON, *La República española y la guerra civil (1931-1936)*, escriu: «*Mientras los Marañón y los Maura, los Besteiro y los Prieto hablaban de acabar con huelgas inútiles, suspendiendo los ataques contra las iglesias y de restablecer el orden público, los exaltados tanto de la derecha como de la izquierda arremangaban las camisas. Cuando el débil Gobierno parlamentario burgués hubiera quedado desacreditado, el futuro sería de ellos*» (edició de 1985, pàg. 201). Segons Stanley PAYNE, *La revolución española* (Barcelona, 1977), l'esquerra de classe mitjana fou incapaç de «*luchar a brazo partido contra la descomposición del gobierno constitucional*» (pàg. 225).

(117) No cal dir que aquestes "conclusions", com en qualsevol treball d'aquestes característiques, són provisionals i, si apareixen nous documents que les desvirtuïn, seré el primer a reconèixer-ho. Arran de la publicació del llibre de Pomar, Massot declarà en el *Diari de Balears* (21-VII-1996): «Jaume Pomar sap que existeixen documents que no han estat publicats fins ara que farien una visió molt oposada de la que ell dóna a *La raó i el meu dret*. Vaig demanar a Pomar (26-X-2000), que en l'actualitat fa funcions de documentalista i bibliotecari a la Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga (i Massot n'és membre del Consell Assessor), sobre aquests documents i la resposta va ésser que en desconeixia l'existència.

(118) Segons Antoni NADAL, Villalonga «sembla monàrquic en la Dictadura, republicà federal a les acaballes de la Monarquia, lerroixista en el Bienni Negre, falangista en la Guerra del 36, integrista en la Tecnocràcia, centrista en la tradició [Transició]...»; cf. «Els articles de Llorenç Villalonga...», *op. cit.*, pàg. 66

(119) Josep Maria LLOMPART, que el conegué molt bé, diu: «*De hecho, el escritor se ha mantenido siempre fiel a sus contradicciones, a su propia conciencia de crisis; y por esto ha podido ser acusado —no sin razón— de revolucionario y de reaccionario, de izquierdista y de derechista, de volteriano y de carca, de anticatalanista y de catalanista*»; cf. «Literatura mallorquina contemporànea», inclòs en la *Historia de Mallorca*, coordinada per J. Mascaró Pasarius, tom IX (Palma, 1978), pàg. 278. Baltasar PORCEL, que també el conegué de prop, es pregunta: «*¿Fue un liberal o un reaccionario? Seguramente lo último, no obstante deseaba ser lo primero*»; cf. «Un retrato esquivo» (*La Vanguardia*, 6-III-1997).

(120) MASSOT ens informa que, segons li va assegurar el doctor Joan Eugeni Brazil, «Llorenç Villalonga tenia un temperament feble i un caràcter voluble»; cf. *Escritors i erudits...*, *op. cit.*, pàg. 151. També diu que «Villalonga —segons Josep M. Llompart— era un covard, un pasteler. Jaume Vidal deia que Villalonga havia nascut traïdor» i que va «entabnar amb explicacions similars —mitges veritats que són molt pitjors que les autèntiques mentides— els seus successius col·laboradors»; cf. *El primer franquisme a Mallorca* (Barcelona, 1996), pàg. 264. El retrat que ens transmet Massot de Villalonga és d'un personatge menyspreable: covard, traïdor, mentider i manipulador. Bartomeu MESTRE, que com a psiquiatre fou company seu, ens en donà una visió més assossegada: «*era poco expresivo, extraño; una de estas personas que jamás se sabe de qué van, ni qué piensan. Nunca le entendí*» (és estrany que, com a psiquiatre, no s'adonés que feia el retrat d'un tímid); cf. Margalida CAPELLÀ, «Llorenç Villalonga, recuperado a retazos» (*Diario de Mallorca*, 16-II-1997). Segons Jaume VIDAL I ALCOVER: «El seu tret més remarcable és l'amabilitat i allò que en diuen bona educació (...). Tímid fins al terror i rigorosament independent, es defensa rera el barret d'una cortesia exquisida»; cf. *Llorenç Villalonga i la seva obra* (Barcelona, 1980), pàg. 43. Certament hi ha un consens generalitzat a admetre que era una persona poruga. Ara bé, consider que, tret de determinades professions o estaments (militars, policies...) o categories socials (autoritats civils o eclesiàstiques), la por és un atenuant i no un agreujant. No hi ha dubte que el "valor" és una virtut cívica, però dissortadament no és a l'abast de tothom.

(121) Baltasar PORCEL escriu: «A penes interessat en política, fill de la formació que havia rebut, Villalonga en aquelles circumstàncies extremes va reaccionar també extremadament. La seva devoció, les seves idees, són els seus llibres, i si avui, mig segle després d'aquelles tristes circumstàncies, hem d'erigir-nos en fiscals, és que hem tornat a caure en la simple i total aberració»; cf. *Els meus inèdits de Llorenç Villalonga*, pàg. 237.

(122) Damià FERRÀ-PONÇ, «Llorenç Villalonga, polític?» (*Diari de Balears*, 16-III-1997); inclòs a *Escrits sobre...*, *op. cit.*, pàg. 163.

Assussena

Folkmedicina de les causticacions oculars¹

Per descansar un poc de tanta ciència, hem decidit investigar de forma superficial l'antropologia cultural, és a dir, com es tractaven les cremades oculars i cutànies a Mallorca el temps dels nostres padrins.

Què feien els nostres avantpassats davant les lesions o les malalties? Com diu Antoni Galmés en el seu llibre *Cultura popular mallorquina*, en primer lloc aplicaven els remeis que tothom sabia i tenia a mà i, si els en mancaven o els desconeixien, sempre hi havia qualche veïnat o parent que ho sabia.

En segon lloc, si aquell remei no anava bé, s'acudia al curandero o a la curandera del poble i qualcú al metge, però pocs.

En tercer lloc, si el malalt no es curava, ja era qüestió d'anar a veure un curandero prestigiós d'un altre poble o de Ciutat i, segons el mal, es visitava un mig bruixot o una bruixa.

En quart lloc, quan semblava que ja no hi havia remei, s'acudia al sant o santa advocats d'aquell mal, cosa que queda confirmada pel gran nombre d'exvots que podem trobar penjats als nostres santuaris.

Per a les cremades oculars, a part de la irrigació amb aigua (el millor remei si es fa immediatament, aigua que segurament no tenia additius, ben transparent i sense terra ni macolins, com l'actual), a la pagesia s'empraven substàncies obtingudes directament de plantes medicinals. Per a les cremades cutànies usaven també aquestes substàncies en formes variades (olis, pans de fulles, etc.) i les plantes es recollien sempre el mes de maig.

Com diu Galmés, la recollida de les herbes el mes de maig pot esser molt bé per la quasi universal creença que aquest mes és el de l'exuberància, el de l'exaltació de l'esperit del gra, dels arbres de maig i de moltes altres pràctiques relacionades amb aquestes idees. És reiteratiu en la nostra medicina popular, i la creença d'haver de collir les herbes medicinals durant el maig va arribar a formar part de les creences d'aquí, com és la dels nombres senars.

Descriurem breument "l'arsenal terapèutic" de què disposaven:

ASSUSSENA.- A Catalunya "assutzena" i "lliri blanc"; en castellà, *azuzena*. Nom científic: *lilium candidum* (*candidum*, pel seu color blanc).

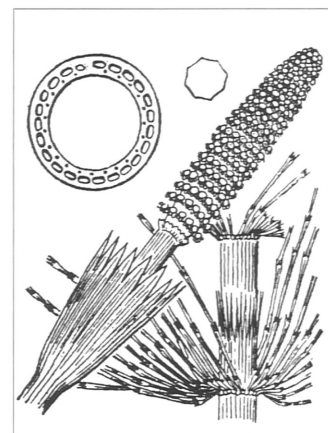
Originària del Líban. Es cultiva com a planta d'ornament i es troba naturalitzada pels camps de Sóller, Valldemossa, Deià i Felanitx. També es troba al peu de la serra d'Alfàbia.

El *lilium* es va utilitzar arreu del món com a planta medicinal fins al segle XVII i a partir del segle XVIII es va difondre com a planta ornamental.

Els pètals de les flors, prèviament escaldats, s'usaven per curar úlceres i cremades. S'estenien com a cataplasma directament sobre les lesions i contribuïen a curar-les i a calmar els dolors.

Herba de foc

Coa de rossí

HERBA DE FOC.- A Catalunya, "consolda", "matafoc", "nualós" o "herba puntera". En castellà, *siempreviva mayor* o *de los tejados*. Nom científic: *sempervivum tectorum*.

Planta procedent de les muntanyes del centre i del sud d'Europa i també de les illes gregues. Cultivada als jardins i subespontània (Bonafè, II, 290).

A Mallorca, les fulles picades i prèviament escaldades s'apliquen en cataplasma damunt les cremades poc profundes (coca de fulles escaldades i ben picades). Els cataplasmes de fulles, renovades matí i nit sobre les úlceres rebels, les curaven en poc temps.

COA DE ROSSÍ.- A Catalunya, "cua de cavall". En castellà, *cola de caballo*. Nom científic: *equisetum maximum*.

Hisop

Roser ver

Trèbol d'olor

Olivera

Es troba a la vorera dels torrents i síquies de Mallorca i de Menorca, però no a Eivissa.

És rica en sílice i potasi i conté també saponina, equisetina, àcids pèptics i gàl·lics i alcaloides com nicotina. Té propietats mineralitzants, diürètiques, hemostàtiques, antisèptiques i cicatritzants.

S'usa la planta sencera en decuit al 3%. D'aquest decuit es fan locions per rentar els ulls: cura les inflamacions oculars per les seves propietats antisèptiques.

HISOP.- En castellà, *hisopo*. Nom científic: *hyssopus officinalis*.

És anomenat ja a la *Biblia*, en paraules de David: «Purga'm amb hisop i quedaré net, renta-m'hi i quedaré més blanc que la neu».

Entre els romans, la veu llatina *hyssopu* fou usual des de Cels, veu que procedeix del grec.

Eiximenis en el segle XIII ja diu: «Abunda en precioses herbes, especialment en les muntanyes... així com és romaní, qui molt hic abunda, **hisop**, eufrasia...» El text d'Eiximenis és coetani al d'*Scipió e Anibal* del valencià Canals i al del *Tresors dels pobres*, citats per Alcover-Moll (VI, 533), en tots els quals apareix la veu catalana "hisop".

A Mallorca es prepara una loció amb els caps de la planta i s'usa en les inflamacions dels ulls i s'hi deixen després compreses abeurades.

A Europa, l'herba verda recoberta amb sucre s'empra per curar els talls o les ferides.

Curiosament a la *Flora de Mallorca* del pare Bonafè es remarca que aquesta planta tan sols és citada pel català Planici i per ningú més.

ROSER.- En castellà, *rosal*. Nom científic: *rosa gallica*. A Mallorca, "rosar ver" o "rosa vera". Planta cultivada.

La veu catalana "rosa" ja apareix en la *Lleuda de Cotlliure* de l'any 1249. També és citada per Eiximenis: «Abunda en precioses herbes, especialment en les muntanyes... així com... angentina, lliri, **roses**, violes d'Ultramar,...», si bé no és possible dilucidar si el text eiximenià es refereix a la rosa fina (*rosa gallica*) o a la rosa borda (*rosa spinosissima*).

Plini ja donava una llista de trenta-dues medecines preparades de les roses. Els grecs, els romans i els egipcis ja n'ex-

treien el perfum conservant-les amb aigua, olis o alcohols. Des de l'edat mitjana s'usa l'aigua de roses en perfums, cosmètics i en medicina.

La primera relació de l'home amb les roses va ser descoberta per Sir Leonard Wooley quan excavava la tomba reial d'Ur (Caldea); hi va trobar evidències que el rei sumeri Sargon, fa 5000 anys, va dur cap al seu país parres, figueres i rosers després de la seva gloriosa campanya.

Les antocianines que proporcionen el seu color, juntament amb les seves essències (geraniol i citronel·lol), li donen l'acció antisèptica.

Amb els pètals de les flors es prepara una infusió, la coneguda aigua de roses, emprada des de temps immemorials per rentar els ulls inflamats.

TRÈVOL D'OLOR.- A Catalunya, "almegó", "enze", "fenet", "trèvol embadalit" i "corona de rei". En castellà, *meliloto*, *trèbol real* o *corona de rey*. Nom científic: *melilotus officinalis*.

Es troba a Mallorca i a Eivissa, però no a Menorca.

Únicament són medicinals els raïmets de flors; la resta de la planta no té cap virtut.

S'usa la infusió al 2% en forma de locions i compreses per a les inflamacions dels ulls.

OLIVERA.- En castellà, *olivo*. Nom científic: *olea europaea*.

És molt abundant en tota la conca mediterrània, des de l'Àràbia meridional, passant pel Sinai, Palestina, Síria i Àsia Menor fins a Grècia, Crimea, el Caucas. Successivament, els fenicis, els romans i els àrabs propagaren l'olivera pel Mediterrani occidental fins arribar a les illes atlàntiques de Madeira i les Canàries.

La branca d'olivera ja és citada en el *Gènesi*, en el conegut retorn del colom missatger enviat per Noè després del diluvi universal.

Literàriament apareix ja a la *Iliada* i *L'Odissea*, on es descriuen boscs d'oliveres i també l'ús de l'oli per untar-se el cos. També en els escrits mitògrafs en els quals s'atribueix a Minerva la plantació de l'olivera a l'Àtica. Després ja és corrent en la major part dels escriptors llatins del principi de l'era cristiana: Ciceró, Horaci, Ovidi, Varró i Virgili. En català, apareix per primera vegada en el *Llibre de Blanquerna* de Ramon Llull, l'any 1295. Eiximenis ja el descriu en el segle XIII: «Si en frui-

tes volem pensar, ací ha... panses blanques e negres, figues, molt d'oli, ametles».

Ha estat sempre molt popular l'ús de l'oli d'oliva per a les cremades cutànies. Es feia també una untura amb tel d'aigua de calç amb oli verjo d'oliva. A altres llocs empraven suc d'olives salades.

Quan la cremada havia fet bòfegues, s'untaven amb oli de neu, que s'obtenia posant mitja botella d'oli verjo i acabant-la d'omplir de neu. Aquesta untura com més vella era, millor.

A la pagesia també era molt utilitzat l'oli de serp per guarir cremades i ferides. Dins una botella plena d'oli d'olivera, s'hi posava una serp freda, capturada dins el mes de maig (normalment una serp de garriga), untura que es podia fer servir un bon grapat d'anys. A moltes parts la guardaven a la serena un any abans d'emprar-la. En la meua infància i més grandet, encara he vist a moltes cases la botella o el barral amb oli de serp.

La pràctica desaparició d'aquest ús ancestral l'han agraïda moltíssim les úniques dues espècies de serpetes que viuen amb nosaltres: la serp d'aigua (*natrix maura*), que es troba a Mallorca i a Menorca, i la serp de garriga (*macroprodoton cucullatus*), que es troba a les mateixes illes. Hi ha una tercera serp, la serp blanca (*elaphe scalaris*), que a les illes Balears tan sols habita a Menorca.

FONOLL.- A Catalunya, "fonoll", "fonollera" o "herba de les vinyes". En castellà, *hinojo*. Nom científic: *foeniculum vulgare* (del llatí *foenum* o de *funiculus*, petit filet, per les lacínies filiformes de les fulles).

Es troba arreu de les Balears.

Plini ja va fer grans elogis del fonoll i va deixar escrit: «La serp troba en ell gran delit i li serveix per conservar la vista».

S'empra per a les inflamacions oculars. Es fa una aigua excel·lent per rentar els ulls mesclant una cullereta de llavors de fonoll amb 500 ml d'aigua. Actualment s'empra més per les seves qualitats culinàries.

SAÜC.- A Catalunya també "saüquer". En castellà, *sauco*. Nom científic: *sambucus nigra* (*nigra* pel color de les llavors).

El saüquer és un arbust de 3 a 5 metres, cultivat en els jardins i a les possessions.

Ha estat sempre apreciat per les seves propietats culinàries i medicinals, fins al punt que els gitanos no en cremen la fusta perquè el consideren un arbre sagrat, que pot curar totes les malalties. L'any 1644 es va publicar a Anglaterra un llibre, *The Anatomie of the Elder*, dedicat totalment al saüquer, que considerava que qualsevol de les parts de l'arbre tenia un valor medicinal.

A Mallorca s'emprava la infusió de les flors (10-15 grams de flors per litre d'aigua) per a les malures dels ulls.

ALTRES REMEIS CASOLANS

També hem trobat descrits els següents «tractaments»:

- Fregar les cremades amb una tomàtiga.
- Estopejar-les amb aigua de codony que ha d'haver estat a la serena quaranta dies, començats a comptar dins el mes de maig.
- Suc de llimona.
- Aplicació d'una pasta feta amb carbonat i esperit.
- A Eivissa es freguen amb patates pelades.

Fonoll

Saüc

CURANDERISME I ORACIONS

Sóc testimoni d'haver vist a Mallorca curanderos i gent normal amb propietats especials per curar les cremades amb la saliva. Analitzant-ho amb objectivitat mèdica, és segur que tenen potenciades la lisozima i altres immunoglobulines de la saliva, com la renina i la cal·licreïna.

Com a simple curiositat, esmentarem les proves experimentals realitzades en un hospital de Melbourne sobre la utilització de la saliva en cas d'emergència en causticacions químiques oculars i en situacions en què sigui impossible la irrigació amb líquids: els resultats foren favorables.

D'altra banda, s'ha comprovat en experimentació animal que en les cremades oculars tant per àlcalis com per àcids, el tractament amb un col·liri de lisozima, aplicat tòpicament, accelera la repitelització corneal.

Per tant, la saliva, gràcies a la lisozima, té propietats curatives i, si no, que ho demanin als cans.

En el *Cançoner popular* del pare Ginard, queda reflectit que l'acció de la lisozima a les cremades sembla coneguda des d'antic:

Tres gotetes de sang viva
nasqueren des cap des dit.
Jo per que l'hagués sentit
Que em deia petit petit:
—Si et cremes posat saliva.

També era estesa la creença que l'aplicació de saliva beneïda o saliva de Sant Pau curava les cremades. Aquesta saliva era la de les persones nades el dia de la Conversió de Sant Pau, el 25 de gener.

Així mateix, la saliva dels nins nats el dia de Sant Llorenç i que hagin fet tres dejunis cura les cremades, així com la de les persones que hagin fet el dejuni el dissabte de Sant Llorenç, dia 10 d'agost, a pa i aigua (normalment tres dies).

Com que sant Llorenç va morir torrat, els que es purificassin en el seu nom curarien les cremades tan sols escopint-hi damunt. Durant el dejuni no es podia menjar res que hagués tocat el foc, per la qual cosa es prenia llet sense bullir en una carabasseta (ja que qualsevol altre utensili estaria forjat o endurit amb foc).

També fent el dejuni de Sant Joan i bevent aigua de set fonts es curaven amb saliva les cremades.

A part de l'ús de saliva, existien altres creences populars sobre les cremades. Galmés cita una oració per curar-les que li va relatar madò Maria Reüllà, de Selva:

Es pa no té fam,
es foc no té fred,
s'aire no té calor,
s'aigo no té set.
Sant Llorenç curau aquestes cremadures,
pes poder que Déu vos ha donat.

Després de l'oració es deia un parenostre i es feia una creu amb la mà damunt el cremat.

Les oracions es feien sempre a sant Llorenç, l'advocat contra les cremades:

Oh, sant Llorenç gloriós,
perdonau na Bet Maria,
que ella va morir rostida,
cremadeta tal com vós.

He tengut oportunitat de veure ulls afectats de cremades severes antigues, produïdes a l'època en què els medicaments específics i les tècniques quirúrgiques actuals eren impensables (tractaments molt complicats i sempre de resultats incerts fins i tot ara).

En tots els casos es tractava de cremades per calç, la qual cosa té la seva lògica. A Mallorca no hi havia indústria ni s'havia desenvolupat el turisme, però a totes les cases s'emblanquinava cada any i a la pagesia fins a tres vegades. Aquest costum típic dels països mediterranis millorava l'habitabilitat de les cases, ja que millorava les condicions tèrmiques i les higièniques.

La calç era utilitzada també per fer morter o argamassa (calç i grava), material imprescindible en tota construcció abans d'esser substituïda pel ciment.

A Mallorca també era utilitzada, de forma més minoritària, en fàbriques per assaonar les pells.

La calç viva (òxid càlcic) és un producte pulverulent, que s'obté coent en forns especials la pedra de les roques calcàries (carbonat càlcic).

Els nostres forns de calç, tan abundants a la muntanya mallorquina, són un exemple de la seva antiga obtenció artesanal. El producte obtingut és una substància avidíssima d'aigua, tant, que si es deixa a l'aire, absorbeix la humitat i s'esflora.

Les cremades oculars per calç viva són temibles per les possibles incrustacions corneoconjuntivals i les restes que poden quedar en els fòrnixs parpells que continuarien l'acció corrosiva. Si la cremada és important, la còrnia pot presentar un tràgic aspecte blanc porcellanós, a causa de la formació d'albuminat de calci i la conjuntiva pot trobar-se isquèmica o necròtica, seca, insensible al dolor. Si la cremada és lleu, origina una intensa fofòbia (molèstia a la llum), epífora (llagrimació abundant) i blefaroespasmes, hiperèmia conjuntival (vermellor) intensa amb quemosi i àrees d'opacitat i edema corneal.

La calç apagada (hidròxid càlcic) és una massa pulverulenta, obtinguda banyant la calç viva amb un terç d'aigua. És fortament càustica perquè, per la reacció que es verifica al con-

tacte amb l'ull, desenvolupa calor. Solament un mínim contacte amb l'ull destrueix l'epiteli corneal i és molt freqüent la formació de leucomes (cicatrius residuals).

Si es mescla la calç apagada amb aigua s'obté la calç d'emblanquinat, tan típica en el món mediterrani, amb la mateixa capacitat càustica que les dues descrites abans.

Aquestes antigues cremades per calç varen deixar els ulls afectats tan blancs o més que el producte causal i molt sovint acabaren amb una atròfia del globus ocular.

No és arriscat afirmar que fins la dècada de 1980, el pronòstic de les cremades oculars severes no era gens favorable, tant per la manca de medicació específica, com pel desconeixement de la bioquímica de la superfície ocular i del mateix mecanisme d'acció de les substàncies càustiques.

Després d'aquest petit recull botànic costumista i d'antropologia cultural, tenc clar que si per desgràcia sofresc cap tipus de cremada ocular, voldria que m'aplicassin el tractament mèdic o quirúrgic que jo mateix tenc regulat en el meu hospital. ■

Francesc Mir i Fullana
metge oculista

BIBLIOGRAFIA

- Galmés, A.: *Cultura popular mallorquina*. Palma, 1982.
Palau, P.: *Les plantes medicinals baleàriques*. Palma, 1954.
Alpera, L.: *Los nombres trecentistas de botánica valenciana en Francesc Eiximenis*. Valencia: Diputació Provincial de Valencia, 1968.
Mayol, J.: *Rèptils i amfibis de les Balears*. Palma: Ed. Moll, 1985.
Garrido, C.: *Mallorca mágica*. Palma: Promomallorca Ed., 1987.
Llabrés, J. i Vallespir, J.: *Els nostres arts i oficis d'antany*. Palma: Gràfiques Miramar, 1984.
de'Gennaro, G.: *Le usticausticazioni di calce degli occhi, uno dei problemi di Oftalmologia Sociale*. Atti del I Convegno Nazionale do Oftalmologia Sociale, Nàpols, 1964.
Ginard, R.: *Cançoner Popular de Mallorca*. Palma: Ed. Moll, 1966, 4 vols.
Bonafè, F.: *Flora de Mallorca*. Palma: Ed. Moll, 1977, 4 vols.
Asín Palacios (ed): *Glosario de voces románicas registradas por un botánico hispánico-musulmán, siglos XI y XII*. Madrid, 1943.
Cavanilles, C.: *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid, 1795.
Coromines, J.: «Mots catalans d'origen àrab», *Butlletí de dialectologia catalana*, 1936; 24.

NOTA

- (1) Aquest article constitueix una petita part del treball *Causticacions oculars a Mallorca*, guanyador del premi Damià Carbó del Col·legi de Metges de l'any 2000 al millor treball d'investigació.

Bar Restaurant

CA S'AMITGER

ESPECIALITAT EN MENJARS MALLORQUINS

07315 LLUC (Mallorca)

Tel. 971 51 70 46

■ VERÒNICA FIOL OBRADOR

Les sales de cinema de Palma entre els anys 1897 i 2000

INTRODUCCIÓ

La insularitat no fou un impediment per a l'arribada del cinema a Mallorca. El 28 de desembre de 1895 els germans Lumière presentaren la seva primera gran projecció al Grand Café del Boulevard de París. Tretze mesos després (el 27 de gener de 1897) el cinematògraf arribava a Palma. El Teatre Principal fou el lloc on s'estrenaren les primeres projeccions, que pertanyien al catàleg dels Lumière i de Georges Méliès. A partir d'aquí el nombre d'espectadors mallorquins va augmentar vertiginosament, de tal manera que als anys vint el cinema era ja un dels entreteniments habituals. Amb tant de públic el cinema era un negoci rendible i es començaren a aixecar sales per fer-hi projeccions, si bé en un principi es combinaven amb altres tipus d'espectacles. Posteriorment sorgiren les sales de cinema tal com les coneixem a l'actualitat. La intenció d'aquest treball és estudiar les sales palmesanes entre 1897 i el 2000. Durant aquest període hi ha hagut moltes sales que han aparegut, desaparegut o simplement han estat transformades. Del que es tracta no és tan sols d'enumerar-les, sinó d'estudiar-ne la història, que és, de fet, la del seu públic.

A la resta de Mallorca i a les altres illes de l'arxipèlag, el fenomen cinematogràfic no va tardar gaire temps més a arribar. A Menorca, concretament a Maó, ho va fer tan sols un mes després que a Mallorca, el 15 de febrer de 1897. Alaró fou el primer poble de Mallorca que gaudí del cinematògraf, l'any 1901. El fet que aquest treball se centri tan sols a Palma és simplement perquè és el municipi balear amb més concentració de cinemes. La causa d'això és, sens dubte, la seva condició de capital de província. Però l'important és que ens dona material suficient per a un estudi extens.

Un altre objectiu que es marca aquest treball és deixar constància de com són els cinemes a l'actualitat, l'evolució que han patit les sales i els seus espectadors al llarg de més d'un segle. La conjuntura històrica i econòmica, l'aparició de la televisió, el tipus de films, l'aparició del vídeo, etc. són factors que han condicionat el desenvolupament de les sales. Es tracta, doncs, de condensar els factors transformadors d'un dels entreteniments que més beneficis ha aportat al llarg de la història.

Teatre Líric (Arxiu Ajuntament de Barcelona)

ELS ANTICS CINEMES

Els primers cinemes de Palma solien tenir dos espais diferenciats: el general i "*paraíso*". En alguns locals també tenien "butaca". Els preus de les localitats oscil·laven entre 75 cèntims a general i 30 a *paraíso*. Aquestes sales no s'empraven exclusivament per a les projeccions de cinema; el més corrent era que es combinassin també amb espectacles de varietats.

Als inicis del cinema, quan les pel·lícules eren mudes, les sales havien de comptar amb un narrador que explicàs al públic l'argument. Solien ser al·lotets, com refereix Màrius Verdguer a *La ciutat esvaïda*:

«Un al·lotet, devora de la pantalla, immers dins la foscor de la sala, anava anunciant, amb veueta nasal, les projeccions».

Aquests «explicadors» havien de ser hàbils, ja que també havien de simular, com podien, els diferents sons que apareixien a la pantalla: havien d'improvisar el renou de portes que s'obren,

el trot de cavalls, de vaixells i tot un seguit de sons més. Havien de procurar agradar al públic, que s'enfadava fàcilment amb ells per qualsevol motiu. Els espectadors tampoc no dubtaven a llençar-li el que tenien més a prop. Una anècdota curiosa fou la protagonitzada per un dels joves narradors del cinematògraf Truyol. El film que explicava contenia unes imatges de la ciutat de Moscou. El noi anava dient, mentre assenyalava la pantalla, «Moscou de dia. Moscou de nit». Un membre del públic, emprenyat per la incomoditat dels bancs de fusta de la sala, es va posar dret i va començar a cridar: «A nosaltres sí que “mos cou” el cul, asseguts en aquests bancs». Sens dubte es tracta d'una situació molt còmica i llàstima no saber la reacció de l'al·lotet!

La veu d'aquests al·lots no era l'únic acompanyament del film. Els primers locals eren teatres on se solien fer concerts. No és estrany, llavors, que les pel·lícules s'acompanyassin també de música. Majoritàriament es tractava d'un pianista sol, però també podien ser petits grups instrumentals, com un trio de violí. Aquests pianistes també convenia que agradassin el públic o tindrien la mateixa sort que el narrador. A Palma, destacà el pianista del Líric, Joan Palou, que era conegut amb el malnom de «Matamoixos». Cal tenir en compte que la música ajudava a tapar el renouar que feien els antics aparells de projecció i feia el film mut més entretingut encara.

Els programes dels cinemes solien ser dobles. La gent anomenava «la bona» la pel·lícula d'estrena i, «la dolenta», la reestrena o complement. De vegades també es deia «la primera i la segona». Molts cops hi havia problemes per ajustar les dues pel·lícules. El temps que es tenia era de tres hores i escaig, ja que hi havia una sessió a les tres, una a les sis i la darrera a les nou. Un sistema per ajustar el programa al temps era fer que la sessió començàs abans que el primer espectador entràs a la sala on ja es projectava «la primera». A la cabina de projecció es començava amb el segon o tercer rotlle, de manera que es recuperava el minutatge precís fent les cinc projeccions restants íntegres. Un altre sistema era fer els talls necessaris perquè la pel·lícula de complement tingués una durada ajustada a l'horari. Aquest interès per ajustar el programa es devia al fet que el Govern Civil marcava uns horaris estrictes per a l'acabament dels passis. Tancar més tard de les dotze del vespre suposava pagar una bona multa. Si el film d'estrena era massa llarg i es feien impossibles els ajustaments, es projectaven complements curts, com els No-Do, el documental oficial, *Actualidades* i dibuixos animats.

ELS CINEMES DEL CENTRE DE PALMA

La primera projecció es féu al Teatre Principal el 27 de gener de 1897 i, arran de l'èxit obtingut, les projeccions s'allargaren fins al 7 de febrer. L'entrada general era de 0'75 pessetes i la de *paraiso* de 0'50. Els films corresponien al catàleg dels germans Lumière i al de Georges Méliès. Entre aquests títols, trobam *La llegada del ferrocarril* o *Carreras de coches automòviles*. Aquest teatre com a sala de projeccions apareixia molt irregularment a la cartellera i per aquest motiu no tenia tant de públic com els altres cinemes de Palma. L'any 1950 estrenaren els horabaixes infantils, que consistien en una pel·lícula amb concursos, jocs i espectacles de complement. Aquesta programació era supervisada per un assessor religiós designat pel bisbat i un mestre d'escola pública. El 16 de gener de 1960 es varen estrenar les representacions cinematogràfiques en pantalla panoràmica. En l'actualitat,

s'hi han deixat de fer projeccions cinematogràfiques i el teatre sols es dedica a les representacions escèniques.

El 1900 s'inaugurà un casetó de fusta al costat del que ara és l'Hort del Rei, amb el nom de Cinematògraf Balear. Just devora es trobava el Teatre Circ Balear, a l'interior del qual s'instal·là el cinema Excelsior. La durada d'ambdós locals fou escassa, ja que el 1902 foren enderrocats. Sobre les seves cendres s'aixecà el mateix any un dels locals d'espectacles més carismàtics de la Palma de principi de segle: el Teatre Líric, fundat per Josep Tous Ferrer. L'edifici fou obra dels arquitectes Alenyar Guinard i Gaspar Bennàssar i s'enderrocà el 1968 per construir-hi l'Hort del Rei. Al seu interior es combinaven les sessions de cinema amb obres de teatre i varietats. El 1910 s'hi començaren a fer sessions comercials contínues, a uns preus força econòmics. El gener de 1964 s'hi estrenà el mític film *West Side Story* i amb aquest motiu la Direcció General de Cinematografia va autoritzar la distribuïdora de la pel·lícula perquè s'augmentàs un 20% el preu de les entrades.

El primer local obert exclusivament per fer-hi cinema, sense combinar-lo amb altres espectacles, fou el Cinematògraf Truyol, construït el 27 de desembre de 1903 a l'antic carrer de la Marina (actualment s'hi troba l'Hort del Rei). Es tractava d'un edifici de decoració modernista, obra de l'arquitecte Gaspar Bennàssar. El nom, el rebé del seu empresari Josep Truyol Otero, fotògraf recordat també per les seves filmacions, que són de les primeres fetes a Mallorca. Ens ha deixat títols com *Panorama de Palma y sus contornos desde el Castillo de Bellver* i *De Palma al Puerto de Soller*. L'edifici també es convertí en l'habitatge de Truyol i en la seva botiga i galeria de fotografia.

Pel que fa a la sala de cinema en qüestió, es dividia en localitats de preferència i públic i els preus oscil·laven entre els 5 i els 15 cèntims. S'hi feien dues sessions diàries, en les quals es projectaven vistes fixes i pel·lícules. La primera pel·lícula que s'hi féu va ser *Ferias y fiestas de Palma* de 1903. Aquest cinematògraf tancà les portes el 1910, ja que no podia competir amb les econòmiques sessions que es començaven a fer al Líric. Per a qui vulgui conèixer més a fons la figura de Josep Truyol i la seva obra, recomanem la consulta del llibre de Catalina Aguiló *Josep Truyol: fotògraf i cineasta*.

El Teatre Balear s'inaugurà el 4 de desembre de 1909. Les seves 2.325 localitats el convertien en la sala d'espectacles de més capacitat de Palma. Se situà a l'actual carrer de Zanoguera, darrere el Mercat de l'Olivar. Al seu interior, a més de teatre, circ i varietats, es feien projeccions de cinema des de 1909. El 1950, per ordre del Govern Civil, es va reduir l'aforament a 700 localitats, per raons de seguretat. Però no és l'única reforma que s'hi va fer, ja que el 1968, en construir-se el primer aparcament subterrani (a l'Olivar), es va fer una àmplia reestructuració del teatre, inclosa la façana. El desembre del mateix any es reinaugurà amb 1.801 localitats. N'era la propietària l'empresa Roses-Tous. Fa uns anys deixà de ser teatre i es convertí en el Bingo Balear.

Al local inaugurat el 17 de gener de 1886 per l'Associació de Socors Mutu la Protectora es començaren a fer projeccions de cinema el 1911. El 1928 l'edifici fou reformat per Gaspar Bennàssar. Als anys 40 el local deixà de ser de l'associació i es convertí en cinema. El seu empresari als anys 1966 i 1967 fou Miquel Alomar, que hi va fer una àmplia reforma i el va batejar amb el nom de cinema Jaume III. Es va reinaugurar el 1967 amb la pel·lícula *El loco del pelo rojo*. El 5 d'abril de

1968 va canviar el seu programa de films i es va convertir en una sala d'art i assaig. El 1971 es va tancar momentàniament per instal·lar el sistema de projecció Todd-ao (projecció de films de 70 m/m). Actualment ha desaparegut, però encara es conserva l'edifici al carrer de la Protectora.

La Protectora no fou l'única associació que instal·là el cinema al seu local, ja que el seu exemple fou seguit pel Cercle d'Obrers Catòlics el mateix 1911. L'edifici fou enderrocat el 1923 perquè ja amenaçava ruïna. Aquesta societat, l'estiu de 1928, amb la col·laboració d'una caixa d'estalvis, va construir un nou saló amb el nom de Cine Mallorca. L'assistència d'un escàs públic va provocar que poc temps després es tancàs.

El 1913 a la plaça de Santa Eulàlia s'inaugurà el cinema Modern, que destacà pel fet de ser el primer de les Balears que incorporà el so a les pel·lícules. El sonor s'instal·là el 20 de gener de 1930 amb el film *Trafalgar*. Es tractava d'un sistema de sincronització d'imatges i de so anomenat Vitaphone. El públic, segons recorda el número 38 de la revista *Temps Moderns* (gener 1998), reaccionà de la següent manera: «*El público, siempre reacio a las innovaciones, acogió con cierta frialdad esta innovación cinética, pero acude*». Aquesta primera pel·lícula sonora va durar sis dies en cartell. El Modern fou el primer cinema que va vendre tiquets d'abonament setmanal. Descoïem quina fou la seva data de tancament.

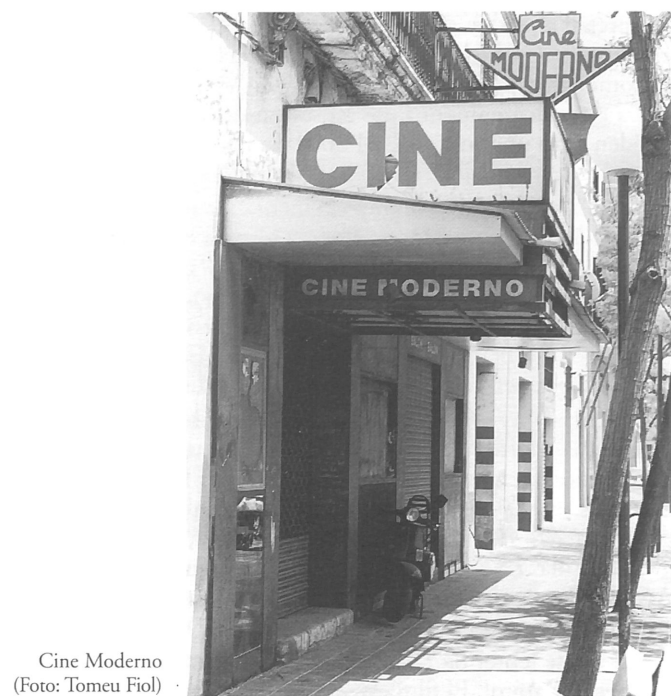
La societat de socors mutu Assistència Palmesana, fundada el 1858, s'anà convertint en el centre cultural de les classes populars de Palma. El 1899 va incorporar una secció d'espectacles i el 1914 va incloure les projeccions de cinema a les seves activitats. El seu local encara es conserva a l'actual plaça de l'Assistència Palmesana, abans anomenada plaça del Pes de la Palla, però el cinema tancà als anys vuitanta.

El 1925 a la porta de Sant Antoni s'inaugurà el Cine Oriental, que ha tingut el mateix destí que el Teatre Balear i actualment és una sala recreativa, després d'haver tancat el 1968.

El Rialto, a l'actual carrer de Sant Feliu, féu la primera sessió de cinema el 3 d'abril de 1926. L'any 1950 s'hi dugueren a terme algunes reformes per instal·lar-hi sistemes de refrigeració i de calefacció. També es millorà la il·luminació i el so de la sala. El 1969 es convertí en una sala d'art i assaig. L'empresari Alexandre Bordoy, en comprovar l'escàs èxit d'aquest canvi, la reconvertí en sala especial. D'aquesta manera podia gaudir dels beneficis de les sales d'art i assaig i aprofitava el permís per projectar films de menys qualitats artístiques. Així treia més rendibilitat de la sala. Actualment el Rialto és el cinema més antic dels que es troben en funcionament. El seu aspecte, emperò, ha variat considerablement ja que acaba de patir una important remodelació, fruit de l'adquisició d'aquest cinema per l'empresa que controla els cinemes Portopí.

Arran de la manca de cinemes a la zona compresa entre els carrers de l'Arxiduc Lluís Salvador, Sant Miquel, Oms, passeig de Mallorca i Bisbe Campins, s'inaugurà el 1929 la sala Rívoli. S'ubicà al carrer d'Antoni Marquès i continua encara en funcionament. A partir de 1959 el seu empresari fou Antoni Servera Mestre. Des dels seus inicis fins fa tan sols un parell d'anys aquest cinema comptava amb una sola sala, però a conseqüència d'un conjunt de reformes ara en té tres. Aquest canvi és degut a la competència que suposen els multicinemes a les sales úniques.

L'arquitecte Gaspar Bennàssar també va projectar l'edifici del cinema Born, al passeig del mateix nom, que obrí les por-

Cine Moderno
(Foto: Tomeu Fiol)

tes el 1931. Es tractava d'un edifici de composició barroca típica i la sala de projecció tenia una capacitat de 706 espectadors. L'empresari que el conduïa era Josep Tous i Ferrer. Un fet important és que als anys 50 s'hi va instal·lar el primer cineclub illenc, presidit per Josep Tous Barberán. El cinema tancà el 1988 i ha estat substituït per una botiga de roba, de manera que l'edifici encara es conserva.

Amb la pel·lícula *Viento en popa* s'inaugurà, el 23 de novembre de 1939, la sala Astoria, al carrer de la Unió. El projecte fou obra de l'arquitecte Gabriel Alomar. Aquest cinema durant molts d'anys va compartir programació i innovacions tècniques amb el cinema Avenida. En els darrers anys ha estat l'única sala balear regentada totalment per una empresa forana, l'Empresa de Control i Subministraments de Catalunya S.A. Malauradament féu el darrer passí el 31 de gener de 2000 i ha tancat silenciosament les portes.

La zona de Bons Aires també tingué el seu cinema, inaugurat l'any 1940 amb el nom de Cine Actualidades. L'empresari que va explotar aquesta sala, de 162 localitats, fou Gabriel Vidal Amorós. Es tractava d'un cinema peculiar, ja que en lloc de projectar films s'especialitzà en la projecció de noticiaris i curtmetratges. També s'hi varen projectar molts noticiaris de la casa Alemanya UFA. El 1962 Amorós va decidir convertir la sala i començà a projectar llargmetratges amb una durada de fins a tres hores. Aquest cinema va tancar el 5 d'abril de 1970.

El primer cinema que trobam bastant allunyat del centre de Palma fou l'Hispania, obert el 23 d'octubre de 1943. En un principi tingué categoria de sala de reestrenes, amb capacitat per a 850 espectadors. Per millorar la programació, fins als anys 70 s'hi feren sessions de màgia en els intermedis. El 1972 tancà les portes per fer-hi una àmplia reforma interior. La sala quedà reduïda a 600 espectadors i s'hi instal·là una pantalla gegant, lleugerament corbada, amb el sistema anomenat "vitarama", que permetia dotar la imatge de més profunditat.

Després d'aquestes reformes va passar a ser propietat de dos empresaris, Gabriel Sans Miralles i Rafel Salas Llompart, que l'anomenaren Cine Nuevo Hispania. Actualment encara es troba en funcionament i, de fet, és un dels pocs cinemes que queden amb una sola sala. Al 2001 ha patit la seva darrera reforma de mans de l'empresa dels Multicines Portopí.

També el 1943 s'inaugurà el cinema Avenida, propietat de Gabriel Tarongí i instal·lat devora la plaça d'Espanya. Va ser la primera sala que incorporà un sistema de refrigeració per a l'estiu. Per fer front a aquesta inversió el seu propietari hagué de demanar permís per pujar el preu de l'entrada. El cinema ha estat en funcionament fins al 1999 i ara en el mateix edifici s'hi ha projectat l'obertura d'una botiga de roba.

Encara l'any 1943 fou testimoni de l'obertura d'un altre cinema, el Metropol. Aquesta sala va patir una important remodelació i es convertí en el Metropolitan Palace. Es va reinaugurar el 23 de desembre de 1966 amb l'estrena de la pel·lícula *My Fair Lady*. Tenia, i encara té, la pantalla més gran de l'illa. La sala estava climatitzada i tenia 990 localitats. Actualment és un multicinema de cinc sales de projecció. Se situa al carrer de Gabriel Llabrés.

El 27 de febrer de 1946 Miquel Marquès Coll decidí obrir el cinema Capitol. El film estrenat per a l'ocasió fou *El hombre de San Francisco*. La capacitat de la sala era de 600 espectadors. El 1966 va passar a mans de Rafel Salas Llompart, que el va remodelar el 1973. Les reformes consistiren en una nova imatge per a la façana, un nou mobiliari per a l'interior i la instal·lació d'un servei de bar. Els anys setanta es féu un projecte per convertir el Capitol en bingo. El veïns s'hi negaren rotundament i recolliren signatures per presentar davant el Govern Civil. La iniciativa tingué èxit i el projecte no es va dur a terme. Pocs anys després, a causa de la baixa rendibilitat, el cinema va tancar (el 1987) i al seu lloc es va construir un bloc de pisos.

A final de 1948, a l'antic magatzem de fustes Can Mir, es va construir la sala Augusta. S'emplaçava realment en una zona privilegiada, ja que es trobava devora les estacions de tren (concretament a l'actual avinguda de Joan March), fet que propiciava l'assistència de públic de la Part Forana. Aquesta sala estava molt ben dotada de maquinària i estava a l'avantguarda dels avenços tècnics. La premsa afirmava que el seu equip de projecció era un dels millors del món. Els projectors tenien un sistema de refrigeració per evitar incendis i el deteriorament de les cintes. Fou la primera sala que va instal·lar el cinemascop, el 22 de maig de 1954 amb *La túnica sagrada*. Aquesta pel·lícula va romandre un mes en la cartellera, per així fer rendible la inversió duita a terme, ja que el seu lloguer era cinc vegades superior al de la resta de films. A final dels anys cinquanta la sala es va habilitar algun cop per fer-hi teatre. El 1966 s'hi va instal·lar el sistema Todd-ao (projecció de films de 70 m/m) amb *Sonrisas y lágrimas*. L'any 1980 l'Augusta fou víctima d'un incendi i un temps després es va reinaugurar, aquest cop amb dues sales. Actualment les sales s'han multiplicat, fins arribar a un total de sis pantalles i evidentment encara es troba en funcionament.

El cinema del Palau de la Premsa va començar la seva activitat el 31 de desembre de 1968, amb categoria de reestrena i 469 localitats. En un principi, va ser explotat per l'empresa de Rafel Salas Llompart, però entre 1981 i 1984 va passar a control directe de l'Ajuntament de Palma i va tancar les portes. Actualment en el seu lloc es troba el Teatre Municipal.

La Sala Magna i la Mozart de l'Auditori de Palma començaren la seva activitat com a sales de projecció per iniciativa de Marc Ferragut Fluxà el 1969. La primera tenia una capacitat total de 1.716 espectadors, mentre que la segona n'acollia tan sols 331. Les projeccions es feien amb bastant irregularitat, la qual cosa impedia l'existència d'un públic fidel. D'aquesta manera sortia més rendible la seva explotació com a teatre que com a cinema i es deixaren de fer projeccions.

L'1 d'octubre de 1971 començà l'activitat del cinema ABC, amb una sala de 220 localitats. Va tenir categoria de reestrena fins que, el 1980, es va especialitzar en la projecció de pel·lícules per a majors de 18 anys. Aquest cinema va tancar el 1999. En els darrers anys s'havia caracteritzat per la projecció de films independents, europeus i en versió original.

El primer cinema que es va obrir directament com a multicinema fou el Chaplin, l'any 1978. La iniciativa va ser de Joan Oliver Mercadal juntament amb altres socis. Inicialment tenia tres sales: una de 162 espectadors, una segona de 312 i una tercera de 134. La idea inicial era que fos un lloc de trobada de cinèfils illencs i es pretenia completar l'estrena de films amb homenatges a grans directors, estrenes amb presència dels actors i col·loquis. El projecte també incloïa una papereria i llibreria especialitzades en cinema i una botiga d'aparells audiovisuals. En un principi la intenció era projectar films de qualitat, idea que va perdre força per la demanda del mercat. Actualment l'empresari que controla aquest cinema és Josep Truyol, nét de l'abans esmentat Josep Truyol i Otero. Encara continua en funcionament, però amb tres sales més (sis, en total).

Els anys vuitanta són una època de crisi dins la indústria cinematogràfica. Durant disset anys no es va obrir cap sala nova a Palma, concretament fins al març de 1995. Aquest any s'inaugurà el centre comercial Portopí, que inclou un multicinema amb vuit sales, variades quant a aforament, però que es caracteritzen pel fet de tenir pantalles no gaire grans. Es tracta d'una infraestructura orientada cap al vessant més comercial del cinema.

Al centre cultural S'Excorxador no hi podia faltar un cinema, de manera que s'hi instal·là el multicinema Renoir, que pertany a una cadena estesa per tot Espanya. S'ha especialitzat en la projecció de films dels que actualment s'anomenen independents i en pel·lícules de factura espanyola i europea, en versió original. Actualment és l'únic d'aquestes característiques que trobam a les Balears. Consta de tres sales no gaire àmplies i amb pantalles no gaire grans. El públic que el freqüenta és, per dir-ho d'alguna manera, «selecte», ja que els films projectats s'escapen totalment de l'òrbita comercial.

El 1998, quan el centre Portopí encara es trobava en creixement, sorgiren les Portopí Terrasses, que inclouen un nou multicinema a pocs metres del situat en el centre comercial. El multicinema consta de sis sales, amb les mateixes característiques que les seves veïnes. Així, doncs, ens trobam en un mateix espai amb catorze sales de projecció, fet que desfavoreix els cinemes del centre de la ciutat, ja que no poden competir quant a oferta de films.

CINEMES DE BARRIADA

Algunes diferències separen els cinemes de barriada i els del centre de Palma. Per començar, en els del centre es projectaven pel·lícules d'estrena, mentre que en els de barriada els films d'estrena arribaven amb força retard i el que s'hi feien eren reestrenes. A més, la influència d'aquests darrers no solia

Palacio Avenida (Foto: Tomeu Fiol)

Sala Astoria (Foto: Tomeu Fiol)

anar més enllà dels límits marcats per la barriada on es situaven. Solien tenir dimensions molt més reduïdes i les condicions de confort i d'innovacions tècniques eren menors. Evidentment, les pantalles també eren més petites.

Santa Catalina era la barriada més industrial de Palma, fet que la va dotar d'una personalitat pròpia, amb una gran efervescència sociocultural. A les barriades obreres, com Santa Catalina mateix, els Hostalets o el Molinar, mai no hi va faltar un cinema. Era molta la gent que les habitava, a causa del gran nombre de llocs de treball que oferien les fàbriques allà instal·lades. Això significava un gran potencial d'espectadors. L'obertura d'una sala de projeccions en aquestes zones era un negoci molt rendible, ja que el cinema era una de les poques distraccions que es podien permetre els obrers. Les sales obertes a Santa Catalina en algunes ocasions foren considerades d'estrena a causa de la concurrència i de l'acceptació. La primera sala de la barriada fou el Teatre Victòria, inaugurat el 1913 al carrer de la Fàbrica. Era propietat d'Andreu Bordoy Fiol, que explotava també el Rialto i el Modern de Palma. Adquirí la categoria de sala d'estrena, de periodicitat no diària, el 1965. Sota la direcció d'Andreu Bordoy Garcia (fill de l'anterior) va tancar el 19 de març de 1971.

El segon cinema obert a Santa Catalina començà a funcionar el 1919 amb el nom de Cine Modern. El seu propietari fou també Andreu Bordoy Fiol que, comptant el Modern, tenia quatre cinemes. L'11 de juny de 1971 rebé la categoria de sala d'estrena i començà a funcionar diàriament. La sala tenia dos pisos i amfiteatre. A partir del 31 de juliol de 1980 passà a les mans de Rafel Salas Llompart i va tancar definitivament el 2 d'abril de 1987.

El darrer cinema inaugurat en aquesta barriada fou el Progrés, propietat de l'empresa Roses-Tous. Estava situat en el raval de Santa Catalina. El 1972 es reformà i rebé el nom de Líric Palace. Entre 1975 i 1976 va adquirir la categoria de sala especial. El 29 d'abril de 1983 va passar a ser explotat per l'empresa Explotació Cinematogràfica Balear, S.A.

La zona compresa entre la carretera d'Inca i la via del ferrocarril Palma-Inca també era una barriada densament poblada gràcies a la instal·lació d'algunes fàbriques. Allà l'any 1921 s'inaugurà el cinema Doré, que després va passar a dir-se Dorado. En

acabar la Guerra Civil era propietat d'Armand López Femenies. La seva capacitat era de 750 espectadors. El 1968 va rebre la categoria d'estrena i, juntament amb el Fantasio, fou adquirit per Espectacles Mallorquins, S.A. Aquesta empresa era propietat, en un 90%, d'Alexandre Bordoy Garcia i de Rafel Sales Llompart. El 1972 fou adquirit per Joan Mas Moll i es passà a dir Cine Alexandra. Actualment continua funcionant com a sala-x.

Sant Jordi també conegué un gran creixement de població, en aquest cas gràcies a l'agricultura i a la instal·lació, a partir dels anys vint, d'indústria de transformació agroalimentària. El primer cinema obert fou la Sala Garí, l'any 1924, per iniciativa del matrimoni Garí Sastre. Se situava al carrer de l'Arada i fou de caràcter familiar fins al 1970, en què el comprà Mateu Verd. Les seves portes es tancaren el 5 d'abril de 1980, sota la direcció de Manuel Carreras.

La segona sala que es va inaugurar en aquesta àrea fou el cinema parroquial Acció Catòlica, situat a la plaça de Monteros. A canvi d'un donatiu, amb el qual s'intentava cobrir les despeses, els espectadors gaudien de sessions familiars gratuïtes. Un altre cinema parroquial començà a funcionar el 8 d'abril de 1964. Aquest any el Govern Civil autoritzà al rector Francesc Caimari Alomar la inauguració del cinema parroquial Liceu, que va durar fins al 1973.

Altres cinemes oberts abans de 1940 són el Rosales en el Coll d'en Rabassa, Can Pep a Gènova, la Sala Nova a la Creu Vermella i La Aldeana a sa Vileta.

En el Coll d'en Rabassa començà el 1942 l'activitat del Teatre Principal Cinema. Funcionava com a cinema d'estiu i tenia capacitat per a 700 espectadors. El seu empresari fou Francesc Amengual Bujosa. Molts de cops la sala funcionava sense els permisos necessaris i el 1957 tancà definitivament.

Gènova va tenir també el seu cinema, el Cinema Can Moreno, a l'actual carrer de la Coma. La seva capacitat era de 200 espectadors. Durà bastants anys i va tancar el 20 d'octubre de 1969.

A Establiments també es va obrir, el 1943, el Cine Diorama, que va funcionar fins al 1975.

A l'actual carrer del Crèdit Balear, en el Viver, l'abril de 1944 Francesc Albertí Vanrell va inaugurar el Cinema Iris. Tenia categoria de reestrena i una capacitat per a 350 especta-

dors. Aquesta sala va rebre gran nombre de sancions per l'incompliment de la normativa, fins que el 1980 va ser tancat.

El 20 de juny de 1947 s'inaugurà el Cinema Espanyol a la barriada de Son Ferriol. Un fet curiós són els problemes que hi hagué en aquesta sala amb la comunitat gitana de la Riera. Es va demanar al governador civil que els gitanos, dins la sala, estiguessin separats de la resta d'espectadors perquè hi havia un fort clima d'enfrontament. El Govern Civil no va acceptar la proposta. La sala va tancar el 1980.

Son Sardina també va comptar amb una sala pròpia, el Cinema Apol·lo, que va obrir el desembre de 1948 sota la direcció de l'empresari Sebastià Busquets Calafell. Tenia capacitat per a 400 espectadors. L'any 1956 va passar a les mans de Rafel Sales Llompart i el 1971 va tancar.

El 1952 obrí les portes el Cinema Regina, al Terreno. Als seus inicis era un cinema parroquial, dirigit per mossèn Ramon Cifre. Anys més tard, sense cap tipus de permís, se'n va fer càrrec el ciutadà nord-americà Ernest E. Wenk, el qual, dos cops per setmana, projectava films estrangers en versió original, ja que en aquell temps el Terreno era ja una barriada turística. El 17 de desembre de 1959 el Govern Civil va prohibir la projecció de pel·lícules estrangeres. La seva activitat finalitzà el 1977.

El Molinar era una barriada obrera i, per tant, amb bastant públic per a les projeccions. El març de 1958 es va instal·lar en el saló parroquial el Cine Rex. La seva categoria era de reestrena. Va tancar relativament tard, el 1985.

A causa del *boom* turístic es varen obrir noves sales a la zona de l'Arenal. La primera fou l'Arén Mar Cine, el 1958. El 25 d'abril de 1961 començà la seva activitat el cinema Mi Sala, que tenia 200 butaques. Finalment, el 16 de juliol de 1966 s'inaugurà el Cine Virginia, amb capacitat per a 500 espectadors.

A la Vileta s'obrí un nou cinema el 1965, anomenat Vilsons, que va durar fins al 1977.

El 1966 en el Camp Redó començà a funcionar el cinema Dawson, que era una sala de reestrena que en un principi tenia capacitat per a 400 espectadors. Més tard es va veure reduït a 200 localitats perquè les sortides d'emergència eren insuficients. El 1979 va rebre l'autorització per projectar films en versió original. Tancà el 20 de juny de 1991.

També en el Camp Redó es va obrir la sala Arlequín, amb categoria de reestrena. Era propietat de Rafel Sales Llompart i tenia capacitat per a 490 espectadors. El 31 de desembre de 1977 va estrenar la primera pel·lícula de classificació S de Palma, *Emmanuelle negra*. El febrer de 1978 va aconseguir la categoria de sala d'estrena, però el 20 de març de 1980 va tancar per convertir-se en bingo.

A la barriada de Son Gotleu el cinema Novetats va iniciar la seva activitat l'11 d'octubre de 1968. Tenia categoria de reestrena i sols funcionava els caps de setmana i els dies festius. El seu empresari fou Joan Mayans Sastre. Tenia capacitat per a 413 persones. Va tancar el 16 de març de 1982.

L'empresari Sebastià Salom Amengual va obrir a Son Cladera el cinema Odeón el 23 de desembre de 1971. La seva categoria era de reestrena i tenia capacitat per a 500 espectadors.

El cinema Lumière fou inaugurat el 1973 a la barriada de Son Cotoner. Tenia un aforament de 622 espectadors i categoria d'estrena. L'explotava la companyia Insular Films, formada entre altres per Antoni Servera, Joan Riutord i Sebastià

Salom. De tots els cinemes de barriada esmentats és l'únic que continua encara en funcionament, amb relatiu èxit.

A la barriada de la Paloma va ser inaugurat el 6 d'abril de 1974 el cinema Versalles. N'era propietari l'empresa Combis Film S.A. Tenia capacitat per a 694 espectadors. El 19 d'abril de 1982 va tancar i més tard es convertí en l'actual Bingo Versalles.

L'INCOMPLIMENT DE LA NORMATIVA EN ELS ANTICS CINEMES

Les infraccions relacionades amb la cabina de projecció eren les més freqüents, segons indiquen els expedients d'inspecció del Govern Civil. Les condicions de la cabina havien de ser especials, ja que els materials amb els quals es treballava eren molt inflamables. Havia de tenir una superfície mínima de 3 metres quadrats i una altitud de 2'80 metres. En teoria, havia d'estar aïllada de la sala, cosa que gairebé mai no es complia. Així mateix, era obligat folrar de material incombustible tant la cabina com la capsa protectora de les pel·lícules i construir una sala individual per al seu enrotllament. Finalment, la cabina de projecció havia de comptar amb una sortida independent de la sala, on se situava el públic. Malauradament això tampoc no es complia mai.

Un altre espai dels cinemes que tampoc no seguia la normativa eren els banys, que teòricament havien d'estar impermeabilitzats amb rajoles fins a una altitud de 2 metres. Els sanitaris havien d'estar allunyats de la sala de butaques i la seva ventilació i il·luminació havien de ser les adequades. A la pràctica, això no es duia a terme i fins i tot hi havia casos extrems en els quals s'havia d'emprar el bany de l'edifici de devora. El millor era que això no es devia a la manca de bany en el cinema, sinó a la seves condicions deplorables. Un fet curiós relacionat amb els banys és que algunes mares arribaren al punt de dur els infants a un racó de la mateixa sala de projecció perquè fessin les seves necessitats.

El pati de butaques també havia de complir algunes normes. L'espai comprès entre les fileres de butaques havia de ser de 80 centímetres, perquè així quedàs una distància mínima de 40 centímetres de pas. Normalment això es complia, però també hi havia casos on es reduïa la distància per així augmentar la capacitat de la sala. Els seients habitualment no es fixaven al terra, ja que moltes vegades la sala s'emprava per fer-hi balls o altres reunions i per això mateix no comptava amb una rampa pronunciada en el pati de butaques i tots els seients es trobaven al mateix nivell. Aquest fet provocava alguns cops una mala visibilitat de la pantalla.

Els accessos als cinemes havien de tenir unes mesures reglamentàries que mai no es complien. S'havia d'evitar que la instal·lació elèctrica estigués a la vista i que els extintors no estiguessin caducats. Pel que fa als edificis en si, molts es trobaven en bastant mal estat.

Quan existien anomalies es donaven alguns avisos al cap del local. Moltes vegades aquestes advertències eren ignorades i llavors es donava al propietari un termini d'entre 15 i 30 dies per solucionar les mancances localitzades al seu local. Moltes vegades no se'n feia cas i la sala continuava funcionant en males condicions. Això feia que es reiterassin les indicacions del Govern Civil i, si es continuava desobeint, es procedia a la clausura dels cinemes. La Guàrdia Civil solia precintar el local, que no podia tornar a obrir fins que haguessin posat solució a les deficiències observades.

A l'estiu anar al cinema suposava passar força calor, ja que el sistema de refrigeració es limitava a un o dos ventiladors

Sala Augusta (Foto: Tomeu Fiol)

Metropolitan Palace (Foto: Tomeu Fiol)

dins la sala. A l'hivern encara era pitjor: el fred era glacial i no hi havia cap tipus d'aparell per atenuar-lo. Als anys seixanta la situació va canviar, ja que a molts de cinemes es feren importants reformes que milloraren la situació i s'incorporaren sistemes de refrigeració i de calefacció.

Un altre motiu de queixa per part dels espectadors era la presència, a les sales, d'insectes i d'animals de tot tipus, que contribuïen a crear un ambient de disbauxa entre el públic. Sovint aquest fet es denunciava a la premsa.

Finalment, pel que fa a la qualitat, les còpies que es projectaven solien estar força gastades per l'ús, sobretot a l'estiu, que era quan es feien reposicions. En molts de casos els espectacles que s'oferien a l'intermedi se solien allargar més del compte i en aquest cas la segona pel·lícula es passava a velocitat més ràpida.

LES CONDICIONS DELS CINEMES ACTUALS

Els cinemes d'avui dia no tenen ja res a veure amb aquells locals arcaics, on el públic s'amuntegava per veure una pel·lícula. No cal dir que les condicions de les sales han millorat força. En la construcció de noves sales a Palma als anys noranta, o en les antigues sales reformades, s'han tingut en compte molts de factors per facilitar el confort dels espectadors. En molts de casos, el terra fa un gran pendent on es col·loquen les butaques, de tal manera que les primeres files queden més baixes que les darreres. D'aquesta manera l'espectador situat davant no impedeix veure plenament la pantalla al de darrere. En altres casos el pendent és menys pronunciat, però la pantalla se situa més a dalt per facilitar una visió correcta des de qualsevol butaca.

Es procuren posar seients còmodes i anatòmics per fer patir el menys possible l'esquena del públic, si bé és cert que encara n'hi ha que poden ser una petita tortura per a l'espectador. Pel que fa a la separació de fileres, actualment és difícil el pas d'una persona quan hi ha gent asseguda. A qui no li ha passat haver-se d'aixecar del seient per deixar pas a una parella que vol seure al final de la filera? La veritat és que és un problema que cal corregir, perquè fins i tot en determinades sales és difícil un fet tan simple com creuar les cames.

En canvi s'han tingut en compte petits detalls, com el fet que molta gent porta una beguda a la sala. Amb el propòsit de subjectar la llauna o ampolla de plàstic, s'han instal·lat uns cercles, que se solen situar al braç de la butaca o a la part del darrere de la butaca de davant. Aquests darrers cal dir que són més emprats de subjectapeus que de subjectabegudes.

El que no s'ha tingut en compte és la gran quantitat de deixalles que s'acumulen al terra. La gent normalment porta a la sala menjar, com crispetes, xocolata, gominols, etc. Durant la projecció els embolcalls no poden ser dipositats a cap lloc concret, ja que les papereres es troben a fora o al costat de la porta de sortida. Les persones més conscienciades els guarden i després els llancen, però la majoria de gent els deixa caure o els llança al terra. No sols es un problema d'embolcalls, ja que la meitat del contingut dels cartrons de crispetes sempre acaba també al terra. El resultat és una catifa de restes que cobreix gran part de la sala. És cert que la majoria de cinemes tenen personal contractat per netejar la sala entre sessió i sessió, però també és cert que el temps de què disposen no és ni de lluny suficient. L'únic que poden fer és llevar les restes més aparatoses. Clar que això és, en part, un problema de públic incivilitzat, però no estaria malament instal·lar petites cavitats almenys per dipositar els embolcalls. No és un problema d'ara, sinó de sempre, ja que molta gent no pot concebre el cinema sense crispetes o llepolies. És de suposar que en els antics cinemes el problema devia ser pitjor, ja que no hi havia un servei de neteja a posta entre sessions.

Quant als sanitaris, no hi ha cap cinema a Palma que no en tingui almenys un. És un antic problema totalment solucionat, ja que rarament se situen devora la sala i solen tenir almanco unes condicions higièniques mínimes. En els multicinemes és imprescindible que n'hi hagi més d'un, si bé n'hi ha algun a Palma que no peca pas d'excés.

EL COMPORTAMENT DEL PÚBLIC

El comportament dels primers espectadors crida força l'atenció. Als seus inicis el cinema era relacionat amb "coses del dimoni", fet que demostra el gran impacte que va causar en la població. Realment l'acollida de les primeres projeccions fou

espectacular. Les reaccions eren de sorpresa i d'incredulitat. La gent s'aixecava del seient i fugia, pensant que el tren projectat en la pantalla els atropellaria.

Amb el pas dels primers anys els espectadors tornaren més exigents i, com ja hem dit, no tenien cap problema a investir el narrador si alguna cosa no era del seu gust. Tot i aquests incidents, el públic gaudia de les projeccions i no dubtava a demostrar-ho. Els espectadors cridaven en determinades escenes de por o d'acció i murmuraven en les escenes d'amor en les quals hi havia alguna besada. També era habitual que la gent s'escriดassàs, cantàs al compàs de la banda sonora i, en general, que manifestàs l'acceptació o el rebuig del film.

A la sala estava totalment prohibit fumar. Segons la normativa, hi havia d'haver una sala especial perquè qui volgués pogués fumar sense molestar els espectadors. Aquesta sala gairebé mai no existia i la gent fumava al passadís que conduïa al pati de butaques o a l'entrada. Però en molts de casos el públic fumava abans i durant la projecció del film. Per recordar als espectadors aquesta prohibició, es projectaven uns cartells molt curiosos en la pantalla, que també s'empraven per recordar al públic que no deixàs res a la sala, que no tiràs ni aferràs xiclets o per anunciar que estava a punt de començar la missa de vuit. Els cartells servien també per avisar que un espectador seria expulsat per mal comportament o per advertir a algú que el demanaven per telèfon. Un fet curiós és que, si s'aturava la projecció per avaries, es projectava un acudit a la pantalla mentre es resolia el problema.

COMPORAMENT DEL PÚBLIC ACTUALMENT

Avui dia la gent, quan va al cinema, no té la mateixa actitud dels primers espectadors. És bastant difícil entrar en una sala i trobar-se el públic cantant, aplaudint o cridant. El que agrada a l'espectador actual és el silenci sepulcral entre el públic.

Actualment ja no és necessari anunciar a la pantalla que no es pot fumar. Ara el problema és un altre. Els cinemes s'han vist obligats a demanar als espectadors, mitjançant anuncis originals, que desconnectin els telèfons mòbils. En un públic desitjós de silenci, molesta moltíssim el soroll d'una telefonada.

Malgrat el desig de silenci, és inevitable que una bona comèdia faci esclatar de rialles el públic o que una de terror faci escapar algun crit. També hi ha excepcions, que poden fer que hom no gaudeixi de la pel·lícula. Qui no ha anat al cinema i s'ha trobat un grup d'adolescents sorollosos, un espectador que no fa més que comentar la pel·lícula o una invasió de renouers menjadors de crispetes?

Avui dia ja no hi ha problemes d'ajustament d'horari, malgrat la interminable tira d'anuncis que es passen abans de la pel·lícula. Les sessions ara solen ésser quatre i alguns cinemes en fan de nocturnes, que comencen a la una de la nit, o de matinals a les dotze del matí.

RELACIÓ PÚBLIC-CINEMA: L'ASSISTÈNCIA A LES SALES

Saber exactament el nombre de persones que assistiren a les primeres projeccions és bastant difícil, si tenim en compte que a Espanya els recomptes de taquilles no es van establir fins l'any 1965. És lògic pensar que, en un primer moment, l'assistència de públic degué ésser abundant, tenint en compte la novetat de l'espectacle. Això ho confirma el fet que les primeres projeccions, que es feren al Teatre Principal el 1897,

hagueren de perllongar-se per l'èxit que tingueren. La proliferació de cinemes a Palma a l'inici de la centúria ens demostra que la gent demanava aquest tipus d'espectacle i que estava disposada a omplir les sales. Fora del que és el centre de la ciutat, ja abans de 1940 s'havien inaugurat deu cinemes de barriada, molts dels quals duraren fins als anys vuitanta, fet que un cop més confirma una gran assistència a principi de segle.

De tots és sabut que la Guerra Civil espanyola iniciada el 1936 va tenir fortes repercussions dins la població. Amb relació al tema que ens toca, les repercussions són força visibles, ja que en començar el conflicte la gent hagué d'abandonar la seva afició cinematogràfica. La població evitava qualsevol despesa que no fos necessària, ja que no sabien quant de temps duraria el conflicte. També hem de tenir en compte que el nombre potencial d'espectadors va disminuir, perquè molts homes hagueren d'incorporar-se a l'exèrcit. Aquest fet també provocava un descens dels ingressos familiars.

Un cop passats els primers mesos del conflicte, es va produir un gir en la situació dels cinemes. Amb la guerra en marxa i després de l'inici del nou règim repressor, la gent va veure en el cinema el mitjà ideal per fugir momentàniament de la misèria que vivien a diari. Un fet que afavorí l'afluència a les sales fou la supressió de molts de tipus d'espais de lleure i de sociabilitat per part de les noves autoritats.

El règim franquista va ser totalment conscient de la importància del cinema dins la població, així que, sense dubtar-ho, es va valer dels cinemes per formar i adoctrinar la població en els postulats nacionalsindicalistes. Les sales es varen omplir de simbologia del bàndol nacional, amb banderes espanyoles i escuts de la Falange. Algunes sales varen ésser requisades i es convertiren en improvisats quarters, sobretot a la Part Forana. El 24 d'octubre de 1936 es va establir la censura cinematogràfica. Es declarava que seria objecte de vigilància especial la part moral en la forma i fons artístics i sobretot allò que estigués relacionat amb la pàtria. Finalment tots els propietaris de cinemes i els seus treballadors s'havien d'integrar al Sindicat d'Espectacles i Actes Públics.

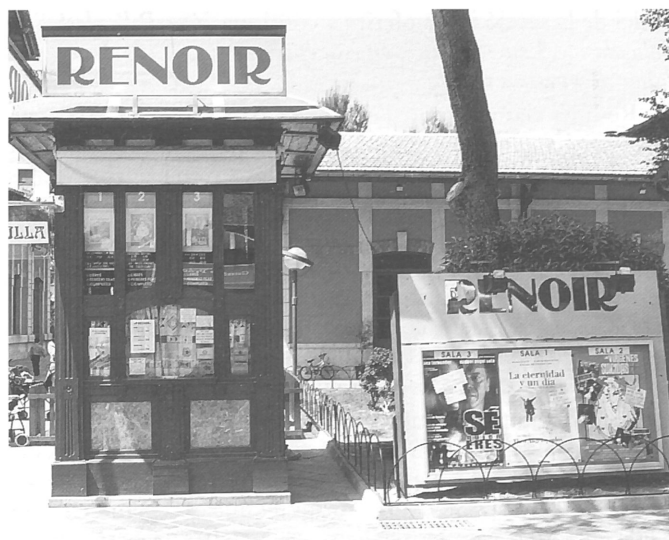
Ja que hem arribat al franquisme seria força interessant parlar del tema lingüístic. El cinema sonor parlat es va introduir a Espanya el 1929, però evidentment les pel·lícules es doblaren en castellà. Les altres llengües de l'Estat no varen tenir tant d'ús en el doblatge, si bé se'n degueren rodar algunes d'autòctones, emprant les llengües pròpies. Amb l'arribada del franquisme es prohibiren totalment les exhibicions de films en qualsevol llengua que no fos el castellà. Això incloïa les pel·lícules en versió original. Aquest fet és una bona mostra de la implantació del centralisme lingüístic duit a terme durant la Dictadura. Palma no va ésser una excepció i fins fa pocs anys no s'ha pogut veure una pel·lícula íntegra en català. Actualment s'intenta promoure la projecció de films en català, ja siguin rodats als Països Catalans o doblats d'altres llengües. L'intent més destacable és el del Govern de les Illes Balears que, dins la campanya "Quatre illes, un país, cap frontera", inclou anuncis de films en català que es projecten al Chaplin. Pel que fa als films en versió original, durant el franquisme varen ésser totalment prohibits. Passada la Dictadura se'n començaren a projectar alguns i actualment és quan se'n posen més, tot i que no gaire ja que compten amb un grup d'espectadors reduït.

La bona situació del cinema a Palma pareix que té una davallada a partir de la dècada dels seixanta, quan nou cinemes es

Lumière (Foto: Tomeu Fiol)

Renoir (Foto: Tomeu Fiol)

veuen obligats a tancar. Es tracta de sales de barriada, la qual cosa pot indicar tal vegada un descens de la població de la zona. En canvi en altres àrees durant la dècada s'inauguren un total de sis sales. El balanç real és, doncs, de tres cinemes perduts a tot Palma. No hem de basar, però, l'assistència de públic en el nombre de sales obertes, ja que és força clar que l'aparició i l'extensió del fenomen televisiu va perjudicar el cinema. Això es degué reflectir almenys en un petit descens d'espectadors.

Als anys setanta sembla que l'afluència de públic es mantingué estable, però durant aquests anys desaparegueren vuit sales, que tancaren pel fet d'esser massa velles i d'estar en males condicions o perquè eren massa grosses. Com que n'hi havia tantes a Palma, una d'excésivament gran mai no acabava d'omplir-se i no resultava rendible, perquè el propietari no treia prou diners per mantenir un local de dimensions tan àmplies. Durant la dècada no sols es tancaren sales, sinó que també se n'obriren set de noves. Aquest cop sols tenim un cinema perdut.

L'esfereïdora crisi cinematogràfica va tenir lloc als anys vuitanta i el detonant fou l'aparició del vídeo domèstic que, per començar, va provocar que es deixassin de fer en els cinemes reestrenes i reposicions. Lògicament els cinemes que tenien la categoria de reestrena varen esser els primers que tancaren les portes. Qui aniria al cinema a veure la reposició d'un film si podia adquirir-lo o llogar-lo i veure'l tots els cops que volgués, pel mateix preu? Aquest fenomen va provocar el tancament de setze cinemes a Palma. El pitjor, al contrari que als anys anteriors, és que no es va inaugurar ni una sola sala. Aquest cop sí que podem parlar d'una forta davallada del nombre d'espectadors, ja que la disminució entre 1970 i 1988 fou d'un 64%.

Als anys noranta la crisi d'espectadors s'ha anat remuntant, però mai no s'ha aconseguit arribar a les xifres dels anys anteriors a 1960. L'augment d'espectadors és, així mateix, d'un 78'37%. Avui dia el cinema és tan sols una possibilitat més dins un ampli ventall d'entreteniments (que inclouen el vídeo, el DVD, l'internet...). Durant aquesta dècada el tancament de sales ha continuat i ja n'hi ha quatre de desaparegudes. Malgrat tot, s'han obert tres multicinemes, que engloben un gran nombre de pantalles. Aquests locals són els culpables que les monosales de tota la vida

hagin de tancar, perquè no poden competir amb l'oferta que proposen els multicinemes de diverses pel·lícules en un mateix espai.

El futur no sembla l'escenari propici per a un augment d'espectadors als cinemes de Palma. Pareix que la situació es mantindrà estable a l'inici del nou mil·lenni. Més que un augment, fa la impressió que l'era internet mantindrà els espectadors enganxats davant les pantalles d'ordinador i no pas les de cinema.

ANUNCIS: LA CARTELLERA I LA PROPAGANDA DELS CINEMES

El cinema, com qualsevol altre servei, ha necessitat la publicitat per donar a conèixer la seva oferta. La cartellera que actualment apareix en qualsevol diari és la peça clau del mecanisme publicitari. La seva estructura és ben coneguda: es tracta d'una llista de cinemes i davall cada un apareix la pel·lícula o pel·lícules que tenen en cartell (d'aquí ve el nom de "cartellera"). Però hem volgut retrocedir en el temps i investigar si antigament existia una cartellera i, en cas afirmatiu, saber quin aspecte tenia. Amb tal motiu hem recercat en un seguit de publicacions. El criteri que hem seguit ha estat basar-nos en la consulta d'aquestes publicacions cada deu anys fins arribar a l'actualitat.

La primera publicació que hem consultat data de 1907 i es tracta de *La Almudaina*. No és estrany que no hi trobem cap tipus de cartellera, ja que fins aquest any només hi havia unes cinc sales en funcionament i, a més, no eren cinemes pròpiament dits (excepte el Truyol), sinó teatres que esporàdicament incloïen projeccions en el seu programa. En canvi, sí que apareix una secció de teatres en la qual s'anunciaven les obres que es presentaven al Teatre Principal i a l'Assistència Palmesana.

La revista *Baleares* ha estat la font consultada per cobrir l'any 1917. No hi apareix cap cartellera completa, però sí articles successius parlant de la projecció de la serie *Judex* a La Protectora. A més, és interessant veure com anomena el cinema "*el gran enemigo del teatro*", senyal que *Judex* no era l'única projecció que es podia veure en aquells moments a Palma.

Per al juny de 1927 hem consultat la revista *Actualidad Balear*. Aquí sí que ja apareix una mena de cartellera en la secció «Teatros y cines». És molt curiós el comentari que es fa a

l'inici de la secció i que oferim a continuació: «¡Películas! ¡Solo películas!... A eso se reduce, en esta época ya avanzada de calor, la labor de nuestros teatros.»

Res més clar per veure l'èxit que anava adquirint el cinema a Palma. La cartellera que ofereix aquesta publicació és molt senzilla i tan sols esmenta els cinemes (7 en concret) i les pel·lícules que ofereixen, que en cap cas no es repeteixen.

L'any 1937 és molt conflictiu a causa de la Guerra Civil Espanyola. Com ja hem esmentat en un altre apartat, durant un temps l'activitat cinematogràfica es va veure interrompuda. Malgrat tot, hem consultat el *Correo de Mallorca* i evidentment no hi apareix cap tipus de referència a cinemes ni a teatres. Totes les notícies giren entorn del conflicte bèl·lic.

La primera cartellera que s'assembla més a l'actual, l'hem trobada ja en el primer número de la revista *Cort*, que data del 3 de juny de 1946. A més de la llista dels cinemes amb les seves pel·lícules, podem advertir un fet que es repetirà els anys següents: aquest cop les pel·lícules es repeteixen, però sempre en un mateix grup de cinemes. El Born, el Capitol i l'Hispania formen un mateix grup estrenant sempre el mateix film. El mateix succeeix en el grup Modern, Oriental i Rialto. Finalment també es dona en les parelles següents: Metropol i Astoria, Avenida i Líric, i Balear i Protectora. Aquests cinemes continuen en grup en els números següents de la revista, fenomen que és degut al fet de pertànyer a un mateix empresari. No apareixen formant explícitament aquests grups, sinó que estan col·locats per ordre alfabètic. És curiós veure que sols s'esmenta una sola sessió, que solia començar a les tres, tres i mitja o a les quatre. L'oferta donada pels cinemes sembla que devia canviar més o manco cada setmana.

Avançant en els números de *Cort* del mateix 1946, veiem que la cartellera es va perdent. Concretament en el núm. 15, aparegut el 9 de setembre, ja no hi surt; al seu lloc trobam una secció de crítica de les estrenes: s'hi fa una valoració dels films estrenats, però en cap moment no s'anomenen els cinemes on es poden anar a veure. Això, en part, és degut a l'aparició d'un nou tipus de publicitat per als cinemes. Ara entre les pàgines de la revista, sense ocupar cap secció concreta, hi ha grans anuncis dels films i a la part superior s'informa dels cinemes que la tenen en cartell. És com si la cartellera s'hagués estès a tota la revista en forma d'anuncis.

L'any 1956 la revista *Cort* continua amb el seu apartat de crítiques cinematogràfiques, però aquest cop amb puntuació i tot. Ara sí que s'esmenta a quins cinemes s'ha estrenat el film comentat. El que encara destaca són els anuncis, de cada cop més grossos, i que ocupen més pàgines de la revista. Per al mateix any també hem consultat el *Diario de Mallorca*, que serà la font emprada fins arribar a l'actualitat. També hi surten grans anuncis fent propaganda de films i de cinemes conjuntament, però aquest cop hi trobam una cartellera que, comparada amb els anuncis, és de dimensions petitíssimes. És molt simple: esmenta el cinema, les pel·lícules que ofereix i l'inici d'una sola sessió (a partir de les tres de la tarda). L'interessant és que, quan hi ha una estrena, apareix un petit article comentant-la. El més particular de tota la informació cinematogràfica que dona el diari és la secció «Guía del espectador (o del espectáculo)». Es tracta d'una qualificació de les pel·lícules, feta per la Comissió Episcopal del Bisbat de Mallorca, en què els films podien rebre una de les puntuacions següents:

- 1: per a tots els públics
- 2: a partir dels 14 anys
- 3: a partir dels 21 anys
- 3R: a partir dels 18 anys "con reparos"
- 4: greument perillosa

Era obligació de qualsevol bon cristià consultar aquesta secció per saber quina opinió tenia l'Església de la pel·lícula que es volia anar a veure. És una mica el criteri de recomanacions actual, però segurament fet des d'una òptica molt més conservadora.

L'any 1966 el *Diario de Mallorca* continua amb la seva cartellera, ben acompanyada de grans anuncis de pel·lícules i les sales on es projecten. La cartellera inclou també les sales de festes, però no els teatres. Es continua encara amb les crítiques de films, que ara apareixen esporàdicament, i amb els articles que comenten les estrenes. La novetat és que ara els cinemes amb sistema de refrigeració inclouen aquesta dada en els seus anuncis, ja que suposa una novetat que no totes les sales tenien. La classificació episcopal ha desaparegut i ha estat substituïda per l'autorització a persones de més de 13 o 18 anys.

Sense abandonar la mateixa publicació arribam a 1976. La fesomia de la cartellera ha canviat. Els cinemes es divideixen en tres grups: aquells on es projecten les estrenes, aquells que ofereixen reposicions (són gairebé tots els cinemes de barriada) i finalment el que anomenen "sales especials", on les pel·lícules que es projecten són en versió original o bé són documentals (Lírico Palace, Lumière, Palau de la Premsa). A partir d'ara ja s'anunciarà més d'una sessió i es conforma una estructura horària semblant a l'actual. És curiós veure com ara els cinemes apareixen amb el seu número de telèfon. Tal vegada això indica una possible reserva telefònica d'entrades. La cartellera també es compon de cafès teatres, teatres i sales de festa.

Seguim el camí i arribam a 1986. La cartellera no ha canviat gaire de format i el que varia és el nombre de cinemes, ja que, com hem pogut veure, molts tancaren a la dècada dels 80. Sabem que encara romanien oberts alguns cinemes de barriada, però la cartellera els obvia. Tal vegada la intenció del diari en aquest moment sigui informar tan sols de les sales d'estrena. Un fet destacat és la desaparició dels anuncis de films de gran format. En surt algun entre les planes del diari, però esporàdicament.

Com que des del 96 fins avui la cartellera no ha canviat gens, passarem directament a l'any 2000. La cartellera actual és molt més completa. S'informa del cinema, de l'adreça i del telèfon. Pel que fa a la pel·lícula, a més del títol hi apareix el director i els protagonistes. A més dels cinemes de Palma, també hi figuren els de la Part Forana i els teatres de l'illa. Pel que fa als anuncis independents, es troben escampats pel diari, sense una localització fixa. Les estrenes i la crítica dels films s'ha recuperat i apareixen en la pàgina immediatament anterior a la cartellera. Com veiem, durant el segle XX la cartellera ha anat evolucionant i cada vegada és més completa, per complir amb més eficàcia el seu paper informatiu.

Finalment cal esmentar que el paper ja no és l'únic suport de la cartellera. Si hom no ha comprat el diari, pot accedir a aquesta informació mitjançant el seu aparell de televisió, sempre que tinguï teletext. La pàgina adequada, la trobam en el teletext del Canal 4, en la qual ofereixen les pel·lícules que es projecten als cinemes de Palma. Internet, sens dubte, serà el suport més emprat en el futur, si tenim en compte la força que ja ha agafat actualment.

Portopí (Foto: Tomeu Fiol)

CONCLUSIONS

Amb aquest treball hem pogut constatar un fet ja consumat a Palma: els multicinemes s'han menjat les sales úniques. Els supervivents —Lumière, Nuevo Hispania i Rialto— saben que tenen els dies comptats. Per tal d'atreure més públic i obtenir més beneficis han optat per projectar dues pel·lícules, fent una combinació dels horaris (dues sessions per a un film i dues per a l'altre). No volem esser pessimistes, però la pròxima creació d'un complex de cinemes a Marratxí tal vegada sigui la seva sentència de mort. En canvi, els cinemes com el Chaplin, la Sala Augusta i el Rívoli varen actuar a temps per adequar-se a un fet anunciat fa gairebé una dècada.

Cal remarcar també que l'emplaçament dels cinemes ha canviat molt al llarg de més d'un segle. Les primeres sales se situaven al centre de la ciutat i temps després es dispersaren cap a les barriades amb més públic. Actualment la ubicació de cinemes a barriades és inexistente (excepte el Lumière) i fins fa poc totes se situaven al centre. Actualment, arran del gran nombre de tancaments (recentment ABC, Astoria i Palácio Avenida), les sales de Palma van disminuint. Les úniques que queden són les que anteriorment hem esmentat, gràcies a la subdivisió de sales. Els nous multicinemes no tenen lloc suficient per aixecar-se enmig de la ciutat i han estat construïts a zones bastant perifèriques (Portopí i Marratxí), si bé una altra raó pot esser que el terreny d'aquestes zones no és tan costós. La conclusió final és que el cinema sembla un fenomen que s'allunya del centre de Palma.

No negarem que és molt còmode el sistema dels multicinemes, ja que en un sol espai hi ha una àmplia oferta cinematogràfica, però també té inconvenients. El principal és el problema de les dimensions de les pantalles. Hi ha cinemes que han volgut fer tantes sales, que en algunes la pantalla no és molt més gran que el televisor de casa. Quan una persona paga l'entrada, es troba molt decebuda si arriba a la sala i pel mateix preu es troba amb una minipantalla. Actualment a Palma les grans pantalles són escasses; la més gran és la de la sala 1 del Metropolitan Multicines. Esperem que aquest de-

tall important es tenguin en compte a les pròximes sales que s'inaugurin. Un altre inconvenient, si bé més anecdòtic, són els sistemes de refrigeració. Durant l'estiu calorós de Palma, els cinemes són un oasi de fred. En algunes sales la refrigeració és tan forta que hom pot arribar a passar fred en ple mes de juliol.

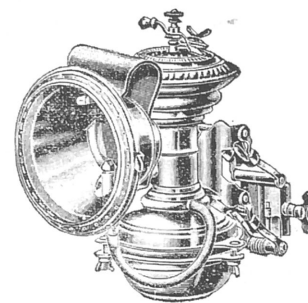
Ara tal vegada sigui el moment de fer una predicció. Què serà de les sales de cinema al segle XXI? Davant la situació d'expansió de les comunicacions i el ritme de vida imposat per la societat actual, el futur del cinema a Palma és bastant incert. A Espanya s'han obert ja diverses sales amb el sistema IMAX, que permet la projecció de films en 3D i consta també d'una pantalla semiesfèrica que dona més realisme visual i sensitiu. És tal vegada aquest el cinema del nou mil·lenni? És bastant possible, però pareix que les illes Balears hauran d'esperar encara un temps per rebre'l. ■

Verònica Fiol Obrador

BIBLIOGRAFIA

- D.A.: *Cent anys de cinema a les Illes*, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural, Palma, 1995.
- D.A.: «Cent anys de cinema», *Lluc*, núm. 789, Palma, 1995.
- AGUILÓ, C.: «Els enigmes dels primers locals», *Temps Moderns*, núm. 37, novembre 1997, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.
- » » «Com eren els primers cinemes», *Temps Moderns*, núm. 39, gener 1998, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.
- » » «Qui va dir cinema mut?», *Temps Moderns*, núm. 58, desembre 1999, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.
- PLANAS I SANMARTÍ, J.: «El cinema, història d'una passió (I)», *Temps Moderns*, núm. 31, març 1997, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.
- PUJALS, M. i SANTANA, M.: *Classificació 3R: el cinema a Mallorca*, Documenta Balear, Palma, 1999.
- SBERT I BARCELÓ, M.: «L'arribada del sonor a Mallorca (I)», *Temps Moderns*, núm. 38, desembre 1997, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.
- » » «L'arribada del sonor a Mallorca (i II)», *Temps Moderns*, núm. 39, gener 1998, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.
- » » «Torna la gent al cine?», *Temps Moderns*, núm. 40, febrer 1998, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.
- » » «Evolució del nombre de cinemes a Balears», *Temps Moderns*, núm. 41, març 1998, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.
- » » «El discret adéu de la sala Astoria», *Temps Moderns*, núm. 61, març 2000, «Sa Nostra» Obra Social i Cultural.

■ EMILI GARCIA AMENGUAL

El ciclisme a Mallorca

Dels orígens fins a 1936

Mallorca ha estat tradicionalment terra de grans ciclistes: com Miquel Bover, Bernat Capó, Guillem Timoner, etc. Durant els anys 80 i principi dels 90 hi ha hagut un buit, que en aquests últims anys pareix que s'ha superat, amb l'aparició de Joan Llaneres, Toni Tauler, Miquel Alzamora i Margalida Fullana, malgrat l'escàs ajut estatal i autonòmic.

En realitzar aquest article, he comprovat que, des de l'última dècada del segle XIX i els tres decennis del XX, s'establien les bases perquè al llarg dels anys 40, 50 i 60 el ciclisme mallorquí visqués una època gloriosa, amb grans campions com Guillem Timoner, Miquel Bover Pons i molts més. És a dir, que aquella no era una generació espontània, sinó el fruit d'un treball de base ben fet, amb unes instal·lacions esportives on es podien entrenar. A més, tal com em va dir l'amo en Guillem d'Alfàbia, en una conversa que tinguérem fa un parell de mesos, «en aquella època, hi havia pocs cotxes i, si volies anar a Palma, tenies tres opcions: agafar el tren de Sóller, anar amb carro o agafar la bicicleta». Així, doncs, s'entén per què el ciclisme mallorquí gaudia de bona salut.

ELS ORÍGENS

L'introduïdor de la «bicicleta antiga» a Mallorca fou el banquer Canut i va ser Gaspar Font que consolidà el ciclisme com a esport a Mallorca. Però no és fins a la darrera dècada del segle XIX que es disputaran les primeres curses en pista.

Inicialment les bicicletes estaven reservades a les classes altes, eren un element de prestigi. Amb el temps, però, la producció s'abaratí i el preu baixà, de tal manera que resultaren més accessibles a les classes populars. Això provocà que el ciclisme es convertís en una afició de masses.

A l'últim decenni del segle XIX es procedí a la construcció de velòdroms, tant a Palma com als pobles: a Felanitx el 1892, a Manacor el 1893, a Son Espanyolet (Palma) el 1897, a Inca el 1897, a sa Pobla el 1897 i el velòdrom del Tirador, construït el 1899 amb el finançament del Veloç Sport Balear (VSB). Aquest darrer velòdrom era, segons Canto Arroyo, «*el mejor velódromo español*». ¹ Durant el primer terç del segle XX se'n continuaren construint a Lluçmajor, Artà i Campos.

A poc a poc començaren a sorgir negocis i tallers relacionats amb la pràctica velocipèdica. Gaspar Font tenia diverses

pistes d'ensenyament i llogava bicicletes a cicloturistes nacionals i estrangers. La Casa Bibiloni el 1913 obrí un local amb despatxos de construcció i reparació de bicicletes. Es crearen, d'aquesta manera, els grans monopolis i les representacions comercials i una de les més arrelades fou la Casa Darder Hermanos, que era, durant el primer quart del segle XX, la dipositora de diverses marques de bicicletes.

SOCIETATS I PUBLICACIONS

El 1888 es fundà la Societat Velocipedista de Palma, que tenia la seu en uns baixos de l'antiga plaça de la Llibertat i que

fou un antecedent de la Unió Velocipèdica Balear (UVB). El 1897 a Palma es va constituir el Cercle Ciclista, que s'afilià a l'UVB, tal com faran el Cercle Solleric —fundat el 1897—, el Cercle Ciclista Felanitxer —creat el 1899— i la Societat Velocipedista d'Inca, organitzada el 1897.

Però, sense cap mena de dubte, les dues societats més importants del ciclisme balear eren el Veloç Sport Balear i la Unió Velocipèdica Balear.

El Veloç Sport Balear, societat fundada el 1896² a Palma per promoure el ciclisme, sorgí a conseqüència de la fallida de la Societat Velocipedista de Palma. L'entitat impulsà l'activitat de la UVB. Va adquirir uns terrenys en el Tirador de Palma, on es construí el velòdrom del Tirador, inaugurat el 1899, amb una pista de 333,33 metres i una capacitat per a 2.000 espectadors. Com he dit abans, era considerat el millor d'Espanya a partir d'aquest moment i fins al decenni de 1960, època en què entrà en decadència. Esdevingué promotora de les competicions ciclistes més rellevants que tenien lloc a Mallorca, a les Balears i a Espanya, en les diferents modalitats en pista i desafiaments entre els ciclistes més insignes. Durant anys celebrà la Festa del Pedal, que tingué lloc a Son Company, Sant Joan (1915), i a s'Arenal (1917). També promocionà altres activitats esportives.

La Unió Velocipèdica Balear —organisme esportiu creat el 1899, que el 1932 passà a denominar-se Federació Balear de Ciclisme— s'encarregà d'organitzar els campionats de Balears de totes les modalitats en carretera i pista i de promocionar aquest esport. Organitzà la Volta Ciclista a Mallorca per a esportistes professionals i aconseguí que es fessin campionats d'Espanya de fons en carretera, i de pista i de muntanya. En foren presidents Joaquim Gual de Torrelles, Rafel Ramis Torgores (1920-1932) i Guillem Vanrell (1932-1958).

Quant a publicacions, en destacaré dues: *Palma Ciclista* i *La Bicicleta*. La primera, que portava el subtítol *Semanario de sport*, era escrita en castellà i n'era el director Josep Vives Verger. Parlava del ciclisme local, estatal i estranger, però també tractava altres temes, com l'automobilisme, el tir, la columbofília, etc. El primer número va sortir el 17 d'abril de 1898 i l'últim el 2 d'octubre de 1902. Cada revista costava 20 cèntims i hi havia una subscripció trimestral de 2 pessetes, una de semestral de 4 pessetes i una d'annual de 8 pessetes.

La Bicicleta era una publicació il·lustrada dedicada al ciclisme. Se n'editaren 14 números entre febrer i agost de 1899, amb una periodicitat quinzenal. Sorgí per iniciativa del ciclista Ignasi Seguí Solveles, el seu director i propietari. S'hi publicava informació sobre els clubs ciclistes balears, les novetats tècniques i les rutes per practicar aquest esport. Entre els seus redactors trobam Miquel Mestre Font, president del VSB, Guillem Sampol, Mateu Ros, Guillem Green, etc. El seu objectiu era la creació de la societat UVB i, de fet, deixà de publicar-se quan es fundà aquesta entitat.

CICLISME DE COMPETICIÓ

Moltes de les primeres curses que es feren eren contrarellotge o «domèstiques», quan un grup d'amics es juntava per anar a Palma, a sa Casa Blanca o a Can Penasso.

El 1904 en el velòdrom del Tirador es celebraven els campionats d'Espanya de velocitat en pista i la victòria fou per a M. Neira. El 1908 en el mateix velòdrom es disputà

El mestre ciclista D. Gaspar Font

el campionat d'Espanya de fons en pista i el vencedor fou O. Borràs.

En el decenni de 1910 destacaren diversos ciclistes mallorquins. Així, el 1914 Gabriel Oliver aconseguí el campionat d'Espanya de velocitat en pista. Jaume Mayol Nadal (Fornalutx 1890 - Marsella 1965) va iniciar-se a França en el món del ciclisme, el 1912 guanyà el campionat de les Balears en resistència i el 1913 fou campió d'Espanya en la modalitat de fons de pista. Al començament de la Primera Guerra Mundial s'incorporà a l'exèrcit francès. Febrer Serra (Felanitx 1894 - 1989) fou un gran pistard de la seva època i va ser campió d'Espanya darrere moto (1914, 1915, 1916 i 1918). El 1917 establí el rècord nacional de 100 km darrere moto amb un temps d'1 h 41' 09".

El 1913 tingué lloc la primera Volta Ciclista a Mallorca, organitzada pel manacorí Miquel Mesquida. Tingué dues etapes i hi participaren trenta ciclistes, el guanyador dels quals fou Antoni Llompart. La segona Volta a Mallorca no es féu fins al 1932.

Entre el 1915 i el 1929 el ciclisme mallorquí tingué una gran estrella: Miquel Bover Salom (Son Sardina 1895 - Palma 1977). Fou un pistard molt destacat i aconseguí imposar-se en nombroses curses, entre les quals destaquen els campionats d'Espanya darrere moto (1917, 1919, 1920, 1924, 1925, 1926) i de velocitat (1919 i 1920). A més a

més, aconseguí rebaixar el rècord de 100 km darrere moto que fins aleshores tenia Simó Febrer Serra, deixant-lo en 1 h 39' 02" i 5 dècimes.

En els anys 30 es tornà a disputar la Volta a Mallorca. La segona edició tingué lloc el 1932 i la tercera el 1934 i en totes dues obtingué la victòria Josep Nicolau Balaguer (Lloret de Vistalegre 1908 - Palma 1934). Va córrer amb la penya Nicolau i després amb l'Alfons XIII i fou campió de les Balears de fons en pista (1930 i 1934), de mig fons (1933) i de fons en carretera (1932). Guanyà diverses etapes en les voltes de Llevant (1930) i de Catalunya (1934). El 1934 obtingué el campionat d'Espanya de velocitat en pista.

El 1935 es disputà la quarta edició de la Volta a Mallorca i el vencedor fou Salvador Cardona.

Cal esmentar també Rafel Pou Sastre (Algaida 1909 - Palma 1935), que fou campió de les Balears de velocitat en pista (1930) i en ruta (1930) i va ser el primer mallorquí que aconseguí finalitzar-la; participà també en les voltes de Catalunya, País Basc i Llevant. Morí a conseqüència d'un accident, mentre disputava una prova en el velòdrom del Tirador.

Per finalitzar, citaré algunes curses d'un dia, que es disputaren a Mallorca, com els circuits d'Artà, d'Inca, de Bunyola i de l'Eixample, les corregudes de Petra i d'Esporles i el campionat de les Balears de fons en carretera.

I DESPRÉS DE 1936?

Durant la Guerra Civil hi hagué una aturada de l'activitat ciclista, tot i que es feren algunes curses a favor del *Movimiento*.

Després de la guerra vingué l'època daurada del ciclisme mallorquí, amb corredors com Miquel Bover Pons, Guillem Timoner, Antoni Karmany, Gabriel Company, Antoni Gelabert, Gabriel Mas, Miquel Gual, etc.

EXTRACTE DEL REGLAMENT GENERAL DEL VELOÇ SPORT BALEAR

El dia 1 de setembre de 1896 el VSB aprovà el seu reglament general. Aquest document consta de 16 capítols:

El primer fa referència als objectius del VSB i als mitjans per aconseguir-ho.

El segon es refereix al règim d'administració.

El tercer explica qui forma la junta directiva i quines funcions té.

Els cinc capítols següents tracten sobre les funcions pròpies dels membres que componen la junta directiva: el president, el vicepresident, el tresorer comptador, el secretari i el vicesecretari.

Els capítols 9, 10, 11 i 12 parlen dels tipus de socis: a) de número: per entrar ha de ser proposat per dos socis de número a la junta directiva; tres dies després de ser admès ha de pagar la quota d'entrada de 10 pessetes i 2 pessetes cada mes; b) els eventuals: han de ser proposats a la junta directiva pel secretari; estan exempts de pagar la quota d'entrada, però no tenen més drets que els numeraris, i c) els honoraris: els és atorgada, en junta general, aquesta distinció per circumstàncies o per serveis prestats a la causa velocipèdica; han de ser proposats, per escrit, per 10 socis de número.

El capítol 13 parla dels transeünts, que són les persones que no viuen a l'illa, a les quals els és donat un visat per un mes.

El capítol 14 es refereix a les juntes generals, que es divideixen en ordinàries i extraordinàries, i quan i com seran convocades.

En el capítol 15 es parla de les funcions i dels deures dels conserges i dels dependents.

En l'últim capítol es tracten disposicions generals. ■

Emili Garcia Amengual

BIBLIOGRAFIA

Reglamento general del Veloç Sport Balear. Aprobado en la sesión del 1º de septiembre de 1896, amb tipografia de l'Heraldo de Baleares (1897), Palma de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March 4º-44 (15).

Palma Ciclista. Semanario de sport, Palma.

GARCÍA MARÍN, Jesús (1991): *Historia del ciclismo en Mallorca*, Palma.

COMAS ROSSELLÓ, Bernat i FLAQUER PALMER, Mateu: *Mallorca, los mallorquines y la vuelta ciclista a España*, Club Ciclista Palma, 1991, Palma de Mallorca.

NOTES

(1) CANTO ARROYO, Francisco A.: *El ciclismo*, Ed. Sintet, col. Los Sports, Barcelona, 1925.

(2) Veure extracte del reglament general VSB.

Taula I:
CAMPIONS DE LES BALEARS DE VELOCITAT
FINS AL 1936

ANY	GUANYADOR	LLOC CAMPIONAT
1912	Jaume Mayol	Palma
1913	Pere Roig	Manacor
1914	Pere Roig	Manacor
1916	Bartomeu Roig	
1917	Joan Arbona	
1920	Miquel Bover	Palma
1926	Miquel Bover	Palma
1927	Antoni Taberner	Llucmajor
1928	Antoni Taberner	Llucmajor
1929	Antoni Taberner	Llucmajor
1930	Rafel Pou	Llucmajor
1931	Antoni Taberner	Llucmajor
1932	Antoni Ramon	Palma
1933	Miquel Llompart	Llucmajor
1934	Josep Nicolau	Manacor
1935	Miquel Llompart	Palma

Taula II:
CAMPIONS DE LES BALEARS DE RESISTÈNCIA
FINS AL 1936

ANY	GUANYADOR	LLOC CAMPIONAT
1912	Jaume Mayol	Palma
1913	Gabriel Oliver	Manacor
1914	Simó Febrer	Manacor
1917	Miquel Febrer	Palma
1920	Miquel Bover	Palma
1926	Miquel Bover	Palma
1927	Miquel Bover	Palma
1928	Miquel Bover	Palma
1929	Miquel Bover	Llucmajor
1930	Josep Nicolau	Llucmajor
1931	Bartomeu Flaquer	Palma
1932	Bartomeu Flaquer	Artà
1933	Bartomeu Flaquer	Manacor
1934	Josep Nicolau	Manacor

Subscriuiu-vos a la Revista LLUC

B O L L E T Í D E S U B S C R I P C I Ó

LLUC

Nom.....

Adreça.....

Població..... C.P.....

es fa subscriptor de la revista **LLUC** per l'any ..... Pagarà l'import (2.500 ptes.) (estranger 3.100 ptes.) per 6 números enviant un gir postal o taló barrat

per un rebut domiciliat a Banc o Caixa.....

Oficina.....

Signatura

Núm. compte.....

Marcau amb una **X** la forma de pagament que us interressi.

Retallau i enviau aquest bolletí de subscripció a **LLUC**, apartat de correus **619, 07080 Palma (Mallorca)**, i rebreu puntualment al vostre domicili la nostra publicació bimestral.

El P. Rafel Juan, arxiver de Lluc, estudiós de la Toponímia¹

INTRODUCCIÓ

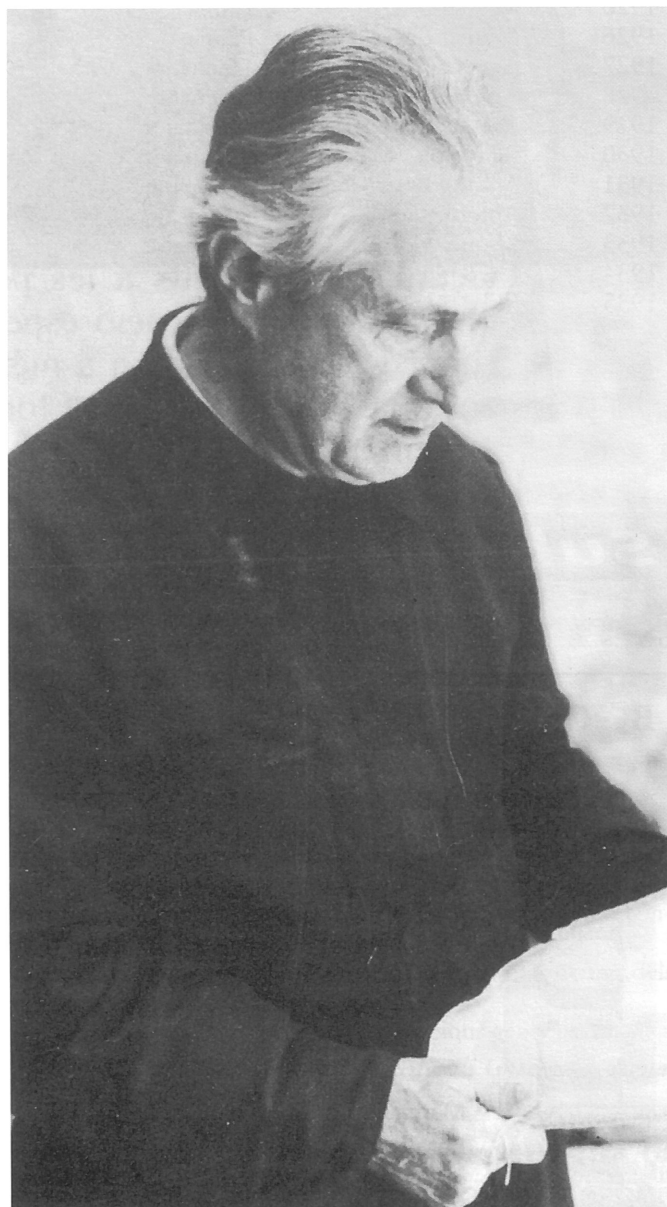
Permeteu-me, en primer lloc, que, en nom del P. Prior i de la comunitat del santuari de Lluc, agraesqui al Dr. Gabriel Bibiloni la convidada de presentar aquesta comunicació. Tots nosaltres recordam amb efecte el P. Rafel i som deutors del seu treball a l'escolania i a l'arxiu del santuari. És una bella coincidència que facem aquesta jornada justament en el seu poble nadiu.

La meua intervenció se centrarà en la presentació de l'obra d'investigació toponímica més important del P. Rafel, la *Toponímia d'Escorca. Documentada i actual*, per bé que també faré al·lusió a altres obres seves que ens interessen en aquest camp de la investigació lingüística. Endemés de fer justícia a la tasca investigadora del P. Rafel, la present comunicació té com a objectiu animar els estudiosos a escorcollar l'arxiu de Lluc que, malgrat les expoliacions eclesiàstiques o civils que patí, i la descara en la conservació a certes èpoques, continua essent un vertader cabal documental, massa poc conegut i encara menys difós.² Hi podeu trobar, per exemple, els 152 llibres de Priorat, des de 1456 a 1846, valuosos per estudiar l'evolució de l'antroponímia i de la toponímia.

I. SEMBLANÇA BIOGRÀFICA I BIBLIOGRÀFICA DEL P. RAFEL JUAN I MESTRE³

El P. Rafel Juan nasqué a Porreres el 1908 i morí a Lluc el 1989. Es llicencià en Filologia clàssica a Roma, on també estudià arxivística, diplomàtica i biblioteconomia a l'Arxiu Secret Vaticà. El 1923, ingressà a la congregació de Missioners dels Sagrats Cors, professà el 1924 i fou ordenat de prevere el 1931. Es dedicà a l'ensenyament a Mallorca i a l'Argentina, però excel·lí sobretot com a arxiver de Lluc, tasca que dugué a terme en dos períodes (1935-1941 i 1958-1989), durant trenta-set anys. Ordenà i catalogà definitivament la major part del fons documental antic del santuari i contribuí a la seva coneixença en les seves publicacions. Publicà treballs a les revistes *Lluc*, *Comunicació Lluc*, *Studia Monastica* i el *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, entre d'altres.

L'obra més representativa de la seva producció històrica és la sèrie ciclostilada *Hojas de Lluc*,⁴ començada a publicar el 1978. Es tracta d'estudis monogràfics, algun dels quals abasta

El P. Rafel Juan i Mestre M.SS.CC. Arxiver de Lluc.

diversos quaderns, que toquen temes de la història del santuari de Lluc i del municipi d'Escorca. Per exemple, els nùms. 18-25, 29 i 32, es titulen *Escorca. Apuntes para la historia de un municipio*, de consulta indispensable per als historiadors.

Finalment, caldria esmentar que el P. Rafel fou un excursionista entusiasta, que apamà tot Escorca i la seva rodalia. Vet aquí, doncs, la doble font del seu treball sobre la toponímia: la investigació històrica i arxivística, i l'exploració personal del terme d'Escorca.

II. L'OBRA D'INVESTIGACIÓ TOPONÍMICA

1. TOPONÍMIA D'ESCORCA. DOCUMENTADA I ACTUAL

Descripció

Es tracta d'un manuscrit sense data, amb les notes escrites en castellà, conservat a l'Arxiu del Col·legi de Lluc amb la signatura SN 6. Li hem posat el nom en català de *Toponímia d'Escorca. Documentada i actual*, usant una expressió del P. Rafel mateix.⁵ Està constituït per 461 fitxes en format apaïsat de 210 mm x 153 mm, en paper quadriculat de quadern escolar. El manuscrit no duu introducció ni conclusions i, per bé que està en la darrera fase de la redacció, cal donar-li la forma final i completar algunes dades tot just indicades.

El cos de l'obra té quatre apèndixs de valor desigual:

- a) Un esborrany d'índex alfabètic, amb el títol *Índice de topónimos de Escorca*, en un quadern de l'Escolania de Lluc de 211 mm x 150 mm.
- b) Un índex alfabètic amb l'aparença de definitiu, sense títol, en un quadern d'anelles de 230 mm x 177 mm.
- c) 43 fitxes en format apaïsat, fora de lloc, generalment de 155 mm x 111 mm, de distintes classes de paper, amb informació complementària sobre diversos topònims.
- d) Un foli, manuscrit a llapis, d'índex toponímic de les possessions de Son Nebot i Cosconar, de 160 mm x 230 mm.

A l'índex alfabètic definitiu, a la vora de cada topònim, hi ha xifres que remetent a les fitxes corresponents. Els topònims estan escrits en una ortografia generalment normalitzada, però s'hi nota de vegades la precisió de l'arxiver, que registra els topònims talment els ha trobats en la documentació.

Fonts

A la portada interior de l'esborrany d'índex alfabètic suara esmentat, el P. Rafel esbossa una relació de sigles de les fonts, que caldria completar.⁶

AHM [o ARM] Arxiu Històric de Mallorca; Arxiu del Regne de Mallorca

AL [o ACL] Arxiu de Lluc; Arxiu del Col·legi de Lluc

AME Arxiu Municipal d'Escorca

AMP Arxiu Municipal de Pollença

BSAL *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*

DRM J. Vich y Salom; J. Muntaner y Bujosa, *Documenta Regni Maioricarum (Miscelanea)*. Palma de Mallorca 1945.

MCF *Manuale Civitatis et Portio Forane* [cfr. ARM].

OHL J. Obrador, *Santa Maria de Lluch. Historia de su Colegiata*. Palma de Mallorca 1952.

RCL M. Rotger, *Descripción histórica, topográfica y artística de la Imágen, Colegio y Santuario de Lluch y sus contornos. Y relación de los principales hechos milagrosos realizados por su intercesión*, a A. V., *Certamen Público celebrado por la Academia Bibliográfico-Mariana para solemnizar el aniversario XXXVII de su instalación en la tarde del 15 de octubre de 1899*. Lérida 1899, pàgs. 143-216.

RHL M. Rotger, *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluch. Parroquia de Escorca. Diócesis de Mallorca*. Palma de Mallorca 1914.

Com podeu observar, el P. Rafel fa un vertader encreuament de dades i un buidatge sistemàtic de les obres bàsiques de la historiografia de Mallorca,⁷ sense limitar-se a explorar l'arxiu de Lluc.

Contingut

Cadascuna de les fitxes duu, en la part superior, el nom del topònim, amb els seus sinònims, si s'escau. Per exemple, la fitxa nùm. 1 té aquest encapçalament: *Ses Voltes d'Aubarca. La rota del salt*. Endemés, sovint hi ha referències a altres fitxes.

A continuació, hi ha un comentari sobre la localització i les característiques del topònim o bé es transcriu, per orde cronològic, la documentació relativa al topònim, amb indicació de la font corresponent. En la transcripció, els topònims que hi surten apareixen sempre subratllats.

La fitxa núm. 61 és de les més completes; per això us l'ofereixo com a mostra:

61

Font de Ses Escolades. Font de ses culades.

Situación. Torrente de Pareis.

Cartografia. *Rutes amagades* n.º 5.

Documentación.

1. Delimitación de Escorca y Son Colom, hoy con Son Colomé [cfr. fitxa 18].

“Sigue bajando también recto por el puesto conocido por el *clot den Martí* hasta llegar a la frente (sic) peña en que hay la *cueva* llamada *den Martí* y desde esta cueva sigue al morro de esta misma peña de cuyo morro va y concluye al *hoyo* o *fuelle* denominada de las *esculadas*”.

AHM. Archivo Casa Torrella. Armario 6. Fardo 58. Plech 9 n.º 32. CN 1170.

2. Artículos sobre Escorca del P. R. Juan.

“Ignoramos qué nombre debe prevalecer. El primero, *esculades*, sugiere la presencia de escurrimientos y filtraciones que pueden haber dado origen a la fuente; el segundo, *culades*, parece abonar la ficción de que algún gigante hubiera tenido súbitas y repetidas sentadas en las rocas, dejando embutida en ellas la opulencia de entrambas sus valientes posaderas”.

“Soller” 1971 n.º —.

3. *Rutes amagades* n.º 5.

“Aquí se veu el gorg format per la font de ses culades, que brolla sota el gorg mateix. A l'estiu queda sec i la font quasi imperceptible”.

Pág. — . Fotos 48.49.

Recogida del amo de Son Colom:

“Lo que diven sa font de ses culades en penes se coneix, pero si graten un poc i retiren s'arena, es cans hi poren beure”.

Die Balearen del Archiduque Luis Salvador ... Está.

Cuadrado [sense cap més indicació].

A partir d'aquesta fitxa, podem endevinar els aspectes d'interès del treball:

a) La documentació àmplia i localitzada dels topònims, avalada per la bibliografia;

b) La possibilitat de registrar l'alternança de l'article salat i estàndard segons les èpoques i el tipus de font;

c) Les dades de treball de camp, pel que fa a la localització i a la comprovació *in situ* dels topònims, i a la recollida de les fonts orals;

d) Els indicis sobre l'origen dels topònims. En aquest sentit, no oblidem que el P. Rafel era un filòleg, ben poc avesat a cabòries etimològiques;

e) L'exactitud en la transmissió de la grafia dels topònims.

2. ALTRES FITXERS

Conservam també a l'Arxiu del Col·legi de Lluc uns altres dos fitxers amb material d'interès toponímic, en els quals el P. Rafel transcriu documentació relativa a diverses possessions i topònims, sense cap elaboració. Es tracta de fitxes de format apaïsat, generalment de 197 mm x 127 mm. La procedència de la documentació sol ésser l'arxiu de Lluc mateix. Els noms dels fitxers són posats per nosaltres.

Hi ha també un altre fitxer de pobles, amb documentació que glossa la relació de cada indret amb el santuari. Les fitxes són de format apaïsat de 145 mm x 105 mm.

Caldria esmentar també unes 300 fitxes de dimensions diverses sobre altres possessions, espargides per altres fitxers, que normalment contenen transcripcions de documentació.

Fitxer de temes diversos (SN 7)

Conté devers 200 fitxes sense numerar amb documentació sobre les següents possessions: Son Colom, alqueria d'Escorca, Son Nebot, Alofra, Binimorat i Macip. La majoria de les fitxes estan omplides també *in verso*. Vegeu-ne un exemple:

Coloms (Son Colom)

1371

Ego Johannes Columbi de parrochia de Scorca profert et in veritate recogcosco vobis Antonio Columbi fratri meo dicti Johannis et Pericono Columbi adulto filio et heredi Petri Columbi qº de dicta parochia et domine Saure matri vestri dicti Periconi et tutrici ...

3-III-1372

Nos Saura uxor Petri Columbi qº de Scorca tutrix testamentaria per curiam confirmata Periconi Columbi adulti filii mei et heredis universalis dicti qº viri mei Periconus Columbi predictus. Franciscus Bisbal eius cognatus et eius uxor Margarita de Fornalugio gratis vendimus et titulo vendicionis vobis Petro Bisbal presenti et vestris ... Triginta quartanos olei ... *super quadam pecia terre et garrigae cum arboribus* que in ea sunt quam per alodium francum ego dictus Periconus habeo et possedeo in parrochia de Scorca namque *Bdus. Columbi qº avus meus* emit et habuit a *Petro Durandi* qº et eius uxore Barchinona ut de ipsa empcione dicti qº avui mei constat tenore publici instrumenti auctoritate *Guillelmi de Podio pinu notarii*. Id. Decembris anno a Nativitate Domini *millesimo trecentesimo quadragesimo quarto* ...

Not. Frco. Canals

Fitxer de possessions (SN 8)

Està format per gairebé un milenar de fitxes sobre cavalleria de sa Calobra, Sant Llorenç de sa Calobra, Calobra, Coloms, Tuent, Els Colls-El Bosch, Bini, El Bosch, Registre de propietat, Almelug, Molins d'Almelug, Molí de Turixant, Montanya, Benitiger-Montoya, Mortig, Ariant, Barracar, Binibona, Amers-Figarolas, Binifaldó, Clerianes Menut, Mossa i diverses possessions.

La majoria de les fitxes estan omplides també *in verso* i duen una numeració per seccions. Vet-ne aquí un exemple:

Binibona. Horno de vidrio

2

23-III-1616

Fins la llenya sia del tot acabada y finides les llenyes de pi y no altres.

Item som de pacte que durant les llenyes de pi de totes les nostres montanyes so es aquelles ques podran portar nous porem treure ni repellar del dit arrendament ni per altres ni per ninguna altre cosa ni ocasio ni tampoc vosaltres poreu deixar finida la llenya lo que sin fem una part o altre hagi de pagar lo perjuis que la part obedient tindra per dita offerata.

Item som de pacte que si apres de haver comensat a fer vidre per algun espai de temps ab lo forn apagat la renda y [...] merce que per la llenya nos feu se sera de contar tot lo temps que la forn estava apagat ab tal que nol apagueu per anar a fer lenya en altre part de nostro officí et non alias.

Finalment som de pacte que nos pagaren y faren de renda quiscun any durant lo fer de vidrio 46 ls. moneda de Mallorca portdes y posades en nostra habitacio ab pedagi de 5 s. axi les 45 ls. per la llenya com les 14 per les cases, les quals nos pagaren ab quatre iguals parts dins de l any so es de tres en tres mesos una paga o terza asso es a mi dit Pere Amer me pagaren de una part 14 per les cases y de part altre per la llenya 27 y a mi dit Jaume Amer 9 ls. y a mi dit Onofre altres 9 ls. 4 s. tot com dit es pactat.

Ts. Bartholomeus Oliver presbiter et Jacobus Vallori Silve ...

Nota. En S. 653 hay otro contrato del mismo horno de vidrio.

Not. Sebastián Servera

S. 647 fol. 10

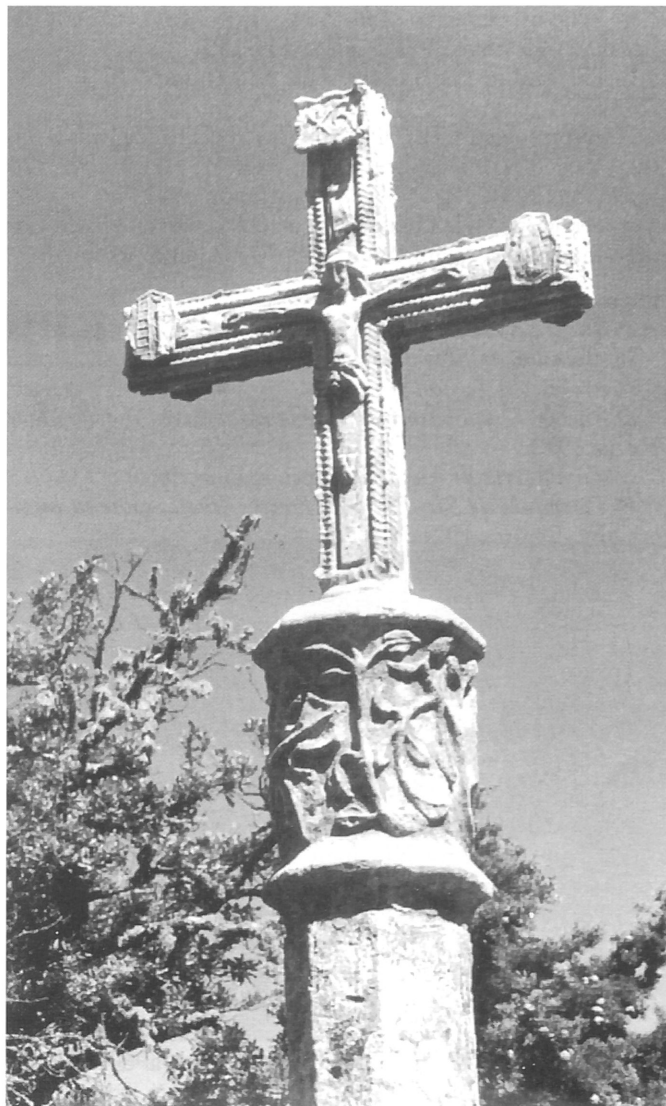
Fitxer de pobles (SN 9)

Conté prop de 400 fitxes sense numeració interna, escrites generalment només *in recto*, sobre els següents pobles: Andratx, Artà, Alaró, Alcúdia, Algaida, Calvià, Binisalem, Búger, Bunyola, Caimari-Binibona, Campanet, Campos, Escorca, Esporles, Felanitx, Inca, Lloseta, Llucmajor, Manacor, Marratxí, Montuïri, Muro, Palma, Petra, Pollença, Porreres, sa Pobla, Sant Joan, Santa Eugènia, Santa Margalida, Santa Maria, Santayí, Selva, Sencelles, Sineu, Sóller i Valldemossa. Hi ha també dues seccions referides a personatges i a Eivissa. La majoria de les signatures corresponen a documentació de l'Arxiu del Col·legi de Lluc. La informació és sobre temes diversos: compliment de promeses a la Mare de Déu, donacions, censos, treballs fets al santuari, etc. Vegeu-ne una mostra precisament al·lusiva a Porreres:

Porreres

Primo als 9 7br_ 1710 rebe del Sr. Antoni Servera de la villa de Porreras 4 ls. 16 s. per promesa havia fete a N^a S^a dic. 4 ls. 16 s.

Ps 86, fol. 50

Creu de terme que es troba al camí antic de Lluc a Pollença, a la vora de les cases de Menut

3. TREBALLS IMPRESOS

Esmentam només els que tenen alguna relació més directa amb el nostre camp d'investigació. Vull advertir que la llista pot esser incompleta. Aquests treballs tenen com a característiques la documentació exhaustiva de les dades presentades —tenint evidentment com a font els fitxers que hem presentat— i el buidatge bibliogràfic.

Articles a col·leccions i revistes

- a) «El Barracar», *Hojas de Lluc* núm. 8.
- b) «Montanya», *Hojas de Lluc* núm. 17.
- c) «Escorca. Apuntes para la historia del municipio», *Hojas de Lluc* núms. 18-25; 29 i 32.
- d) «Los donados», *Hojas de Lluc* núm. 26 (antroponímia).
- e) «Gente de mar en Lluc», *Hojas de Lluc* núm. 30 (antroponímia).
- f) «La atalaya de Cosconar», *Lluc* 470 (gener 1960), pàgs. 16-19; *ibid.* 471 (febrer 1960), pàgs. 39-40.

g) «Por un sendero», *Lluc* 484 (abril 1961), pàgs. 110-112; *ibid.* 485 (mayo 1961), pàgs. 141-143.

h) «El camino de Mossa», *Lluc* 486 (junio 1961), pàgs. 173-176.

i) «Notas históricas. Un antiguo registro de misas en Lluc», *Lluc* 524 (novembre 1964), pàgs. 311-313; *ibid.* 525 (deseembre 1964), pàgs. 337-341 (antroponímia).

j) «Servidores en la Casa de Lluc en el Priorato de Mosén Gabriel Vaquer», *Lluc* (març 1965), pàgs. 67-73 (antroponímia).

Fulletts

a) *Tuent La Calobra*. Sóller 1966.

b) *Loratori de Sant Llorenç, Tuent i sa Calobra*. Mallorca 1975.

c) *Mortig. Datos históricos sobre la alquería de Mortig*. Lluc-Escorca 1972.

d) *La alquería de Mosso*. s/d. [pro manuscripto]

e) *Parroquia de San Pedro de Escorca (Datos sobre su historia)*. Lluc-Escorca 1976.

Articles a setmanaris

a) «Escorca», *Sóller* 17/3/1971.

b) «Almelug», *Sóller* 23/3/1969; 24/1/1970.

c) «Los molinos de Almelug», *Sóller* 29/11/1969.

d) «Els Colls», *Sóller* 1979.

e) «Lluc y Felanitx», *Felanitx* 27/9/1975.

III. ADDENDA

En els darrers anys, ha aparegut a Escorca el gentilici “escorquí”, que fins i tot ha tingut un cert ressò a la premsa. Nosaltres el trobam inconvenient per les següents raons:

- a) Per l'evident homofonia amb “escorpi”;
- b) Perquè trenca totes les normes de derivació;
- c) No està avalat per cap suport documental;
- d) S'aparta de la forma “escorquer”, recollida per la *Gran Enciclopèdia Catalana* i la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

De fet, els dos únics gentilicis que tenen aval documental a Escorca són “lluquer” i “calobrí”. Més encara, sovint “lluquer” ha sofert un procés metonímic, de manera que gairebé

designa els habitants de tota la contrada. Això és evidentment pel fet que el santuari de la Mare de Déu dona la personalitat peculiar a tot el municipi.

CONCLUSIONS

La recerca historicoarxivística del P. Rafel Juan i Mestre és una valuosa aportació a la fixació normativa dels nostres noms de lloc i de persona. Caldria encoratjar joves investigadors a fer-ne una edició, particularment de la *Toponímia d'Escorca. Documentada i actual*.

El cabal documental de l'Arxiu del Col·legi de Lluc és plenament a disposició dels estudiosos, com ho hagués desitjat el P. Rafel. D'altra banda, l'Ajuntament d'Escorca va voler declarar-lo fill il·lustre, però va topar amb la humilitat del P. Rafel. Gos proposar que l'Ajuntament de Porreres, la vila on va néixer i que tant va estimar, reprengui aquesta iniciativa, per fer justícia a la seva memòria. ■

Gabriel Seguí i Trobat

NOTES

(1) Comunicació presentada a la XIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Porreres, 18 de novembre de 2000.

(2) Sobre l'arxiu de Lluc, cfr. R. Juan, «L'Arxiu del Col·legi de Lluc (ACL)», a *Lluc* 716 (juliol-agost 1984), pàgs. 12-13.

(3) cfr. G. Seguí, «Juan Mestre Rafel», a *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 7, pàg. 225; *Comunicació Lluc* 40 (maig-agost 1989), pàgs. 1-11 [Suplement de la revista *Lluc*].

(4) Podeu trobar l'índex complet d'aquesta obra a G. Seguí, «Hojas de Lluc, la tasca ingent d'un historiador escrupolós», a *Comunicació Lluc* 40 (maig-agost 1989), pàgs. 7-8.

(5) cfr. R. Juan, o.c., pàg. 13: “Es va confeccionant també el fitxer de la *toponímia, documentada i actual*, del terme d'Escorca”.

(6) Les presentam ordenades alfabèticament i traduïdes al català.

(7) Al costat de les sigles, hi ha un llistat provisional d'obres buidades: *Cronicon maioricense* de Campaner, *Història de Mallorca* de Binimelis, *Miscel·lànies de Villafranca*, *Història de Mallorca* de Bonaventura Serra, *Forenses y ciudadanos* de J. M. Quadrado, *Història de Mallorca* d'Àlvaro Santamaría, *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Salvador, etc.

LLUC

ANY 1999

- **Sínode de Mallorca**
Número monogràfic
- **La recuperació del patrimoni històric i arqueològic de procedència subaquàtica de Mallorca**
Entrevista a Antoni Quintana
Palau i Fabre: vint-i-cinc anys després
- **Homenatge al pare Rafel Ginard i Bauçà**
Ordes i congregacions religioses masculins a les Balears
La socialització a la societat de la imatge

- **La joventut a Mallorca a través de la història**
Primer centenari de la mort d'Eça de Queirós
Homes magres, de Ralp Bates: Barcelona vista per un anglès
- **David Nash: l'escultura com a paisatge**
El Dr. Jeroni Frontera: un matemàtic del segle XIX
Recuperació de l'arquitectura tradicional

Per una terra més justa

■ JOSEP NOGUERA ARROM

Drets humans i memòria d'un poble

Seria presumptuós per part meua voler resumir en un article la història, la presència de la lluita pels drets humans i la justícia a la nostra illa de Mallorca en aquests últims anys. I, a més, donar compte del moment que vivim en aquest camp tan important per a qualsevol persona, creient o no, que cregui en la dignitat inviolable de l'ésser humà. Seran, per tant, unes pinzellades senzilles que, d'alguna manera, ens refrescaran la memòria col·lectiva del nostre Poble, del nostre País i ens empenyeran a seguir caminant cap endavant, cap a un compromís més gran en la transformació, en la humanització de la nostra societat.

Dins aquesta memòria col·lectiva del nostre poble, ha jugat un paper ben destacat el Grup de Drets Humans de Mallorca (abans Grup Cristià de Drets Humans), que va néixer l'any 74 a la parròquia de l'Encarnació. Va oferir un espai de trobada quan encara no hi havia llibertat de reunió i d'expressió en temps de la dictadura de Franco. I va ser un gran dinamitzador del compromís social i d'apreci per la nostra cultura i la nostra llengua per a molts de cristians, en uns temps en què aficar-se en situacions d'injustícia social o de manca de llibertats era sinònim de "fer política". L'obertura d'aquesta parròquia a qualsevol reivindicació social va fer que s'hi creàs l'any 78, i s'hi reunís durant cinc anys, Amnistia Internacional, amb Cecili Buele de primer president.

Moltes millores de justícia social d'avui o progressos en la sensibilitat ecològica no serien realitat ara sense la lluita que dugueren a terme, per exemple, les associacions de veïns a partir del 73 per una participació ciutadana als barris de Palma, o iniciant el moviment ecologista GOB (Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa, 1973), que va convocar grans "mogudes" populars per defensar espais naturals, com Cala Mondragó o sa Dragonera. L'any 75 marca els inicis de Justícia i Pau, que ha tingut i té un pes ben rellevant en la promoció de la justícia i l'educació per la pau i la solidaritat (Campanya Mallorca Solidària, Cap al 0'7, Passaport Europeu contra el Racisme —juntament amb Drets Humans de Mallorca—, etc.). Sense oblidar el paper tan decisiu que ha tingut en la defensa de la nostra llengua i del nostre patrimoni cultural, fent-nos avançar en la consciència de país, l'Obra Cultural Balear (1962). També es

Mallorquins de la marxa a peu fins a Ginebra per la pau a Burundi
(Foto: arxiu *Última Hora*)

farà notar en el conjunt de la societat mallorquina la labor de sensibilització i promoció social que, des de la seva creació a Mallorca l'any 1962, Càritas Diocesana de Mallorca ha anat desenvolupant com a signe del compromís dels cristians amb els pobres. L'Església de Mallorca, mitjançant el Secretariat de Missions, fa una opció forta d'obertura al Tercer Món enviant missioners i missioneres al Perú (1958) i al Burundi (1966), una opció que, sobretot en el cas del Burundi, serà determinant per al nostre poble, que sentirà molt a prop tots els esdeveniments que passin en aquest país petit i al seu voltant, els Grans Llacs. Un exemple d'aquest compromís de solidaritat fou la Marxa a Peu de Barcelona a Ginebra que l'any 1996 realitzà la CPAC (Coordinadora Mallorquina de Prevenció Activa de Conflictes), per sensibilitzar i mobilitzar l'opinió pública internacional amb relació als genocidis i crims al Burundi i Rwanda. La participació destacada de Joan Carrero en aquesta marxa; la que organitzà, també a peu i pel mateix motiu, d'Assís a Brussel·les el desembre del 96, i la vaga de fam de 42 dies davant l'edifici del Consell de Ministres de la Unió Europea a Brussel·les desembocaren en la presentació de la seva candidatura

Marxa ^apeu ^aGINEBRA
 d'ONGs Mallorquines
 per la PAU al
 BURUNDI i a RUANDA.

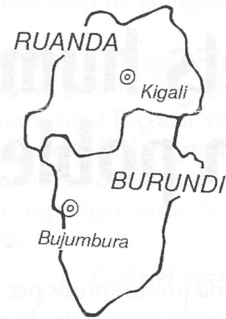
FES
**P
 A
 S
 S
 E
 S**
 per
 ATURAR
 un
 nou
 G
 E
 N
 O
 C
 I
 D
 I

Gener –
 Febrer 96

MOU-TE

Coordinadora de Prevenció Activa de Conflictes(C.P.A.C.)

Marche sur GENÈVE
 pour
 la PAIX au BURUNDI
 et au RWANDA.

JOINS-TOI
 à
 nous
 pour
EMPÊCHER
 un
 nouveau
GÉNOCIDE

Coordinadora de Prevenció Activa de Conflictes(C.P.A.C.)
 Plateforme pour la prévention active des conflits.

Cartells de la marxa a peu a Ginebra

al premi Nobel de la Pau de l'any 2000. I un llarg etcètera d'entitats, campanyes i pressions populars que van madurant la consciència social del nostre poble i que donà com a fruit madur la constitució, el 19 d'octubre de 1993, del Fons Mallorquí de Solidaritat i Cooperació, per coordinar els esforços de solidaritat amb el Tercer Món.

Ara vivim una gran eclosió de persones i de grups, tant a Palma com a la Part Forana, que treballen per una societat més justa i solidària, que volen ser una alternativa feta de resistència i insubmissió a una economia global insolidària i a una política neoliberal deshumanitzada i deshumanitzadora, que crea exclusió social. Per exemple, dia 15 de setembre d'enguany ens reunirem per a la creació del Consell de Cooperació Internacional del Govern balear i el nombre d'ONG presents era de 36 (42 d'inscrites). Però aquest fet ben significatiu, juntament amb molts d'altres impossibles de concretar aquí, no ens pot fer oblidar que, vivint en una comunitat autònoma que té el PIB més alt de l'Estat espanyol, tenim bosses de pobresa i marginació, amb un perfil multiproblemàtic que uneix pobresa econòmica amb dependències de l'alcohol, drogues, problemes psíquics, desestructuració familiar, soledat, etc., com es fa ben palès en l'estudi de Sa Nostra 7 realitats socials Illes Balears (1998); que un 37% de mallorquins manifestava, en un estudi sobre les nostres actituds de tolerància, que poden existir motius per marginar una persona (*Mallorca i la tolerància*, Fundació La Caixa, Justícia i Pau i UIB, 1997, pàg. 39); que vivim el rebuig de l'immigrant pobre; que encara hi ha

massa gent a Mallorca que identifica "desenvolupament" amb "creixement econòmic" sucant al màxim els nostres limitats recursos mediambientals, etc. És, per tant, una situació ambivalent: hi ha motius per esser optimistes i també per esser pessimistes.

Els cristians de Mallorca vivim un temps de Sínode Diocesà obert a l'esperança d'un despertar i d'una actualització de la nostra Església. El Pla de Pastoral per als pròxims tres anys, elaborat en un llarg treball de tot el curs 99-00, si és assumit coralmment i duit a la pràctica pot suposar, com diu Teodor Úbeda, el nostre bisbe, una passa important per a l'Església mallorquina. Donant per suposat que tots els objectius tenen la seva importància, haurem de tenir ben present (Constitucions sinodals, 5.1.1): «que 'conèixer Déu' és lluitar a favor de la justícia i complir la tasca d'eliminar les injustícies que humilien els pobres i obstaculitzen el pla mateix de Déu. "(El teu pare) judicava a favor dels humils i dels pobres, i tot anava bé. Això vol dir conèixer-me! Ho dic jo, el Senyor" (Jr 22,16)».

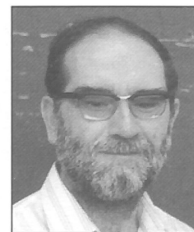
Que aquesta ràpida repassada per la història recent i el present del nostre Poble ens motivi per esser continuadors de la lluita pel canvi social, amb vista a les noves realitats socials de marginació. Ben conscients que «no tenim en les nostres mans les solucions als problemes del món, però, enfront dels problemes del món, tenim les nostres mans. Quan el Déu de la història vengui, ens mirarà les mans» (Mamerto Menapace). ■

Josep Noguera Arrom
 Delegat diocesà d'Acció Social

Subscribiu-vos a la Revista LLUC

L'ESGLÉSIA NOSTRA

■ JOSEP A. GRIMALT

La religió també és cultura

Segons les darreres notícies que, a l'hora de redactar aquest article, m'arriben sobre el particular, no hem trobat una sortida satisfactòria per al conflicte entre l'Església i l'Estat respecte de les assignatures de religió. No em ve gens de nou perquè em fa l'efecte que, des del primer moment, ha estat un assumpte mal orientat. Tant una part com l'altra han entès aquestes assignatures com una forma de catecisme: la jerarquia eclesiàstica hi ha vist un procediment de guanyar adeptes i el Govern una concessió feta a l'Església per no sentir-la escaïnar. Plantejada així la qüestió, s'havia de traduir per força en negociacions, és a dir, en un regatejar. Guanyi qui guanyi, el resultat serà dolent.

La meua tesi al respecte és que la religió és una part importantíssima de la nostra cultura. Ens agradi o no, la nostra herència cultural és judeocristiana i això se manifesta en la literatura i en les arts. La religió ha estat decisiva en la nostra història, inclosa la formació de la nostra llengua. Moltes paraules i expressions habituals no s'expliquen si no tenim en compte el component religiós. D'aquí se segueix que la religió, independentment de la fe i de la confessió de cadascú, és una matèria que ha de formar part del mínim de coneixements que ha de posseir tota persona que se pugui dir culta.

Avui sembla que se considera de bon to la ignorància religiosa. «Jo, d'això, en pas», sentireu dir. No entraré en la qüestió de si convé més esser creient o ateu perquè no és d'això que se tracta, però sí que diré que no puc concebre que una ignorància pugui esser mai més desitjable que un coneixement. Podria assenyalar moltes limitacions derivades d'aquesta ignorància, però me limitaré a unes quantes, totes pertanyents al domini de la Literatura.

L'activitat literària és un procés comunicatiu que culmina en la lectura. Els models més elementals de l'acte de comunicació inclouen com un dels seus elements el que se sol anomenar "context". Perquè un missatge sia comprès, cal comptar amb l'element contextual. Doncs bé, els textos que constitueixen la nostra literatura, i la literatura occidental en general, des dels seus inicis, se situen dins un context on la religió ocupa un espai considerable. Si el text conté una al·lusió a un element religiós i el lector no la capta, se perdrà una part, que pot esser substancial, del contingut del missatge.

Fotograma de la pel·lícula *Els deu manaments*, de Cecil B. de Mille

Que hi haja al·lusions a elements religiosos no tendria res de sorprenent en escriptors catòlics; però és el cas que molts d'escriptors agnòstics, o ateus si ho preferiu, no sols operen amb un context cultural religiós, sinó que poden expressar-se com si fossin creients. Com a exemple més il·lustratiu, citaria el francès Henry de Montherlant, autor d'una trilogia, que alguns comentadors anomenen catòlica, composta de *Le Maître de Santiago*, *Port-Royal* i *Le Cardinal d'Espagne*. També l'argentí Jorge Luis Borges té pàgines que perden molt de sentit si no les llegim en sintonia amb el cristianisme. Tant un com l'altre se consideraven agnòstics.

També hi ha escriptors que, essent més aviat hostils a la religió, els agrada usar-la com a tema de les seves obres, precisament per atacar-la. Obliden, però, que per atacar la religió, és indispensable conèixer-la bé. No fa gaire, fullejant una novel·la que va obtenir el premi "Josep Pla" de prosa catalana, que ha aconseguit reedicions i traduccions, hi vaig trobar que la veu narradora se referia als «deu Manaments atorgats a

Charlton Heston, en el paper de Moisès, en la pel·lícula *Els deu manaments*

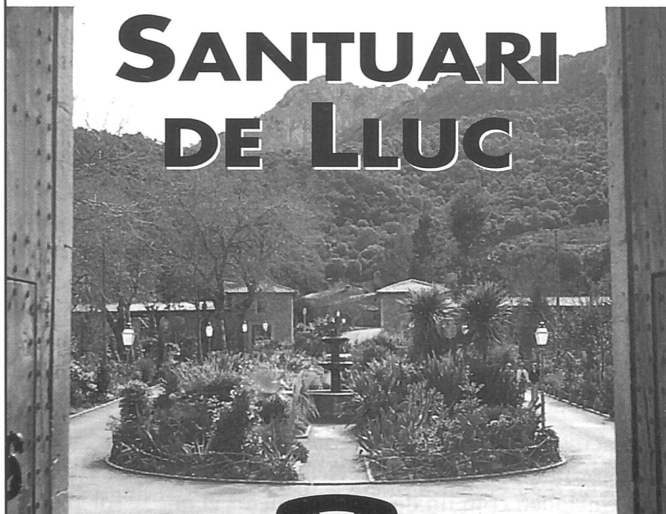
Moisès directament per Jahvè al Mont Tabor». Un poc d'Història Sagrada, o simplement haver vist la pel·lícula de Cecil B. de Mille *Els deu manaments*, hauria bastat per a saber que la muntanya on, segons el llibre de l'Èxode, Moisès va rebre les taules de la Llei és la del Sinaí, situada a la península d'aquest mateix nom, per on havien de passar els israelites per traslladar-se des d'Egipte a Palestina. Igualment amb una mica de familiaritat amb la tradició evangèlica, sabrem que el Tabor és una muntanya de Galilea on se sol situar l'escena de la Transfiguració, tot i que el text que la conta no l'anomena. ¿Sou capaços d'imaginar-vos una badada així a un llibre d'un Umberto Eco, posem per cas?

Sembla que els vents no bufen a favor del meu parer. La tendència és a reduir cada vegada més les assignatures d'Humanitats, ja no dic de Cultura Religiosa. No sé què passa amb la resta de les matèries. Vista la preparació que duen els estudiants que han cursat el batxiller, m'inclín a pensar que les reformes de l'ensenyament primari i secundari van aconseguint els seus objectius: que els estudiants no sàpiguen res de res.

Un capellà gemegava no fa gaire perquè, deia, el Govern no compleix les promeses que va fer al respecte durant la campanya electoral. I doncs, què vos pensàveu?, li vaig contestar; més vos ne mereixeu! Són de domini públic, algunes de les maniobres de les forces vives de l'Església per manipular el vot dels catòlics desorientats o mal informats. Afegiu-hi les que no coneixem. ¿Quan aprendrà l'Església que els poders fàctics no cerquen servir-la sinó servir-se'n? ■

Josep A. Grimalt

NOU TELÈFON DEL SANTUARI DE LLUC

971 87 15 25

El la Ciutat dels Llibres

Presentació del llibre de Joan F. March *Estat de coma*¹

Palma, 19 d'octubre de 2000
Centre de Cultura "Sa Nostra"

P. Joan F. March, senyores i senyors:

Presentam avui un llibre qualificat de "novel·la juvenil" (contraportada), que té un to d'elegia o d'epopeia, segons es miri, del nostre poble i de la seva cultura. Som, indubtablement, davant un llibre militant en favor d'una causa —el redreçament integral del nostre poble— que per a molts és una causa perduda, però que encara és capaç de desvetlar passions soterrades, de suscitar adhesions i d'encendre odis. Ara bé, la meua comesa d'avui vespre no és enaltir ni sotmetre a crítica aquesta novel·la, sinó oferir-ne claus de lectura.

TEMA I ARGUMENT

El bessó temàtic del llibre és la lluita del poble de Mallorca per alliberar-se de la despersonalització, de la ruïna moral i de la destrucció del seu entorn natural, provocades per l'agressió física, moral i intel·lectual de la Corona de Castella i dels seus col·laboracionistes contemporanis i antics. La tràgica història d'en Bernat Ferriol exemplifica aquesta lluita aferrissada entre dos models totalment oposats d'entendre el país. En Bernat és un jove llibreter que ha heretat de son pare l'amor pel nostre poble i que s'hi ha compromès amb totes les forces. Casat amb na Catalina i pare de dos fills, Pep i Aineta, pren part en tots els moviments vindicatius progressistes de Mallorca, acompanyat per la seva família. Ara bé, la sensibilitat extrema del protagonista pels ideals que defensa el destrempla de tal manera que, després d'assistir a una conferència, té un accident amb un cotxe robat que el posa en estat de coma, encara que conserva el cap clar. En aquesta situació d'immobilitat exterior i

de vitalitat interior repassa la seva vida i les motivacions que l'han feta fecunda.

L'argument es resol en tres parts:

1. *La Muntanya malferida* (pp. 9-62): el relat de l'accident i de l'estat de coma;

2. *Diari íntim d'en Bernat Ferriol* (pp. 63-91): la crònica crítica de la Mallorca contemporània;

3. *Els deliris d'en Bernadet* (pp. 93-173): el viatge del protagonista als principals esdeveniments de la història de Mallorca.

Més enllà d'aquest entrellat argumental, val a dir que *Estat de coma* és una síntesi temàtica dels anteriors llibres de J. F. March:

a) La defensa dels Països Catalans i de la seva cultura, amb gran insistència en la tradició;

b) La denúncia del consumisme i de l'especulació com a xacres de la Modernitat;

c) La proposta d'una cultura de la no-violència i del respecte a la natura.

Aquesta proposta de valors correspon al que ell mateix designa com una "cultura occidental, cristiana i catalana" (p. 78).

ELS PERSONATGES

Pel que fa als personatges, podríem assenyalat dues característiques generals:

a) La **caricaturització**: hi ha un marcat clarobscur entre els "herois" i els "antiherois", amb una finalitat pedagògica, perquè els actors de la trama argumental són una mena d'arquetipus d'actituds històriques concretes davant la realitat del nostre poble;

b) La **idealització** dels prohoms de la nostra història que, més que simples epònims, són uns veritables models de persona i de patriota; per això intervenen en la novel·la amb tota naturalitat, com si fossin personatges com els altres. Des d'aquest punt de vista, la novel·la pateix d'una certa ingenuïtat històrica que, malgrat tot, acreix la seva capacitat moralitzadora.

Entre els "herois", destaquen:

- En Bernat, model de persona, d'espòs, de ciutadà i de creient;

- Na Catalina, model de dona i d'esposa;

- Els prohoms i els personatges de rondalla: la Balenguera, Ramon Llull, el Rei En Jaume, Jaume II, Berenguer de Tornamira, Sor Tomasseta, Cabrit i Bassa, Mn. Miquel Costa i Llobera, Mn. Antoni Mª Alcover, Maria Antònia Salvà, Joan Mascaró. Com podeu notar, es tracta de gent intel·lectual i pacífica; fins i tot en el cas dels guerrers, són herois que defensen els drets dels més petits.

- Els amics d'en Bernat, especialment en Toni Penya, un capellà progressista, Els "antiherois" són:

- Els repressors de la llengua i de la cultura, amb un lloc d'honor per al rei Felip V;

- Els prohoms castellans, com el Cid Campeador o Santiago Matamoros (pp. 134-135), gent de guerra que es dedica a esclafar els drets dels pobles petits.

- Els ambiciosos i els especuladors;

- Els col·laboracionistes, on destaca la mare d'en Bernat (p. 40), una botifarra, és a dir, una mallorquina travestida i egòlatra, amb aires de grandesa i *bon vivant*. És un bon retrat de certs sectors de la burgesia illenca que han malvenut Mallorca, presumint de pragmatisme, i tracten de bojos els defensors de la personalitat nostrada.

EL CONTINGUT IDEOLÒGIC

La proposta de valors de March presenta aquesta fesomia:

a) La unitat dels Països Catalans (pp. 71;124) integrada en la fraternitat dels pobles de la terra (p. 73). Cal notar que aquest universalisme té una arrel lul·liana. Per refer aquesta unitat perduda, és essencial conèixer la pròpia història i recobrar les tradicions, que són els signes de la identitat cultural.

De dreta a esquerra: Maria Muntaner, Joan Francesc March i Gabriel Seguí.

b) La natura com a tret d'identitat. En aquest sentit, Mallorca és presentada arreu com un *locus amoenus* (p. 14), un paradís malmenat per l'ambició i l'especulació alienadores. La Serra Nord, el símbol que domina tota la novel·la, ha passat d'esser la "muntanya màgica" (p. 15) a la "muntanya malferida" (p. 31). L'autor no defensa aquí un primitivisme romàntic, sinó la conservació respectuosa i intel·ligent de la natura (p. 83), perquè la terra és sagrada (p. 71), i entre l'home i la natura hi ha una profunda interconnexió (pp. 47;49), com és evident en la història d'en Bernadet, que arriba a adquirir les faccions desfigurades de la muntanya (p. 31). D'altra banda, voldria destacar que, en la descripció paisatgística, hi ha una notable influència dels autors de l'Escola Mallorquina (p. 71).

c) La proposta d'un model d'educació alliberadora (p. 70), en català, on s'ensenyen cançons i rondalles, enfront de l'actual model alienador (p. 72), en castellà, que menysté els valors de la terra i que despersonalitza perquè no té en compte els pobles petits.

d) La religió, que és un tema gairebé oblidat en la producció literària actual, si no és per retreure periclitades presentacions de Déu o de l'Església o com a simple motiu literari (J. Mª Llompart). Per aquest motiu, hi posaré una mica més d'atenció. Des d'un punt de vista estrictament teològic, March presenta la imatge d'un Déu creador (p. 114), que protegeix especialment els pobres (p. 165) i ofereix valors fonamentals per a la persona i la convivència social: la llibertat, la justícia, la pau i l'amor. Quant a una reflexió més tost eclesiàstica, apareixen com a models els capellans d'esquerra (p. 51), personificats per en Toni Peña —un autoretretat d'en March—, compromesos

amb la realitat social i embeguts de cultura com Miquel Costa i Llobera (p. 81).

D'altra banda, és omnipresent la figura de Ramon Llull com el creient que basteix els fonaments de la societat illenca; recordem que la llibreria d'en Bernat es diu justament "Blanquerna", el llibre lul·lià que descriu el seu projecte social i eclesial. Com a personatge religiós, apareix també la Mare de Déu de Lluc com a defensora de la llengua (p. 85), seguint també la línia de l'Escola Mallorquina, per oposició a la Mare de Déu del Pilar, una devoció impulsada per l'opressor Felip V per desplaçar els sants tradicionals catalans (pp. 145;124). Per influència del pensament religiós, apareixen també els següents temes: el providencialisme (p. 104); la força alliberadora dels sofriments (p. 62); la necessitat d'afrontar les dificultats de la vida amb fe i coratge (p. 141); l'aprofitament de les obres bones i dels compromisos. Respecte d'aquesta darrera idea, voldria citar un fragment especialment significatiu: "En la història no hi ha res d'inútil ni intranscendent: els anhels de bondat i amor d'un poble deixen una estela que no s'esborra mai i els atropellaments sobre els pobles petits es paguen llargament" (97). En aquest fragment, es beslluma la concepció cristiana del purgatori (el tema de la punició temporal).

e) La influència del pensament oriental, concretada en una concepció holística de les relacions entre l'home i la natura (p. 47), representada per les forces tel·lúriques (p. 49). Igualment s'endivina una insinuació al vol sideral (p. 95) i, per ventura, una reminiscència de la reencarnació en el concepte de "perfeccionament" progressiu de la llavor de la vida (p. 71). També podem incloure en aquest apartat les sovintejadades al·lusions a una "altra dimensió" (p. 47) i la tesi del poder de la ment humana (pp. 172-173).

L'ESTIL

Els principals trets literaris de la novel·la són:

a) La rondalla com a model de narració, una característica particular de tota la producció de J. F. March. Entre les notes de l'estil rondallístic de la novel·la, podem esmentar:

- Els noms dels protagonistes, Bernat i Catalina, trets de la rondalla *La flor romana*;

- La transformació d'en Bernat en un gegant;

- El contrast entre "herois" i "anti-herois";

- L'ús del registre col·loquial en els diàlegs; l'ús d'expressions com "això era i no era", "el món i la bolla"; i de dites: "mal colgat és un mal doblat";

- La recreació de personatges mítics, com la Balanguera, eco del realisme màgic de les *Rondalles*;

- L'humor i la ironia amb què s'enfronten situacions delicades o dramàtiques; o en el retrat dels personatges negatius;

- El to didàctic i moralitzador de la narració;

Aquí podríem afegir també el to elegíac i les al·lusions al cançoner (pp. 68-70).

b) La influència del gènere policíac, palès en el "suspens" sobre la sort i el futur d'en Bernat, i en les seves aventures, com el rapte a Barcelona. D'altra banda, arreu de la novel·la, l'acció és constant, com en un *thriller*.

c) L'ús de la tècnica del manuscrist trobat (p. 66), el diari íntim d'en Bernat descobert pel seu fill Pep, que és el motiu literari de la segona part del llibre.

d) El domini absolut del personatge d'en Bernat, de tal manera que la resta dels actors esdevenen "personatges plans", és a dir, simples corifeus de l'heroi principal; aquesta circumstància els resta profunditat psicològica i valor narratiu.

e) Una reminiscència de *La divina comèdia* del Dant en el viatge al passat de la mà de personatges mítics. Aquesta influència és més evident en la visita al castell on purguen les seves malifetes els opressors dels Països Catalans, que recorda el "castell d'iràs i no tornaràs" de les *Rondalles*. Aquí podem evocar la visita del Dant al purgatori de la mà de Virgili; com el Poeta, també J. F. March envia al purgatori personatges històrics, amb noms i llinatges ben coneguts, i ens descriu les penes que han merescut segons les seves accions.

CONCLUSIÓ

A *Estat de coma*, Joan F. March ha volgut oferir-nos el seu testament espiritual: el "plant" (p. 172) pel "regne de poesia i de rondalla" (p. 117) que fou

antany Mallorca i que ell vol recrear mitjançant el compromís cívic, moral i religiós de tots els membres de la nostra societat (pp. 27; 37), a l'estil dels prohoms que la bastiren en el segle XIII i dels qui la conservaren en totes les èpoques de la nostra història, a pesar de les adversitats. Hi ha, doncs, motius per a l'esperança. Voldria acabar la meua intervenció amb les paraules que un poeta i un patriota, Miquel Ferrà, adreçà l'any 1937 a un amic que havia traït, per por, els ideals d'alliberament nacional, durant la guerra civil:

*"Vindrà un jorn, sols Déu el sap,
que a la llum de l'alba grisa
la coloma de la Pau
tornarà amb el brot d'oliva.
Finitrà la Passió
—quina Pasqua dolorida!—
Hi haurà cendra en tots els cors,
apagats els focs de l'ira ...
Un buf d'aire esfondrarà
els castells de la Mentida,
i la nua Veritat
brillarà de llum vestida".*

—L'estel—

Aquesta és l'esperança que ens ha aplegat avui vespre en la presentació d'aquest llibre; que mai no defallesqui ni s'esvaeisqui el nostre compromís, que J. F. March ens ha recordat apassionadament. Moltes gràcies. ■

Gabriel Seguí i Trobat
Conseller-Delegat de la revista Lluc

NOTES

(1) Lleonard Muntaner Editor, El Ferretret, 4. Palma, 2000.

Gabriel Janer Manila en estat de gràcia

Mai no sabrem exactament per què escrivim. Des dels nostres deserts existencials, invocam les paraules com qui invoca la pluja. És un bell exercici d'impotència sense més sentit que el de confirmar la força que té la nostra set i que té la vida. Escrivim contra el temps, contra l'infen moral, contra la burocràcia de l'esperit, contra la violència del poder, contra les llengües bífides dels seus mercenaris. No obstant això, ni la millor literatura ens podrà salvar dels mals de la Història, de la indiferència dels contemporanis, de la mediocritat ambiental o del futur que ens mereixem. Qualsevol dia passarem la frontera de la mort de la memòria i de la mort de les consciències.

Dic aquestes coses a favor de Gabriel Janer Manila. Ell sap millor que ningú que s'ha de pagar un preu molt alt per la dissidència i per la bellesa. Ho ha sabut des de sempre i, en canvi, ha dedicat el millor dels seus anys a construir tenaçment un dels universos literaris més ubèrrims que configuren aquest país. Ho pot haver fet per moltes raons. "Escric tots els dies, perquè és quasi un joc. Un joc amb les històries i amb les paraules que les signifiquen. I la fortuna de sentir-me capaç d'expressar amb precisió la mesura justa d'un sentiment obscur, d'una passió inútil o d'un somni (...). I el combat de guanyar la quotidiana parcel·la de llibertat, la passió per la paraula i els seus significats múltiples, el convenciment que la vida pot ser, a vegades, momentàniament bella", ens ha deixat dit. Tot això es pot traduir per higiene mental o per instint de supervivència. Però també per dignitat i generositat. Com a lector de Janer Manila, mai no li sabré agrair la seva passió per les històries i per les paraules. Mai no li

sabré agrair aquest corpus aclaparador de més de cinquanta llibres, entre els quals figuren alguns dels millors textos de l'actual narrativa catalana. Per edificar una obra d'aquestes dimensions s'ha de tenir un gran talent i molta disponibilitat. Però, sobretot, no s'ha d'haver perdut del tot la ingenuïtat ni aquell punt d'optimisme dels anys d'infantesa. "Escric tots els dies perquè és quasi un joc..." Darrere l'escepticisme, darrere el desassossec, darrere els crepuscles de la literatura de Gabriel Janer encara s'hi oculta la mirada d'aquell al·lot de postguerra que, quan tenia vacances, acompanyava el pare a vendre els articles de la mer-

ceria i tenda de teixits que tenien a Algaida pels mercats i les fires. O pels camins polsosos que duïen fins a les grans possessions i fins a les austeres cases de pagès del pla de Mallorca. Ni els espais de grisor de l'època en què li ha tocat viure, ni el vendaval que arrasa sense treva els seus àmbits illencs, ni tot el que l'ha duit a no esperar més recompenses que les que rovellen el pas del temps i els excessos de la ingratitud ha pogut apagar el caliu d'aquella mirada. El darrer resultat d'això són les cinc novel·les —més de nou-cents pàgines— que ens ha lliurat en menys d'una dècada: *Paradis d'orquídies* (1992), *Lluna creixent sobre el Tàmesi* (1993), *La vida tan obscura* (1996), *Els jardins incendiats* (1997) i, ara mateix, *Estàtues sobre el mar*. Cinc títols complementaris nascuts de l'impuls singular d'un escriptor que, en plena maduresa i després de guanyar els principals premis de la narrativa catalana, encara conserva l'ambició literària d'un adolescent. Tot el dolor, tota la indignitat, tot el desenfrenat, tot el miracle, tota l'epopeia de la Mallorca del segle XX es fan presents a través de les passions, dels somnis i dels miratges dels protagonistes d'aquestes cinc novel·les. El vers de Rosselló-Pòrcel havia engendrat l'auca més elegant, més impúdica i més al·legòrica de la ciutat de Palma. Ara, la prosa de Janer ha actualitzat aquella versió i l'ha feta extensiva a tota l'illa. No crec que no tenguí cap sentit que *Estàtues sobre el mar* sigui un títol manllevat als primers versos d'*Auca*: "Retorno a les festes llunyanes,/ quan la muralla de ponent/plena d'estàtues blanques sobre el mar/ incendiada la catedral amb palmeres polsososes..."

L'argument d'*Estàtues sobre el mar* es va construir a partir de les falses memòries anotades en un quadern per l'escriptor i psiquiatre ciutadà Ramon Despujols i Marí, i a partir de les d'una professora holandesa de ballet clàssic, vídua d'un exprofessor alemany de Zoologia i Botànica, el qual, després de ser mobilitzat, amb el grau de comandant, pels exèrcits de Hitler, acabà els seus dies, l'any 45, en una carretera assolada per les bales d'un esquadró de soldats russos. Fins al final de la novel·la no s'aclearà ben bé del tot si Marie, la ballarina holandesa que ha deixat escrita l'odissea que va passar mentre durava el conflicte armat que

tengué lloc entre 1939 i 1945, és o no és la mateixa Marie von Schreber que havia estat l'amant de Ramon Despujols, abans de la guerra espanyola del 36, quan ella tenia una acadèmia de ball al carrer del Bosc del Terreno "considerada per la gent ben pensant i ordenada de l'illa un cau de diabòlica perversió". Marie von Schreber havia hagut de salpar precipitadament, una nit, amb un vaixell de bandera britànica, a causa de la repressió feixista que havia suscitat l'aixecament militar. A Ciutat, hi deixà un fill de pare desconegut, que acabava de tenir, en secret, a la clínica mental, mentre, molt prop, els trets de fusell imposaven el nou ordre dels vencedors.

Hàbilment, Janer Manila va combinant el relat tortuós i literari de Ramon Despujols amb el relat directe i desolat de Marie. De tal manera que, ambdós, en contar part de les seves vides, van perfilant la metàfora d'un temps i de molts d'aspectes de la condició humana. Són els anys de les primeres colònies d'estrangers. Al barri del Terreno, s'hi agombolava tota una fauna de gent aventurera, esnob, sibarita i civilitzada. "La majoria eren a l'illa de forma accidental: per unes setmanes de vacances, perquè el metge els havia prescrit uns dies de descans vora el mar... D'altres hi havien acudit incitats per la curiositat. I, encara, hi havia aquells que havien fugit del nazisme... Uns pocs escriptors, alguns diplomàtics, polítics errants, aristòcrates arruïnats i falsos milionaris." D'esquena a la realitat del país i contemplats com una colla d'animals exòtics per la bona societat, molts d'aquells estrangers —que nedaven a l'hivern, escoltaven jazz, ballaven tot nus i jugaven a tennis—, varen viure un estadi de passions, de frivolitats i de petits luxes fins que la guerra del 36 els dispersà definitivament.

Marie von Schreber i Ramon Despujols s'havien mogut entre aquest món d'ociosos i d'apàtrides i el *glamour* de les ciutats més bohèmies i cosmopolites d'Europa. Els noms de Greta Garbo, de Natasha Rambova, d'Igor Markevitch, d'Enrico Cecchetti, de Serge Diaghilev, d'Anna Pavlova, de Coco Chanel, de Colette, de Jean Cocteau es mesclen amb les vides aleatòries i tempestuoses dels personatges d'*Estàtues sobre el mar*. Vides de ballarins i bombolles de xampany, de màscares i coreògrafs, de iots i subversió, de nits de triomf i assassinats, de llàgrimes i jardins luxuriosos. "Combatíem tots els obscurantismes i odiàvem la vulgaritat. Sobre el canemàs de la vida teixíem universos de passió i de mort, de sensualitat i de patiment", escriurà, molts d'anys després, i ja maltractat per la demència senil, Ramon Despujols, de qui tot fa pensar que és una recreació magnífica de Llorenç Villalonga.

Però els déus tenien set —*Les dieux ont soif*, havia escrit Anatole France, referint-se a uns altres moments històrics similars—, i la guerra s'anà estenent fins als últims horitzons de la vella Europa, i cada ànima va fer l'opció del seu destí. Aleshores molts de personatges d'*Estàtues sobre el mar* inicien un marinatge episòdic. Uns, darrere les seves perspectives

de felicitat; uns altres, per allunyar-se de la devastació; i tots, per acabar en algun atzucac, amb els seus fantasmes.

"Escriu aquestes línies a llapis en un vell quadern. (...) M'agradaria que el meu fill arribàs a llegir-les. Durant el dia treball a una oficina del centre d'Amsterdam. Les meves nits transcorren a la cambra d'un petit apartament. M'hi sent estranya i fa fred. (...) Quan cessa de ploure, cau una boira compacta, (...) Llavors em revé la nostàlgia de l'illa on vaig passar els anys més feliços de la vida (...) fou una terra sense boires negres", escriu a Marie. A ella, li havia tocat un paper de víctima. Des que les tropes alemanyes entraren a Polònia i Herbert, el seu espòs, va ser mobilitzat, no tornà a conèixer més que privacions i dies d'angoixa. Els déus tenien set. Primer per allunyar-se del nucli del conflicte, amb Elsje i Hans —els dos fills de Herbert i la primera dona d'aquest—; després per cercar Hans, de qui s'havia hagut de separar inevitablement i, al capdavant, per passar el teló d'acer, Marie va recórrer, de ciutat en ciutat alemanya, totes les sendes del declivi físic i anímic. Mentre fugia cap a la llibertat no veia sortir el sol més que sobre el perfil dels enderrocats, dels incendis, de les patrulles enemigues, de les alarmes aèries, de les estacions sense trens, de les portes tancaades, de la fam i la set, i de les fosses comunes. Tot i que, a moments, des de l'abisme de l'anihilament i des de l'aigua clara d'aquella mirada de nin que encara conserva, Janer Manila fa alçar l'ocell de colors d'algun interval de magnanimitat. Com quan Hans Dürr, el rector d'una parròquia d'Essen i company de viatge de Marie, va intentar sacrificar-se perquè ella es pogués salvar. Com aquella altra dona que la lliurà de la feresa venal d'un soldat: "...va treure una polsera d'or i la donà al soldat. Fou el rescat que aquella dona desconeguda va pagar per mi. L'única cosa que li quedava."

Davant els infornuts, la resposta dels humans és més imprevisible que mai. La de Ramon Despujols i Marí va ser decantar-se per l'arbitri dels vencedors. Cínicament, es refugià en la seguretat d'una cosina vídua i acabalada, i procurà afalagar els amos del nou ordre: "El simulacre em va sortir perfecte. No em va ser difícil de conduir l'estereotip d'esnob amant de la bohèmia i obsedit pel cos, per l'esport i l'exercici físic, alhora diabòlicament tímid, cap a aquell model de feixista vanitós, cosmopolita i seductor." Per a Ramon, la veritat era igual que les joies per a Madame Tibon, l'alcajota d'un prostíbul de luxe del Terreno, que només es posava l'anell de noça de Cartier quan feia peix net. Aleshores s'instal·là en l'habitud de l'esquizofrènia i de la mentida. Els vents de l'època li bufaven a favor. Era el que li havia dit sor Àngela, la seva amiga monja del manicomí: "...vivim un temps en què la hipocresia dicta les normes morals." Una realitat massa explosiva per no tenir efectes en algú com Ramon, "disposat a entregar l'ànima al diable només per preservar la joventut, el poder i l'orgull."

Molts d'anys després, ho anota tot al seu relat: els dubtes que té sobre la paternitat d'aquell fill que sor Àngela va fer desaparèixer; la

relació sentimental amb Marie von Schreber; els èxits d'aquesta com a ballarina; el triangle amorós que existia entre ells dos i el primer ballari de la companyia, Darius Jerebkov; el París fulgurant dels anys trenta; les noces amb la cosina; la vida que inicià des d'aleshores, que el dugué a substituir la passió i el deliri amorós "per la tristesa d'esser comprès", els seus articles i discursos de propaganda a favor del feixisme, la debilitat que tenien les beates fadrines de les bones famílies illenques pels dragons italians, les nits de guàrdia a la sala de dones de l'hospital psiquiàtric; l'estranya malalta que hi va ingressar, devers l'any 1948, la qual féu com si dansàs quan va haver escoltat la música d'*El vol d'Icar*, i els seus peus es movien com "dos ocells blaus"; la diabòlica ingenuïtat de tot allò que ha anat escrivint per espai de quaranta anys. De res no dirà la veritat al jove poeta entossudit a indagar en la seva biografia. Potser, res no ha existit a no ser el pacte que va fer amb el diable. Fet i fet, està convençut que aquell jove poeta és incapaç d'arribar a escriure cap biografia que no sigui la d'ell mateix.

El cercle argumental d'*Estàtues sobre el mar* s'anirà tancant lentament des del dia que Ramon Despujols i Marí, amb cinc anys de retard, rep una carta, certificada a Amsterdam, que porta "rere el sobre el nom i l'adreça del remitent: Marie von Schreber".

A partir dels violetes de la imaginació i d'alguns tocs d'efecte i d'ofici, Gabriel Janer Manila resoldrà el final de la novel·la de la mateixa manera que ha anat resolent tots els entrebancs de la seva elaboració: amb mà de mestre. El resultat té el perfum i la dialèctica de la bona literatura. Té el ferro solidari i in-conformista d'aquells grans llibres de què parla Vicenç Llorca a *En absència de l'àngel*: "Bona part de la millor literatura europea del segle XX ha estat (...) un crit alçat contra l'horror de les devastacions i en el qual sentim que usar lliurement la sensibilitat s'erigeix en una extraordinària font de llibertat d'expressió individual i col·lectiva". Els meus escriptors ideals són els que em duen per aquestes avingudes. Són els que, com Gabriel Janer Manila, em saben fer compartir l'aventura d'anar posant nom al que encara no en té, "de guanyar la quotidiana parcel·la de llibertat" i de seguir enriquint la visió de l'univers sense imposicions, sense dogmatismes, sense voler-me fer decantar per cap credo que no sigui el de la dignitat i el de la vida. En aquest sentit, aquesta novel·la no té trampa. Amb una gran riquesa de matisos i de registres, parla del bé i el mal, de somnis i perversions, de llums i ombres, d'infern i paradisos. Reflexiona sobre els moments més ideals i més sòrdids de la Mallorca d'aquest segle. Però des dels ritmes justos i paradoxals de la veritat de l'art i de la mesura de l'home. Que, en estat de gràcia, pot arribar a crear realitats com *Estàtues sobre el mar*; i, a vegades, és vulgarot com les monedes, ben igual que els clients del prostíbul de Madame Tibon. ■

Antoni Vidal Ferrando

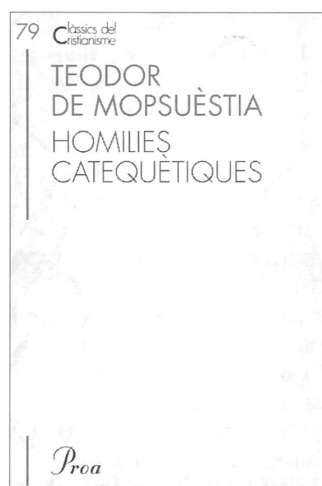
Mostrador

Joa SIMONET CLAR i Bernat J. BORDOY RIERA: *ALARONERS A LES GUERRES COLONIALS DE 1898*. Ajuntament d'Alaró, 2000.

El centenari de 1898 va generar una important bibliografia sobre les repercussions de la crisi colonial a les illes Balears. En aquest llibre, s'analiza la participació dels alaroners i dels consellers, que aleshores depenien del municipi d'Alaró, en les guerres de Cuba, Puerto Rico i les Filipines. També inclou interessant informació sobre el reclutament de tropes, els pròfugs, molts dels quals eren alaroners que havien emigrat a Puerto Rico, França i l'Argentina. Així mateix, es documenta el cas d'un desertor. El llibre es complementa amb un conjunt de fotos de soldats, de gran interès. Les fonts utilitzades han estat l'Arxiu Municipal d'Alaró, la premsa de l'època i diverses fonts orals indirectes. Inclou una presentació del batle Josep Gomila. Cal indicar que amb aquest treball s'enceta la col·lecció Manyoc, dedicada a publicar monografies que divulguin la realitat d'Alaró. A.M.R.

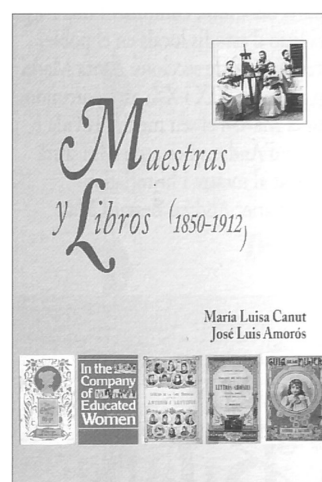
Antònia Arbona és una de les poetesses joves més sòlides de la literatura illenca i té un llarg currículum literari, que es corona amb aquest poemari, dividit en sis seccions. Ultra el contingut ideològic, cal destacar-ne el llenguatge ric i polít, reblit de missatges amagats i de referents literaris contemporanis que presten la seva veu a l'autora. G.S.T.

Teodor DE MOPSUÈSTIA: *HOMILIES CATEQUÈTIQUES*. Introducció d'Ignacio Oñatibia. Traducció i notes de Sebastià Janeras, amb la col·laboració de Josep Urdeix. Barcelona, Editorial Proa (Clàssics del cristianisme, 89), 2000, 276 pàgs.

Teodor de Mopsuèstia (vers 350-428) és un eximí representant de l'escola exegètica antioquina i és anomenat "L'interpret" en la tradició siriooccidental. L'obra que presentem, descoberta i publicada en 1932-1933, és un document valuósíssim per a la història de la catequesi patristica i de la litúrgia. Es tracta d'homilies adreçades als candidats al baptisme, en les quals explica el Símbol de la fe i el Parenostre, i els ritus del baptisme i de la celebració eucarística. Amb aquestes catequesis, juntament amb les de Ciril de Jerusalem i

Joan Crisòstom (vols. 67 i 14), "Clàssics del cristianisme" ofereix, per primera vegada en català, les grans predicacions baptismals d'Orient al segle IV. G.S.T.

Maria Luisa CANUT i José Luis AMORÓS: *MAESTRAS Y LIBROS (1850-1912)*, Universitat de les Illes Balears, Escola Universitària Alberta Giménez, Institut Menorquí d'Estudis, 2000.

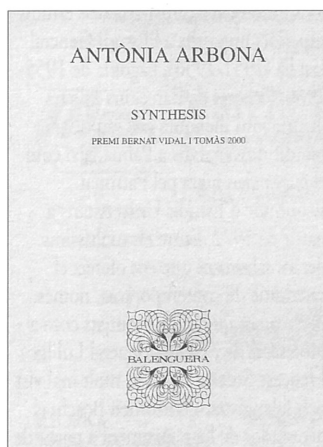
No hi ha dubte que l'estudi detallat dels grans centres confessionals d'ensenyament aporta molta llum per al coneixement de la societat mallorquina contemporània. En aquesta obra, Maria Luisa Canut i José Luis Amorós analitzen exhaustivament la primera Escola Normal de Mestres femenina de les Balears (1872-1912), així com els seus precedents. Aquesta escola de mestres va tenir un caràcter marcadament confessional, ja que, si bé fou promoguda per la Diputació Provincial de les Balears, es va ubicar en el mateix edifici del Reial Col·legi de la Puresa i la seva primera directora fou Gaïtana Alberta Giménez Adrover. Aquesta, viuda del mestre Francesc Civera Llaneras, era directora de l'esmentat col·legi i rectora de les Germanes de la Puresa de Maria

Santíssima. La confessionalitat de l'Escola es mantingué fins al 1912, quan el ministre liberal Santiago Alba disposà que la seva direcció i gestió passàs directament al Ministeri d'Instrucció Pública. M. L. Canut i J. L. Amorós aporten una extraordinària informació sobre els aspectes institucionals, l'educació específicament femenina i la biblioteca de l'Escola. També cal destacar les nombroses il·lustracions i un utilíssim índex onomàstic. En canvi, l'obra atorga menys atenció al context polític i ideològic i fa poques referències a la qüestió lingüística. En aquest sentit, resulta interessant destacar l'escassa presència de llibres en català i d'obres referides a les illes Balears en la biblioteca de l'Escola Normal femenina. Així, gràcies a les extraordinàries llistes de llibres elaborades per aquests dos científics i erudits, podem saber que l'Escola Normal no disposava de les obres d'autors com mossèn Antoni Maria Alcover, Josep Maria Quadrado o Joan Alcover i que, de gramàtica i llengua, de més de cent llibres, només tres tenien relació amb la llengua catalana. A.M.R.

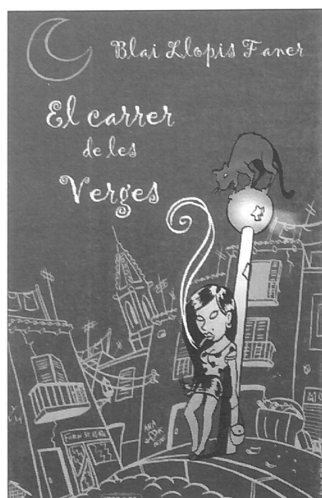

Bartomeu PROHENS: *LA MORT D'EN BERGA. MALLORCA 1619*. Presentació de Biel Majoral. Mallorca, Editorial Moll (Raixa, 159), 2000, 156 pàgs.

L'autor, nascut a Palma l'any 1962 i doctor en filosofia amb la tesi *Brujos y libaciones a espíritus entre los wolof de Senegal*, reconstrueix en aquesta obra, a partir del fons documental relacionat amb el cas, aquest famós episodi de la nostra història, donant el protagonisme a Treufoc, l'assassí i, alhora, víctima de les circumstàncies socials i de les maquinacions de persones molt poderoses. G.S.T.

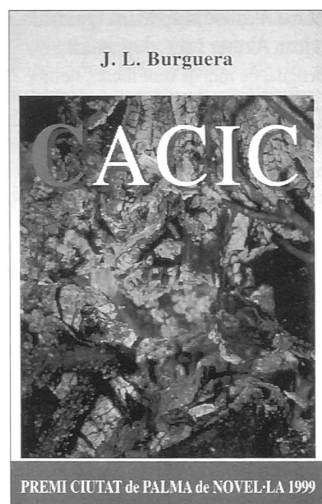

Antònia ARBONA: *SYNTHESIS*. Pròleg de Gabriel Janer Manila. Mallorca, Editorial Moll (Balenguera, 93), 2000, 89 pàgs. Premi Bernat Vidal i Thomàs 2000.

Blai LLOPIS FERRER: *EL CARRER DE LES VERGES*. Pròleg de Francesc Bujosa. Mallorca, Editorial Moll (Tomir, 44), 2000, 212 pàgs.

Aquesta obra narra la peripècia humana d'una gent que viu a un carrer de Palma, un carrer marginal, en procés de degradació, els habitants del qual viuen en lluita constant contra la penúria del moment i la seva pròpia poquedat; però també en aquest dia a dia esclaten les passions, des de l'amor més entrançable, l'humor i l'alegria, fins a l'odi que enterboleix l'ànima i acaba en tragèdia. G.S.T.

Josep Lluís BURGUERA: *CACIC*. Mallorca, Editorial Moll (Tomir, 43), 2000, pàgs. 174. Premi Ciutat de Palma Llorenç Villalonga de Novel·la 1999.

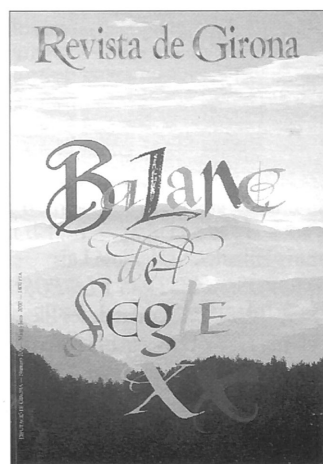
Aquest llibre està ambientat en el carlisme i la Restauració borbònica del segle XIX. A través de la peripècia

personal de Leandre Montlleó, un cacic de les terres de l'Ebre a les falces del Maestrat, l'autor traça una panoràmica del context sociopolític i religiós durant tot el segle passat. G.S.T.

II JORNADES D'ESTUDIS LOCALS, EN MEMÒRIA D'ANDREU BESTARD. Santa Maria, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2000, pàgs. 250.

Aquest volum, centrat en diversos aspectes historicogeogràfics de Santa Maria del Camí, continuant una llarga tradició d'estudis locals en el poble, presenta quatre seccions: Santa Maria en els segles XIX i XX; art i patrimoni; Santa Maria i el seu medi, i la vida i l'obra d'Andreu Bestard i Mas. Està dedicat al mestre i historiador santamarièr Andreu Bestard Mas. G.S.T.

REVISTA DE GIRONA. BALANÇ DEL SEGLE XX. Any XLVI, núm. 200 (maig-juny 2000), 391 pàgs.

En ocasió del núm. 2000 de la revista, el consell de redacció ha preparat una síntesi del segle XX a Girona d'una gran qualitat, per la pluralitat, el rigor de les seves anàlisis i la quantitat ingent de dades, de manera que, sens dubte, aquest volum serà un punt de referència a partir d'ara per als estudiosos dels més diversos aspectes de la societat gironina. Cal remarcar també l'abundós material gràfic i els quadres de text, que contenen referències bibliogràfiques, retrats de personatges i cronologies. G.S.T.

Maria BARCELÓ i Gabriel ENSENYAT: *ELS NOUS HORIZONS CULTURALS A MALLORCA AL FINAL DE L'EDAT MITJANA*. Palma, Edicions Documenta Balear, 2000, 223 pàgs.

Dos prestigiosos medievalistes de la Universitat de les Illes Balears, els doctors Maria Barceló Crespi i Gabriel Ensenyat Pujol, s'endinsen en l'anàlisi d'un període, el final del segle XV i el començament del XVI, a cavall entre l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna. Estudien la repercussió a Mallorca de la cultura humanista sorgida a la Península Itàlica. En aquest sentit, les relacions Mallorca-Nàpols i la Cort del monarca catalanoaragonès Alfons el Magnànim esdevenen un element clau. Els autors indiquen que a Mallorca no trobam un Humanisme en estat pur sinó una convivència de la nova mentalitat amb la tradició medieval, i que són més importants les continuïtats que els trencaments. La nova sensibilitat es manifesta en sectors molt concrets i minoritaris de la societat mallorquina, l'elit culta interessada per les lletres clàssiques i pel pensament de Ramon Llull. Un aspecte propi dels nous temps analitzat en aquest llibre i que consideram d'extraordinari interès és la recuperació d'algunes formes toponímiques pròpies de l'època clàssica i que havien desaparegut durant l'Edat Mitjana. Es tracta dels corònims "Balears" i "Palma" i del gentilici "balear". L'obra inclou un conjunt d'il·lustracions molt significatives i un pròleg de l'historiador anglès J. N. Hillgarth. A.M.R.

ENTRE EL DESCONHORT I EL DESENCÍS: EL LLARG CAMÍ DE RECOBRAMENT DE LA UNIVERSITAT FURTADA

Miquel Duran i Pastor

Universitat de les Illes Balears
Llibre inaugurat del curs 2000-2001
Setembre de 2000

Miquel DURAN I PASTOR: *ENTRE EL DESCONHORT I EL DESENCÍS: EL LLARG CAMÍ DE RECOBRAMENT DE LA UNIVERSITAT FURTADA*. Universitat de les Illes Balears, 2000.

El doctor Miquel Duran i Pastor, catedràtic d'història contemporània de la Universitat de les Illes Balears, analitza amb gran subtileza i luxe de detalls la història de la supressió de l'antiga Universitat Literària i la reimplantació dels estudis universitaris entre 1967 i 1978. L'autor cita les següents paraules de l'historiador Josep Maria Bover: «Plora Mallorca per tanta pèrdua i es llamentaven els literats per haver-nos sostret el mitjà de la nostra il·lustració i el pou de l'erudició mallorquina». El lent procés de recuperació de la universitat s'inicià cap al 1949-50. El doctor Duran analitza a fons l'experiència frustrada dels estudis superiors impartits a l'Estudi General Lul·lià (1951-1956), l'agonia de 1955-1966, l'interès de Barcelona i de les institucions il·lenques per impulsar estudis universitaris a Palma, així com el paper clau jugat pel Patronat Econòmic d'Estudis Universitaris a partir de 1972. Entre els moltíssims detalls saborosos que ens ofereix el catedràtic de contemporània, només destacarem que foren rebutjats com a professors de l'Estudi General Lul·lià Francesc Sureda i Blanes, molt mal vist pels falangistes, i Bartomeu Bosch, el depurador de l'ensenyament a partir de 1936; i que, encara, el 1972, un governador civil era capaç de protestar perquè s'esmentava la Institució Lliure d'Ensenyament. L'obra recull el text de la lliçó inaugural de la UIB del curs 2000-2001. A.M.R.

GRUP SOCIAS Y ROSSELLÓ

**ELÈCTRICA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL ELÈCTRIC
I IL·LUMINACIÓ**

**LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**MAQUINÀRIA PER A LA INDÚSTRIA,
CONSTRUCCIÓ, EINES, PERNS,
ACER...**

**MENORCA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**DISTRIBUÏDOR MATERIAL
ELÈCTRIC
I IL·LUMINACIÓ**

**EIVISSA
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

DEPARTAMENT TÈCNIC

**CENTRAL MAYORISTA ELECTRODOMÈSTICOS
SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.**

**ELECTRODOMÈSTICS,
IMATGE I SO**

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.
QUADRES ELÈCTRICS**

**CENTRALITZACIÓ COMPTADORS,
QUADRES DISTRIBUCIÓ, QUADRES
PROTECCIÓ, EQUIPS AUTOMÀTICS,
P/COMPENSACIÓ ENERGIA REACTIVA**

**MAIPRET
SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.
LLAUNERIA**

**DISTRIBUÏDOR LLAUNERIA,
AIRE CONDICONAT, SANITARIS
I MOBILIARI DE BANY**

El millor servei a la seva disposició

ELÈCTRICA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.

Magatzem General i Vendes:
Gran Via Asima, 3 - Tel. 43 00 34
Nureduna, 3
Tels. 46 23 00 - 46 28 00
Sucursal a Manacor:
Ctra. Palma-Artà, km 47,200
Tel. 84 31 31

MENORCA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.

Poligon Industrial
Cap Negre
Tel. 36 68 15

EIVISSA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.

C/. Bisbe Abad y Lasierro, 48
Tel. 31 09 93

LA INDUSTRIAL Y AGRÍCOLA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.

Nureduna, 3 - Tel. 46 23 00
Gremi Ferrers, 38 - Tel. 43 14 12
Sucursal a Manacor:
Ctra. Palma-Artà, km 47,200
Tel. 84 31 31

CEMESA SOCIAS Y ROSSELLÓ, S.A.

Gran Via Asima, cant. Gremi Ferrers
Tels. 43 23 74 - 43 23 75

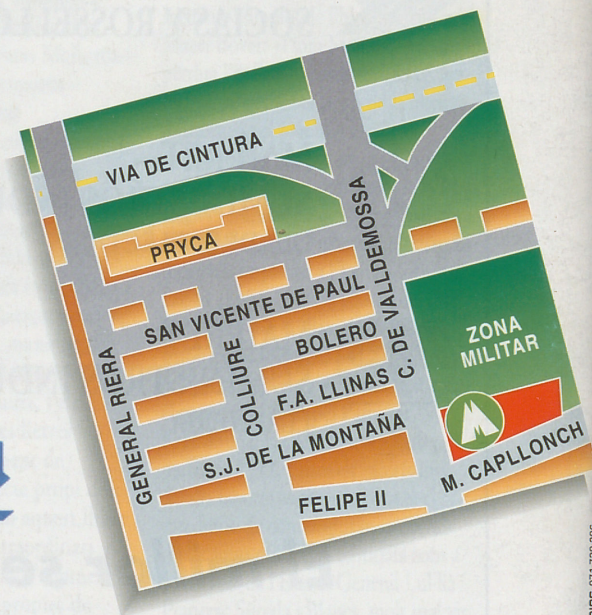
MAIPRET SUMINISTROS INDUSTRIALES, S.A.

Gremi Ferrers, 38
Quadres elèctrics:
Tel. 43 10 84
Llaureria:
Gran Via Asima, 3
Tel. 43 00 86

BANYS, TRESPOLS I REVESTIMENTS,
CALEFACCIÓ, AIRE CONDICIONAT...

TOT

de Massanella

Roca

MASSANELLA S.A.

Ctra. de Valldemossa, 44. - Tel 971 75 03 45 - Palma